МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

О. Бартків, О. Семенов

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Навчально-методичний посібник

(для студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта»)

Луцьк 2022

УДК 373.2.091.313(072)

Б26

Рекомендовано до друку науково-методичною

Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 14

від 24 листопада 2022 року)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Андрющенко Тетяна Костянтинівна – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри дошкільної освіти та професійного розвитку педагогів Комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

Дурманенко Євгенія Аристархівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри теорії та методики дошкільної освіти Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Гніровська Олена Зіновіївна – методистка закладу дошкільної освіти № 10 м. Луцька

Б26

О. Бартків, О. Семенов. Інтегроване навчання дітей дошкільного віку (навчально-методичний посібник). Луцьк : ОПП Ю.Мажула, 2022. 187 с.

УДК 373.2.091.313(072)

© Бартків О., Семенов О.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА..... ……4

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ……..……..10

1.1. Генеза інтегрованого навчання……..……..….10

1.2. Сутність інтеграції та інтегрованого навчання…….……...19

РОЗДІЛ ІІ. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПРОЄКТУВАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗДО…….……..33

2.1. Сутність інтегрованого освітнього процесу ЗДО…..……..….33

2.2. Інтегровані заняття, вимоги до них ……45

2.3. Психологічні особливості впровадження інтегрованого навчання в освітній процес закладу дошкільної освіти……..70

РОЗДІЛ ІІІ. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ……...79

3.1. Теоретичні аспекти підготовки майбутніх вихователів до організації інтегрованого навчання дітей…….……79

3.2. Технології професійної підготовки майбутніх вихователів до інтегрованого навчання дітей……..…….104

ПІСЛЯМОВА ……...131

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ…….133

ДОДАТКИ……..…..……144

ПЕРЕДМОВА

Реформування сучасної дошкільної освіти відповідно до положень Закону України «Про дошкільну освіту» [33], Базового компоненту дошкільної освіти [4], Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку [49] вимагають підготовки фахівців, здатних ефективно організовувати освітній процес в закладах дошкільної освіти (далі - ЗДО) на засадах особистісно-орієнтованого, компетентнісного та інтегрованого підходів, спроможних до постійного саморозвитку, самовдосконалення та самовираження.

Пріоритетним в освітньому процесі закладів дошкільної освіти є інтегрований підхід, який має на меті формування у дошкільників цілісного системного світобачення. Інтеграція навчання є актуальною ще й у тому, що забезпечує пошук нових шляхів підвищення результативності здобуття дітьми дошкільної освіти. Сьогодення вимагає модернізації змісту освіти через інтеграції в освіті, яка сприятиме формуванню цілісної системи знань, умінь та навичок вихованців, розвитку їх мислення, творчих можливостей. У цьому контексті Г. Селевко визначає методологічні основи концепції інтеграції освіти:

– взаємодоповнюваність природничо-наукової методичної традиції й гуманітарних способів пізнання;

– спільність закономірностей і принципів самоорганізації різних макросистем – фізичних, хімічних, біологічних, технічних, економічних, соціальних (синергетичний підхід);

– інтеграція – система систем, результат систематизації вищого порядку (системний підхід);

– інтеграція – це спосіб і процес формування багатовимірної поліфонічної картини світу, заснованої на сполученні різних способів і форм осягнення дійсності; це також процес і результат становлення цілісності (холізму) – єдиної якості на основі багатьох інших якостей; принцип здійснення освітнього процесу, заснований на взаємній доповненні, комплементарності різних форм пізнання та засвоєння дійсност (гносеологічний підхід:);

– інтеграція – це принцип, який виявляється в перетворенні всіх компонентів освітньої системи у напряму об'єднання, узагальнення, розробки інтеграційних освітніх програм, навчальних курсів, уроків, заходів, отримання інтеграційних результатів освіти та ін.(герменевтичний підхід);

– інтеграція – це засіб, що забезпечує цілісне пізнання світу і здатність людини системно мислити при розв’язанні практичних задач; створення умов для формування в учнів особистісно-багатовимірної картини світу і пізнанні себе в цьому світі (діяльнісний підхід);

– інтеграція – провідна тенденція оновлення змісту освіти – велика науковознавча проблема(інформаційний підхід).

Отже, у концепції інтеграції в освіті головним завданням тут є злиття/об‘єднання каналів інформаційної взаємодії учнів зі світом в його цілісності і розмаїтті, актуалізація природних можливостей багатовимірного сприйняття дійсності. Об'єктами інтеграції в освітньому пізнанні можуть виступати: види знань, система наукових понять; закони, теорії, ідеї; моделі об'єктивних процесів. •

Інтеграція створює умови для виходу на вищий рівень осмислення буття; вдосконалення індивідуально-особистісного апарату пізнання; розвитку свободи мислення; сформованості креативності учнів [92].

Аналіз сучасних досліджень засвідчує стійкий інтерес учених до проблеми інтеграції в освіті. Інтегроване навчання займає значне місце в теоретичних напрацюваннях учених минулого (Я. Коменський, Й. Песталоцці, К. Ушинський). У ті часи поширеною була дидактична категорія «міжпредметні зв’язки». Пізніше у дослідженнях Н. Варакути, Л. Вороніної, П. Груздєва, В. Максимової, В. Сухомлинського та ін. акцентувалася увага на двох взаємопов’язаних тенденціях у розвитку ідеї міжпредметних зв’язків – інтеграції та координації предметних знань.

Сьогодні питаннями інтеграції знань, інтегрованого підходу до навчання, сутності інтеграції, її форм і видів пронизані праці Г. Бабенка, Н. Бібік, О. Гончарук, Н. Коваль, І. Козловської, Л. Руденко, Г. Селевко, Н. Стяглик та

ін. Інтеграцію освітнього процесу в ЗДО досліджували К. Бєлая, Н. Гавриш, І. Кіндрат, К. Крутій, М. Лазарєва, М. Прокоф'єва та ін.

Значний доробок з цієї проблеми знаходимо у дослідженнях К. Крутій, яка обґрунтовує концепцію інтеграції змісту дошкільної освіти, розглядає філософські та психологічні умови інтеграції, аналізує різні підходи до класифікації інтеграційних процесів тощо [56]. У свою чергу, Н. Гавриш розкриває інтеграційні процеси в дошкільній освіті, наголошуючи, що інтегрований підхід у навчанні, безперечно, сприяє розширенню соціально-пізнавального досвіду дітей, інтенсивному розвитку когнітивних процесів; формуванню допитливості, активного ставлення до подій і явищ дійсності; становленню особистості в суспільних відносинах і в цілому забезпечує дошкільну зрілість, однак інформативність і привабливість змісту навчального матеріалу самі собою не забезпечують ефективності його засвоєння і розвитку окремих сторін особистості дошкільника. Для цього необхідне стратегічне бачення тактичних та оперативних цілей, ретельний добір засобів, методів і прийомів освітньої роботи в структурі цілісної дидактичної системи [24].

Отже, низкою вчених аналізуються питання інтеграції змісту дошкільної освіти, проте проблема інтегрованого навчання дітей дошкільного віку залишається суперечливою, упровадження інтегрованих занять в ЗДО мало досліджується, вихователі недостатньо володіють компетентностями ефективної організації інтегрованого освітнього процесу.

Не підлягає сумніву, що саме ключовою фігурою у створенні сприятливого й безпечного середовища для інтегрованого навчання дошкільників є вихователь ЗДО, який, згідно з Освітньо-професійною програмою [71] та Національною рамкою кваліфікацій [82], виконує визначені професійні функції. Так, Національною рамкою кваліфікацій передбачено необхідність формування у фахівців:

– *концептуальних наукових та практичних знань*, критичного осмислення теорій, принципів, методів і понять у сфері професійної діяльності та/або навчання;

– *поглиблених когнітивних та практичних умінь/навичок,* майстерності та інноваційності на рівні, необхідному для розв'язання складних спеціалізованих задач і практичних проблем у сфері професійної діяльності або навчання;

– *комунікації*: донесення до фахівців інформації, ідей, проблем, рішень, власного досвіду та аргументації, збір, інтерпретація та застосування даних спілкування з професійних питань, у тому числі іноземною мовою усно та письмо;

– *відповідальності:* управління складною технічною або професійною діяльністю чи проєктами, спроможність нести відповідальність за вироблення та ухвалення рішень у непередбачуваних робочих та/або навчальних контекстах, формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти; організація та керівництво професійним розвитком осіб та груп; здатність продовжувати навчання зі значним ступенем автономії [82], які детально відображені в інтегральній, фахових та загальних компетентностях та програмних результатах, передбачених в ОПП підготовки студентів за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» [71].

У свою чергу, окреслене висуває особливі вимоги до професійної й особистісної підготовки майбутніх вихователів. Тому важливою є підготовка майбутніх вихователів до інтегрованого навчання дітей, яка має передбачати формування в майбутніх вихователів знань із розвитку інтеграційних процесів в освіті, нормативно-правового забезпечення освітнього процесу ЗДО; удосконалення професійних умінь і навичок свідомого й творчого застосування засвоєних знань у процесі впровадження інтегрованого навчання в практичній педагогічній діяльності.

У контексті дослідження ми враховуємо, що готовність студента до інтегрованого навчання дітей визначається теоретичною і практичною підготовкою, а також його певним психолого-педагогічним станом.

Теоретична підготовка включає володіння основами проведення інтегрованого освітнього процесу; знання особливостей прояву індивідуальності у формуванні в неї цілісної картини світу; уміння

організовувати інтегроване навчання дітей дошкільного віку на основі сформованих знань.

Саме в рамках забезпечення ефективної теоретичної підготовки студентів – майбутніх вихователів – до виконання професійних функцій, у навчально-методичному посібнику (відповідно до силабусу освітнього компонента «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку») обґрунтовано основні теоретичні положення організації інтегрованого освітнього процесу в ЗДО. До кожної теми лекційних занять розроблено запитання, завдання та тести репродуктивного, конструктивного, творчого рівнів для самоперевірки та самоконтролю знань, умінь і навичок.

Практична підготовка передбачає сформованість умінь організовувати та проводити інтегроване навчання дітей, передбачати та проєктувати різні види інтеграції змісту, способів, форм, технологій чи видів діяльності дошкільнят. З огляду на це, у посібнику подано комплекс навчально-методичних та практичних матеріалів, творче використання яких дозволить ефективно підготувати майбутніх вихователів до формування в дітей дошкільного віку цілісності бачення світу.

Отже, пропонований навчально-методичний посібник спрямований на допомогу студентам у вивченні курсу «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку».

Мета навчально-методичного посібника полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад організації інтегрованого навчання дітей дошкільного віку; формуванні вмінь здійснювати різні види інтеграції (змісту, методів, видів діяльності дітей дошкільного віку); розвитку здатностей до постійного самовдосконалення протягом життя; вихованні якостей, притаманних сучасному вихователю закладу дошкільної освіти.

Для досягнення поставленої мети вважаємо за доцільне вирішення наступних завдань:

– обґрунтувати основні аспекти розвитку інтеграції в педагогічній теорії та практиці загалом та в галузі дошкільної освіти зокрема;

– проаналізувати сутність інтегрованого навчання, розкрити способи інтеграції змісту та видів діяльності дошкільників;

– визначити умови ефективного впровадження інтегрованого навчання в освітній процес ЗДО;

– запропонувати силабус та навчально-методичне забезпечення для формування в студентів компетентностей організовувати інтегровані заняття та інші форми інтегрованого освітнього процесу в закладах дошкільної освіти.

РОЗДІЛ І
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Ґенеза інтегрованого навчання

Розв'язання проблеми особистісно-орієнтованої та ціннісно-спрямованої освіти і підвищення її ефективності пов'язане з інтеграцією змісту навчання. Саме інтеграція забезпечує вирішення проблеми зміцнення та збереження психічного і фізичного здоров'я дитини, сприяє підвищенню мотивації її навчальної діяльності.

Важливо відмітити, що інтеграція – необхідна умова розвитку науки і цивілізації, оскільки сучасна стадія наукового мислення вимагає розгляду основних понять чи явищ життя не як окремих елементів, а цілісно, як єдиної системи. Це дозволяє об'єднувати складові чи елементи в ціле, тобто інтегрувати.

Уперше поняття «інтеграція» в науковий обіг ввів Г. Спенсер у 1857 році. Він вважав, що еволюція – це інтеграція, об'єднання у ціле речовини, в ході якого речовина переходить зі стану невизначеної однорідності в стан визначеної зв'язаної різнорідності [96]. «Межа, за яку еволюція не може перейти, – це рівновага системи, порушення якої викликає розпад» [96]. З розпаду, на думку вченого, розпочинається новий еволюційний процес. Відомий філософ інтеграцію пов'язував із диференціацією. На думку Г. Спенсера, усе існуюче проходить через цей цикл розвитку й розпаду, а потім і творення нового. Він визначав види еволюційних процесів: неорганічний; органічний (стосується живої природи); над-органічний (здійснюється у суспільстві (частина природи; не створене штучно ані спільною волею людей, ані Богом)) [96].

Г. Спенсер наголошув, якщо інтеграція прагне об'єднати всі елементи, щоб система функціонувала з максимальним ефектом, то диференціація прагне

послабити взаємозв’язок між елементами, щоб максимізувати ефективність функціонування кожного з них [96]. У біологічному організмі частини служать для цілого. У суспільстві ж ціле існує заради частин, тобто суспільство існує для блага своїх членів. У такому аспекті Г. Спенсер ставить, але не вирішує проблему співвідношення людини і суспільства [96].

Поряд з цим, побутує також думка, що вперше поняття «інтеграція» було використано в XVII ст. Я. Коменським у праці «Велика дидактика»: «Все, що знаходиться у взаємозв’язку, повинно викладатися у такому ж взаємозв’язку» [46]. У працях педагога акцентується увага на необхідності «завжди і всюди брати разом те, що пов’язано одне з одним» [46]. Необхідність інтегрованого підходу до організації навчального процесу великий дидакт пояснював таким чином: «Всі знання виростають з одного коріння – навколишньої дійсності, мають між собою зв’язки, а тому повинні вивчатися у зв’язках» [46].

Я. Коменський вважав, що для формування системи знань важливо послідовно встановлювати зв’язки між навчальними предметами (міжпредметна інтеграція). Педагог створив для учнів мініатюрні енциклопедії, у яких розкривалися поняття про Землю, про воду, світила, явища природи, тварини, людину, мінерали. Разом з тим він наголошував на необхідності формування в школярів дисциплінарної структури знань [46].

Як метод навчання вивчає інтеграцію Й.-Ф. Песталоцці [46]. Уже Ж. Ж. Руссо шукає засоби, щоб зблизити зміст уроків та звести їх до єдиної мети, яку б легко було реалізувати [46]. С. Гербарт, виділяючи основні етапи навчання: 1) ясність (зрозумілість); 2) асоціація; 3) система (інтеграція)), наголошував, що саме третій з етапів забезпечує можливість дітям самостійно скласти картину світу. Філософ здійснив психологічний аналіз взаємозв’язку знань, та визначив, що за умови зв’язаного викладання матеріалу учні отримують навички швидше і повноцінніше, ніж за ізольованого вивчення предметів. При цьому велике значення Й. Гербарт надавав узгодженості, систематичності знань[46].

Необхідність взаємозв’язку знань підкреслював і А. Дістерверг, констатуючи, що кожен предмет вимагає того, щоб його зрозуміли, розуміння всіх наук, або хоча б розумно використаних їх елементів.

Аналізуючи процес виховання людини у контексті дії фізико-механічних законів Й. Песталоцці визначав необхідність усвідомлення зв'язку всіх знаннєвих конструктів, що утворюють у мозку людини цілісну картину світу, із об’єктивними зв’язками у природі, коли систематизація всіх існуючих в світі явищ і предметів має здійснюватися за принципом подібності. Філософ запропонував ідею трудової школи, в якій поєднав практичне й теоретичне навчання [46].

Дж. Лок наголошув на доцільності наповнення змісту одного предмета фактами інших [46]. У цьому контексті він ототожнював інтеграцію з міжпредметними зв’язками.

Міжпредметні зв’язки, як базис виникнення інтеграції, було покладено в основу педагогічної теорії Ж. Декролі. У розробленій ним концепції «Школа для життя через життя» пропонував навчальну програму об’єднувати навколо так званих «центрів інтересу»: «Дитина і її організм», «Дитина і тварини», «Дитина і суспільство», «Дитина і Всесвіт» [81].

Основні думки Ж. Декролі наступні:

– дитина, її внутрішній світ, потреби, інтереси, здібності – центр педагогічного процесу;

– концентрація програми школи відбувається навколо центрів інтересів: «Дитина і її організм», «Дитина і суспільство», «Дитина і Всесвіт» тощо;

– педагог – помічник і консультант;

– основа навчання і виховання – навчальні комплекси як центри інтересів, тобто організація роботи дітей навколо тем, які більше відповідають дитячим інтересам і потребам [81].

На початку ХХ ст. простежується інтенсивний розвиток напрямів інтегрованого навчання:

– інтеграція на основі праці;

– інтеграція на основі взаємозв’язку загального і спеціального;

– інтеграція на основі мистецтва та культурознавства;

– інтеграція на основі центрів за інтересами [63, с. 81].

У змісті навчальних програм цього часу виникає тенденція до повної ліквідації предметної системи та запровадження в навчальному процесі міжпредметних зв’язків.

Яскравим представником указаного періоду є К. Ушинський, який створив аналітико-синтетичний метод навчання, інтегруючи читання та письмо.

Основні ідеї педагога в контексті ідей інтегрованого навчання такі:

– злиття дисциплін як один зі шляхів отримання високої якості знань. Злиття передбачає порядок і єдність, порядок і координацію між елементами знань. Доки різні предмети навчального курсу будуть викладатися, ніби зовсім не знаючи про існування один одного, учіння не буде суттєво впливати на духовний розвиток дитини, до того часу учіння не буде захоплюючим, органічним процесом психічного розвитку, а нестерпно нудною працею для наставника і учня. Усе навчання для дитини має становити один розумний вплив дорослої особи [105];

– ідея міжпредметних зв’язків як частина більш загальної проблеми – системності навчання. У праці «Людина як предмет виховання» К. Ушинський виводить їх із різних асоціативних зв’язків, що відображають об’єктивні взаємозв’язки між предметами і явищами реального світу;

– систематизація знань, їх поступове накопичення як основа їх перетворення на цілісну світоглядну систему;

– інтегровані курси – вагомий чинник формування світогляду (курс «Heimats–Kunde» як інтеграція географії, історії (загальної й вітчизняної), природничих наук. Але «центральним предметом», на думку автора, служить географія: природничі науки дають їй матеріал, а історія на них будується. Він пише: «…однак те, що я знайшов, не цілком мене задовольнило: видно хороший початок, але до досконалості ще далеко» [105]. «Багато треба педагогічної праці над усіма трьома предметами, щоб сполучити їх в одну

науку світу», робить висновок, що це тільки початок у педагогічній практиці, і висловлює сподівання, що в подальшому досвід і педагогічна наука завершать цю справу;

– знання та ідеї, які повідомляються будь якими науками, повинні органічно об'єднуватися у світлий і, по можливості, широкий погляд на світ та життя взагалі [105].

Поряд з цим, на початку ХХ ст. у змісті навчальних програм пріоритетною є тенденція до повної ліквідації предметної системи та запровадження у навчально-виховному процесі інтегрованого навчання. Матеріал, що пропонувався учням, було представлено у вигляді єдиного комплексу відомостей про природу, працю, суспільство.

Уже в другій половині ХХ ст. актуальними стали ідеї педагогів щодо:

– проведення уроків мислення на природі;

– розгляду інтегрованого навчання як цілісної системи наукових знань, якій притаманний високий ступінь усвідомлення, мобільності та міцності;

– ролі інтеграції у засвоєнні знань, формуванні умінь та навичок;

– уточнення понять «міжпредметні зв'язки» та розгляду поняття «інтеграція» як «створення нового цілого на основі виявлення однотипних елементів і частин у кількох раніше різних одиницях, пристосування їх у раніше неіснуючий моноліт особливої якості» [63, с. 58].

У цей час активно розвиваються ідеї інтегрованого навчання в дошкіллі, комплексний підхід до навчання як цілісний, утворений із окремих частин (мистецтв, видів дитячої художньої діяльності), які в системі цілісності втрачають свою відносну самостійність [63, с. 58].

Важливими у цьому контексті є думки Н. Ветлугіної, яка вперше науково обґрунтувала комплексний підхід до занять в садочках з використанням різних видів дитячої художньої діяльності та видів мистецтв: об'єднання художнього матеріалу, завдань, які забезпечували ознайомлення з навколишнім світом і особливостями художньо-образного віддзеркалення явищ дійсності, що властиво для мистецтва [52]. У процесі дослідницької діяльності науковиця

розробила тематичні заняття, елементи структури якого підібрано відповідно до тем з музики й розташовано у визначеній послідовності (внутрішньопредметна інтеграція).

У свою чергу, Л. Компанцева пропонує на заняттях з дошкільниками інтеграцію поетичних творів із малюванням і, як наслідок, розвиток дитячої образотворчої творчості [47]. Хоча ці заняття не належать до інтегрованих, проте їхній зміст має потенційні можливості укрупнення до змісту двокомпонентного інтегрованого заняття завдяки посиленню й переростанню меж методу художньо-мовленнєвої діяльності.

Трішки по-іншому підходить до інтеграції Т. Лазар, яка вивчає співвідношення різних видів малювання (предметного, сюжетно-тематичного, декоративно-орнаментального), виокремлення композиції як загального компоненту системи виразних засобів, на підставі якого можна побудувати програму занять з малювання із взаємопов’язаним змістом [61]. У цьому випадку інтеграцію слабо виражено з погляду пошуку однотипних елементів, це внутрішньо-предметна інтеграція, оскільки йдеться про різні види малювання.

Уже Н. Сакуліна створила систему інтеграції занять образотворчої діяльності та ліплення на основі тематичного принципу. Дослідниця розробила заняття, у змісті яких взаємопов’язано два компоненти: образотворча діяльність та ознайомлення з навколишнім світом з акцентом на першому. Усі заняття оформлено в шість циклів. Інтеграційним фактором є тема заняття, завдання навчання, виховання й розвитку [52].

С. Зирянова інтеграцію здійснює на основі взаємодії та взаємозв’язків різних видів дитячої діяльності та мистецтв: образотворчої діяльності та музики; образотворчої діяльності, образотворчого мистецтва та художньо-мовленнєвої діяльності, літератури; музичної та художньо-мовленнєвої діяльності [52].

Хоча самого поняття «інтеграція» в зазначених вище працях не досліджено, проте для опису способів взаємодії різних компонентів змісту занять вжито поняття «інтегроване заняття», «інтегрований цикл».

На взаємозв'язок загального розвитку й словесної творчості дошкільників, як продуктивної діяльності, яка виникає під впливом творів мистецтва, вражень від навколишнього життя й виражається у складанні усних творів (оповідань, казок, віршів тощо) звернула увагу О. Ушакова [52]. Разом з Н. Гавриш вони поєднують в освітньому процесі закладів дошкільної освіти образотворче мистецтво і словесну творчість. Образотворча діяльність у такій інтеграції є допоміжним компонентом [24].

На думку М. Прокоф'євої, історія інтеграції в освіті ХХ ст. відбувається за трьома якісними послідовними етапами:

– перший етап – кінець XIX - початок ХХ ст. – трудова школа (П. Блонський, Дж. Дьюї, Г. Кершенштейнер, А. Макаренко, Т. Рубінштейн, С. Шацький та ін.);

– другий етап – 50-70-і рр. ХХ ст. – міжпредметні зв'язки (П. Атутов, С. Батішев, І. Звєрев, В. Кондаков, М. Лєвіна, Н. Лошкарьова, В. Максимова, П. Новиков та ін.);

– третій етап – 80-90-ті рр. ХХ ст. – власне інтеграція (Г. Герасимов, К. Колесина, В. Фоменко та ін.) [87].

Новий етап розвитку інтеграції на початку ХХІ ст. визначається як подолання кризи науково-емпіричного педагогічного мислення у нових науково-теоретичних галузях. Одним із таких є новий гуманітарний освітній простір, який, на думку О. Данилюка, певним чином вирішує завдання міжпредметної інтеграції. «Освітній простір завершує історичну низку форм організації навчання на інтеграційній основі, він убирає в себе все краще, що було накопичене інноваційною педагогікою за минуле століття, й визначається як освітня система, локалізована всередині освітнього процесу в чітких просторово-часових межах, здійснюється за твердим розкладом, є завершеною

частиною навчального процесу, виконує певні дидактичні завдання, має низку інших ознак, характерних для освітньої системи» [52, с. 8].

Отже, вивчення та узагальнення ґенези інтегрованого навчання до історії виникнення інтеграції в освіті дозволило нам прослідкувати такі етапи впровадження інтеграції в дошкільній освіті:

І етап – друга половина XVII–XVIII ст. – виникнення та становлення поняття «інтеграція» та «інтеграція в освіті»;

ІІ етап – початок – середина XX ст. – розвиток інтегрованого навчання та впровадження його напрямів в освітній процес закладів освіти;

ІІІ етап – друга половина XX ст. і до сьогодні – обґрунтування інтегрованого навчання в дошкільній освіті.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє резюмувати, що, виникнувши в другій половині XVII ст., поняття «інтеграція» доповнюється, поглиблюється і до сьогодні. Учені розробляють концепції інтегрованого навчання, уточнюють його сутність, види та шляхи ефективної реалізації в закладах освіти.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки знань

1. Назвіть прізвища філософів-учених, які зробили значний внесок у розвиток інтегрованого навчання.
2. Визначте напрями інтегрованого навчання на початку XX ст.
3. Які предмети (за К. Ушинським) включає курс «Heimats – Kunde»?
4. Обґрунтуйте основні етапи розвитку інтегрованого навчання.
5. Опрацювавши зміст навчального матеріалу, запропонуйте власний підхід до визначення основних етапів розвитку інтегрованого навчання. Обґрунтуйте власну думку.

Тестові завдання

1. Уперше в науковий обіг поняття «інтеграція» ввів _______, зв'язавши його з терміном «диференціація»: 1) Ж. Ж. Руссо; 2) Дж. Лок; 3) Г. Спенсер; 4) К. Ушинський.

2. Уперше в науковий обіг поняття «інтеграція» введено в_____ році: 1)1659; 2)1796; 3)1857; 4)1905.

3. Педагог, який створив для учнів мініатюрні енциклопедії, у яких розкривалися поняття про Землю, про воду, світила, явища природи, тварини, людину, мінерали задля дисциплінарної структури знань: 1) Ж. Ж. Руссо; 2) Дж. Лок; 3) Я. Коменський; 4) Г. Спенсер.

4. Міжпредметні зв'язки, як базис виникнення інтеграції, було покладено в основу педагогічної теорії: 1) Дж. Лока; 2) Я. Коменського; 3) Ж. Декролі; 4) Г. Спенсера.

5. До напрямів інтегрованого навчання початку XX ст. віднесено: 1) інтеграція на основі праці; 2) інтеграція на основі взаємозв'язку загального і спеціального; 3) інтеграція на основі мистецтва та культурознавства; 4) інтеграція на основі центрів за інтересами; 5) інтеграція на основі мислення.

6. Уперше науково обґрунтувала комплексний підхід до занять в садочках з використанням різних видів дитячої художньої діяльності та видів мистецтв: 1) Г. Бєлєнька; 2) Л. Компанцева; 3) Н. Ветлугіна; 4) Т. Лазар.

7. Систему інтеграції занять образотворчої діяльності та ліплення на основі тематичного принципу запропонувала: 1) Н. Ветлугіна; 2) Л. Компанцева; 3) Н. Сакуліна; 4) Т. Лазар.

8. Здійснювати інтеграцію на основі взаємодії та взаємозв'язків різних видів дитячої діяльності та мистецтв пропонує: 1) Н. Ветлугіна; 2) Л. Компанцева; 3) С. Зирянова; 4) Н. Сакуліна.

9. Запропонуйте власні етапи виникнення та становлення інтегрованого навчання.

10. Обґрунтуйте погляди одного з філософів-учених про інтеграцію та інтегроване навчання.

1. 2. Сутність інтеграції та інтегрованого навчання

Поняття інтеграції має міждисциплінарний характер. Воно широко застосовується у різних галузях знань. Зупинимося на трактуванні цього поняття з філософського-психологічного та соціально-педагогічного змісту.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови інтеграція трактується як об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій у цілому організмі [21, с. 500]. В Енциклопедії освіти цей термін визначає інтегративний підхід в освіті, як підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність, коли результатом інтегративного підходу в педагогіці можуть бути цілісності знань різних рівнів – цілісність знань про дійсність [30].

Уже в Педагогічному словнику інтеграція тлумачиться як стан зв'язності окремих диференційованих частин і функцій системи, організму в ціле, так і процес, що веде до такого стану [74, с. 229]. У Соціолого-педагогічному словнику поняття «інтеграція» – це сторона процесу розвитку, яка пов'язана з об'єднанням у ціле раніше різнорідних частин та елементів, а у ході процесів інтеграції в уже сформованій системі, або у новій системі, яка виникла з раніше незв'язних елементів, збільшується обсяг та інтенсивність взаємозв'язків і взаємодій між елементами, зокрема надбудовуються нові рівні управління [95, с. 94].

У філософії інтеграція розуміється як сторона процесу розвитку, яка пов'язана з об'єднанням у ціле раніше різнорідних частин і елементів. Окремі частини інтегрованого цілого можуть володіти різним ступенем автономії [107]. У ході процесів інтеграції в системі збільшується обсяг та інтенсивність взаємозв'язків і взаємодій між елементами, зокрема надбудовуються нові рівні управління. Аналізуючи інтеграцію з філософської точки зору О. Вознюк розглядає її як механізм, що забезпечує приведення у відповідність

індивідуального рівня мислення і рівня розвитку сукупної свідомості людства, що визначається поняттям «ноосфера» [22, с 10].

Психофізіологічною основою інтеграції, на думку фізіологів І. Сєченова, І. Павлова і психологів Н. Менчинської, О. Леонтьєва та ін., є закономірність функціонування вищої нервової діяльності – утворення тимчасових нервових зв'язків, що виникають під безпосереднім впливом предмета дійсності або словесних подразників на органи чуття [53]. У психологічних працях інтегрований – це прийом, спосіб наукового пізнання, у процесі якого, вивчаючи певне полікультурне явище, спочатку виділяють його окремі елементи, а потім виробляється цілісний (інтегральний) погляд на нього.

Прийнятним для трактування сутності інтеграції в педагогіці вважаємо визначення Г. Каджаспірової, яка під інтеграцією розуміє «... процес взаємодії, ущільнення, уніфікації знань, …; процес, який об'єктивно детермінований взаємопроникненням різних видів матеріально-виробничої та громадсько-політичної діяльності людей, а у своїх більш глибоких засадах – матеріальною єдністю світу, загальним зв'язком, ізоморфізмом структур у якісно різноманітних об'єктах» [42, с. 32]. О. Вознюк інтеграцію розуміє як інтегративний процес, що веде до інтегративного продукту, коли досягається новий рівень системної цілісності об'єктів, що виявляють системні властивості цілого [22, с. 8].

Результатом інтеграції є поява якісно нової інтегративної властивості системи, яка не зводиться до суми властивостей об'єднаних елементів і забезпечує більш високу ефективність функціонування усієї цілісності [2, с. 43].

Педагогічна інтеграція – це уже вища форма взаємозв'язку (розділів освіти, етапів освіти), якій притаманна нерозривність компонентів, нова об'єктивність, моно об'єкт, нова структура, нова функція, що вступають у зв'язок об'єктів [34]. М. Прокоф'єва педагогічну інтеграцію розглядає як різновид наукової інтеграції у рамках педагогічної теорії і практики, що припускає пояснення, прогнозування і управління конкретним проявом інтеграції усередині педагогіки, в межах предмета її пізнання, відповідно до

завдань функціонування [87, с. 9]. Рівень концептуального стану розвитку сучасної педагогічної інтеграції та її методологічна база визначають технолого-методичне забезпечення інтегративно-педагогічної діяльності, під якою розуміємо специфічний вид педагогічної діяльності, в ході якої актуалізуються ті або інші інтегративні завдання у галузі освітньо-виховної теорії і практики [87, с. 9].

Різносторонньо аналізуючи інтеграцію, авторка виокремлює її сутнісні характеристики і розглядає її як;

– явище, що має двоєдину природу і виступає і як процес, і як результат;

– стан цілісності, що визначається взаємозв‘язком, взаємодією і взаємопроникненням, взаємозалежністю; як процес злиття в єдине ціле раніше диференційованих елементів, що призводить до нових якісних і потенційних можливостей цієї цілісності, а також змін властивостей самих елементів;

– як якості функціональної умови існування і рівноваги системи, а також механізму її розвитку [87, с. 10].

Інтеграцію в педагогіці розглядає Т.Засєкіна, зазначаючи, що це – педагогічна інтеграція як вища форма взаємозв’язку, якій притаманна нерозривність компонентів, нова об’єктивність, монооб’єкт, нова структура, нова функція об’єктів, що вступають у зв’язок ; різновид наукової інтеграції, здійснюваної в рамках педагогічної теорії й практики. Термін-поняття «педагогічна інтеграція», на думку вченої, передбачає пояснення, прогнозування конкретних проявів інтеграції та управління ними в межах предмета педагогіки відповідно до її завдань [34]. Принципи, і форми, і методи така інтеграція матиме свої, педагогічні. Авторка зазначає, що поряд із терміном «педагогічна інтеграція» трапляється і термін «едукаційна інтеграція (від. англ. Educational integration» [34].

Уже Ю. Козловський, І. Козловська, О. Білик дали конкретне визначення едукаційної інтеграції як процесу встановлення істотних зв’язків між елементами, у результаті чого формується цілісна система з якісно новими властивостями [45, с. 56], ми розглядаємо поняття едукаційної інтеграції як

термін іншомовного походження відносно вживаного в українській мові терміна педагогічна інтеграція

Аналізуючи інтеграцію в освіті, Є. Іванчук доводить, що педагогічна інтеграція є доцільно організованим зв'язком однотипних частин і елементів змісту, форм і методів навчання в межах освітньої системи, що сприяє саморозвитку особистості [36].

Педагогічна інтеграція реалізується посиленням взаємозв'язків усіх компонентів освітнього процесу: цілей, завдань, форм організації, змісту тощо. М. Прокоф'єва говорить про те, що результатом інтегративно-педагогічної діяльності є інтегративно-цілісна особистість, яка наділена такою характеристикою, як багатовимірність – здатність людини поєднувати досвід минулого із сьогоденням, передбачати наслідки своїх дій та ставлення до іншої особистості, з'ясовувати причинний зв'язок спостережуваних нею явищ і творчо проявлятися [87, с. 9].

На основі здійсненого та узагальнено контент-аналізу поняття «інтеграція» та враховуючи погляди М. Прокоф'євої [87], можемо виокремити такі сутнісні його характеристики:

– стан цілісності, який виникає через взаємозв'язок, взаємодію, взаємопроникнення, взаємозалежність;

– процес злиття в єдине ціле певних диференційованих елементів, на основі якого виникають нові якісні і потенційні можливості цієї цілісності, а також зміни властивостей самих елементів.

Особливість педагогічної інтеграції полягає у здійсненні процесів об'єднання за усіма складовими педагогічного процесу (зміст, форми, методи), що спричиняє:

– розширення освітніх функцій (інтегративна функція);

– інноваційність навчання (інтегроване навчання);

– модернізацію освіти (інтегровані технології); нові результати навчання (всебічно розвинута особистість) [60, с. 15].

Аналізуючи погляди П.Лузан та Г.Попової, В.Кулішов визначає функції педагогічної інтеграції:

– методологічна – характеризується такими трьома аспектами:

а) евристичним (здатність педагогічної інтеграції бути вихідним базисом розробки нових педагогічних концепцій);

б) світоглядно-аксіологічним (педагогічна інтеграція є засобом духовно-інтелектуального збагачення учасників педагогічного процесу);

в) інструментальним (здатність педагогічної інтеграції бути інструментом пізнання і перетворення педагогічної науки, освітньої практики, забезпечення наступності теоретичного знання і практичного досвіду);

– технологічна функція педагогічної інтеграції передбачає: ущільнення інформації і часу; усунення дублювання і забезпечення наступності в розвитку знань і умінь; розчинення і взаємопроникнення знань і умінь одних навчальних дисциплін в інші; систематизація понять, фактів, умінь і навичок, встановлення субординації і координації знань;

– розвивальна функція педагогічної інтеграції є центральною, оскільки вона орієнтує на цілісний розвиток особистості того, хто навчається.

Під впливом інтеграції у свідомості особистості формується досить широке мислення: знання і способи діяльності, що в узвичаєних предметних умовах віддалені у часі і не можуть бути осягнуті мисленням в умовах інтегрованого навчання максимально наближені і сприяють оволодінню учнями різнорідними структурованими знаннями і способами діяльності. При цьому рівномірно працює як ліва, так і права частини мозку, поєднується теоретичне і образне мислення, раціональна й емоційна сфери діяльності [60, с. 16].

У цьому контексті науковець зазначає, що інтеграційні процеси спрямовані на реалізацію нових освітніх ідеалів – формування цілісної системи знань і вмінь особистості, розвиток творчих здібностей та потенційних можливостей учнів. Він педагогічну інтеграцію вважається одним із важливих дидактичних засобів підвищення ефективності освітнього процесу [60, с. 16].

Розглядаючи дидактичний зміст поняття «інтеграція», візьмемо за основу погляди К. Крутій, зазначаючи, що інтеграція – це:

– процес і результат, що формує цілісність як єдину якість на основі багатьох інших;

– цілеспрямоване об'єднання, синтез певних навчальних дисциплін у самостійну систему цільового призначення, спрямовану на забезпечення цілісності знань і умінь;

– процес взаємопроникнення, який означає нерозчинення одного в іншому, а їхню єдність, збереження взаємодіючих систем і налагодження між ними взаємних контактів;

– процес об'єднання в ціле будь-яких елементів, у результаті чого виникають, висвітлюються їхні нові властивості;

– упорядкування неоднорідних складових у певну цілісність, систему, що має потенціал розвитку, інтеграція тісно взаємодіє з такими категоріями, як система, цілісність, комплексність [56].

Наведені поняття доповнюють одне одного, однак у кожному конкретному випадку, зокрема в межах дошкільної освіти, потрібно розглядати інтеграцію або як процес об'єднання, або як результат визначати характерні елементи (частини) цілого та умови реалізації.

К. Крутій пропонує, проте не описує види інтеграції: міжпредметна інтеграція (міждисциплінарна); внутрішньопредметна інтеграція (внутрішньодисциплінарна); інтеграція дидактичних принципів; методична інтеграція (взаємодія методів і прийомів навчання, виховання й організації безпосередньої освітньої діяльності дітей); інтеграція різних видів дитячої діяльності; інтеграція форм організації спільної діяльності дорослого і дітей та самостійної діяльності дошкільників тощо [56].

Уже, доповнюючи погляди М. Лазарєвої [62], яка види називає напрямами інтеграції, виокремлюємо такі її види:

– міжпредметна (міжвидова), яка виражається в синтезі змісту різних розділів освітньої програми за наявності природних зв'язків між її

компонентами; забезпечує об’єднання практично всіх розділів будь-якої освітньої програми, проте, існують деякі обмеження;

– внутрішньопредметна (внутрішньовидова) – здійснюється на основі взаємозв’язків компонентів змісту всередині кожного розділу освітньої програми дошкільної освіти дітей;

– комплексна – синтезує два перших і визначається як міжвидовими, так і внутрішньовидовими зв’язками компонентів змісту.

Види (напрями за М. Лазарєвою) інтеграції реалізуються на рівнях:

– міжпредметних зв’язків – актуалізація знань дітей, їх узагальнення та систематизація; основне джерело інтеграції – загальні структурні елементи змісту освіти з будь-яких розділів освітньої програми для дошкільників; характеризується встановленням взаємозв’язків між окремими заняттями як із одного розділу освітньої програми для дошкільників, так і між заняттями з різних її розділів;

– дидактичного синтезу – вивчення навчального матеріалу на інтегративній основі; зміст більш інформативно щільний, відображає взаємозв’язки між його компонентами та формує цілісне уявлення про предмет, об’єкт або явища навколишнього; передбачає і інтеграцію змісту розділів програми, і утворення інтегрованих форм організації навчання (інтегроване заняття, інтегрований цикл занять);

– цілісності – формує новий розділ освітньої програми для дошкільників, нову предметну галузь у навчанні дошкільнят; передбачає повну змістову й процесуальну інтеграцію [62, с. 45].

Нам імпонують погляди І. Акуленко, яка визначає такі види інтеграції:

– змістову, як інтеграцію як наукових, так і методологічних та світоглядних знань;

– операційно-діяльнісну, яка передбачає органічне взаємопроникнення, поєднання способів практичної та навчально-пізнавальної діяльності та відповідних умінь (практичних, пізнавальних, дослідницьких, оцінно-

рефлексивних, ціннісно-орієнтаційних), які формуються в здобувачів дошкільної освіти у пізнанні різних галузей знань;

– організаційно-методичну – пов’язує в єдину цілісність прийоми, методи, організаційні форми і засоби навчання різних дисциплін [1, с. 50].

У контексті цього авторка констатує, що форми інтегрування можуть бути різними:

1) предметно-образна, що використовується при відтворенні більш широкого й цілісного уявлення про предмет пізнання;

2) понятійна, коли проводиться аналіз обсягу поняття, яким послуговуються інтегровані дисципліни;

3) світоглядна, коли базою інтегрування стає методологія (закони, закономірності, принципи, методи досліджень тощо) кількох дисциплін;

4) діяльнісна, коли проводиться процедура узагальнення способів діяльності, їхнє перенесення в нові умови;

5) концептуальна, при якій діти практикуються в розробці нових ідей, пропозицій, способів розв’язування навчальних проблем [1, с. 50].

Отже, інтеграція може розумітися як процес взаємопроникнення частин і створення цілого, що веде до єдиного продукту, коли досягається новий рівень системної цілісності об’єктів, що виявляють системні властивості цілого.

Інтеграцію в дошкільній освіті будемо розглядати як природний динамічний процес, що охоплює взаємопроникнення та взаємозв’язок елементів, розділів та освітніх напрямів (на основі системного і всебічного розкриття процесів та явищ, спрямованих на забезпечення цілісності знань і вмінь дошкільників), способів розкриття змісту та видів дитячої діяльності.

Інтеграція як мета освітнього процесу в ЗДО передбачає формування в дітей елементарних цілісних знань, творення власного «образу світу». Формування цілісності у цьому контексті розглядається як механізм самоорганізації знань, мозаїчних, відірваних від ціннісно-смислової сфери дитини [55, с. 4].

Якщо говорити про міжпредметні зв'язки та інтеграцію змісту, то зазначимо, що це зовсім різні дидактичні поняття. Міжпредметні зв'язки передбачають короткочасне та фрагментарне перенесення інформації з одного предмета на інший. Як правило, вони короткотривалі в часі. Інтеграція змісту забезпечує вищий рівень узагальнення і систематизації інформації, що сприяє цілісному розумінню матеріалу, який розглядається [44].

Важливим є також розмежування спільнокореневих понять: «інтегративний», «інтеграційний», «інтегрований». Так, інтегративний (фіксується в словниках з 90-х років XX ст.) означає суцільний, цілісний предмет або явище. Уже інтеграційний характеризується як такий, що стосується інтеграції, або об'єднувальний. Розглядаючи поняття «інтегрований» розуміємо, що це комплексний; такий, який ґрунтується на об'єднанні, якого інтегрували і який зазнав дії інтегрування. У ЗМІ використовують поняття «інтегрувальний», що позначає явища, які діють як об'єднувальні чинники, тобто самі інтегрують [44].

Коли мова йде про інтеграцію змісту дошкільної освіти, користуємось терміном «інтегрований», використовуючи його в значенні «комплексний», тобто такий зміст, який використовується об'єднано з різних напрямів.

Інтеграцію змісту дошкільної освіти розглядаємо як гармонійно поєднану, взаємопроникнену та взаємопов'язану систему знань, умінь і навичок із усіх напрямів Базового компоненту дошкільної освіти, спрямовану на формування в дошкільників цілісної картини світу.

Сьогодні в педагогіці пріоритетним є інтегрований підхід, який веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність, коли результатом можуть бути цілісні знання різних рівнів – цілісність знань про дійсність; про природу з тієї чи іншої освітньої галузі, предмета, курсу, розділу, теми [44]. Цей підхід відображає здійснення ідей взаємозв'язку та взаємодії в будь-якому з компонентів освітнього процесу відповідно до тих чи інших цілей і завдань освіти, що веде до підвищення рівня його цілісності.

О. Вознюк узагальнила погляди науковців щодо напрямів дослідження інтегрованого підходу. Учена констатує, що проблеми інтегрованого підходу в освіті досліджуються у сучасній педагогічній теорії та практиці за пквними напрямами :

– методологічні проблеми інтеграції (С. Гончаренко, І. Козловська, Ю. Мальований.);

–інтегративно-диференційований підхід до структурування змісту знань, укрупнення освітніх галузей (Л. Дольнікова);

–концепція внутрішньо предметної інтеграції (В. Загвязинський);

– інтегративні методи формування системи знань (О. Джулик);

–структурування інтегрованих знань та цілісність змісту природничонаукової освіти (Б. Будний, В. Ільченко, А. Степанюк);

– питання удосконалення інтегрованих курсів (К. Гуз, В. Сидоренко);

– інтеграція елементів контролю у навчанні (Л. Джулай) [22, с. 5].

Інтегрований підхід реалізується у процесі вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі, коли цілісність знань формується завдяки їх інтеграції на основі спільних для всіх предметів понять, застосуванню методів і форм навчання, контролю і корекції навчальних досягнень дошкільників, що спрямовують навчальний процес на об’єднання знань [53].

Нам імпонує думка О.Вознюк, яка визначає інтегративний підхід в освіті, який покликаний на основі інтеграції окремих розвивальних ресурсів отримати надрезультат – нові системні властивості цілого – цілісну гармонійну людину, яка інтегрує особистісну, професійну та громадянську складові [22].

Важливо відмітити, що саме інтегрований підхід забезпечує реалізацію принципу інтеграції в будь-якому компоненті освітнього процесу, забезпечує його цілісність і системність.

Н. Гавриш наголошує, що діти більш глибоко усвідомлюють зміст, поданий у різноманітних зв’язках та відношеннях, тобто використання

інтеграції в дошкіллі – це доцільно й ефективно. Тому інтегрований підхід в дошкільній освіті полягає в:

– реалізації пріоритетних цілей, завдань виховання та розвитку особистості на основі формування цілісних уявлень про довкілля;

– здійсненні не тільки змістовних, а й формальних цілей і завдань виховання та розвитку;

– посиленні зв'язків компонентів змісту різних розділів освітньої комплексної або парціальної програми (міжвидова інтеграція) і всередині розділів (внутрішньовидова інтеграція) (парціальні програми є додатковими і є основою для організації діяльності закладів дошкільної освіти за певним пріоритетним напрямом та надання дітям освітніх послуг через функціонування творчих студій чи гуртків. Наприклад, «Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку» та ін.);

– взаємодії методів та прийомів виховання і навчання (методична інтеграція);

– синтезі видів дитячої діяльності;

– упровадженні інтегрованих форм організації навчання: інтегрованих занять, циклів занять, освітніх ситуацій, освітніх подорожей, тематичних днів тощо, що мають складну структуру [24].

Важливим для нас є визначення сутності інтегрованого навчання, яке ми розуміємо як цілеспрямовану взаємодію суб'єктів освітнього процесу, яка цілісно забезпечує пізнавальну діяльність особистості, розвиває її творчу активність через пізнання, спілкування, гру і посильну працю. Інтегрована діяльність передбачає внутрішнє прагнення до активної участі у навчальному процесі, пошук дитиною самостійних шляхів вирішення проблем.

Філософським обґрунтуванням концепції інтеграції змісту дошкільної освіти є інтеграція наук, оскільки саме наукове знання є фундаментом формування змісту освіти, на всіх його щаблях виокремлюються особливі форми, процеси, рівні, напрями, способи інтеграції та деякі інші властивості.

Психофізіологічне обґрунтування механізму оволодіння знаннями і процесу їхньої інтеграції уможливлюється на основі двох психологічних концепцій:

– теорії поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, О. Леонтьєв, Н. Тализіна);

– асоціативно-рефлекторної природи розумової діяльності (О. Кабанова-Меллер, Н. Менчинська).

Психологічним обґрунтуванням інтеграції змісту дошкільної освіти виступають:

– концепція розвивального навчання як стратегія сучасної освіти, що розроблена на основі положень Л. Виготського (В. Давидов, Д. Ельконін);

– теорія ампліфікації (збагачення) розвитку особистості дитини, розроблена на основі досліджень О. Запорожця;

– положення про дві тенденції в розумовому розвитку дошкільників (М. Подд'якова) [53].

Отже, інтегративний підхід покладено в основі творчої діяльності, оскільки він передбачає вміння комплексного застосування знань, їх синтезу, перенесення ідей і методів з однієї науки в іншу.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки знань

1. Обґрунтуйте багатогалузеве розуміння поняття «інтеграція».
2. Розмежуйте поняття «інтегральний», «інтегративний», «інтеграційний».
3. Ким і коли вперше було введено в науковий обіг поняття «інтеграція»?
4. Обґрунтуйте види інтеграції.
5. Обґрунтуйте необхідність інтегрованого навчання в дошкільному віці.

Тестові завдання

1. Поняття «інтеграція» трактується як: 1) розмежування окремих понять; 2) міжпредметні зв'язки; 3) об'єднання в ціле будь-яких окремих частин.

2. Педагогічна інтеграція реалізується посиленням взаємозв'язків: 1) навчання і виховання: 2) усіх компонентів партнерської взаємодії; 3) усіх компонентів освітнього процесу: цілей, завдань, форм організації, змісту; 4) усіх компонентів управління закладів освіти.

3. Найбільш повне поняття інтеграції: 1)процес об'єднання частин в єдине ціле; 2) процес створення нового на основі об'єднання відомих частин; 3) процес взаємопроникнення частин і створення цілого, що веде до інтегрованого продукту, коли досягається новий рівень системної цілісності об'єктів, що виявляють системні властивості цілого.

4. Інтеграція в дошкільній освіті: 1) динамічний процес взаємозв'язку усіх цілей дошкільної освіти; 2) природний динамічний процес, що охоплює взаємопроникнення та взаємозв'язок усіх видів пізнавальної діяльності дошкільників; 3) природний динамічний процес, що охоплює взаємопроникнення та взаємозв'язок елементів, розділів та освітніх напрямів, способів розкриття змісту та видів дитячої діяльності.

5. Поняття «інтегративний» (фіксується в словниках з 90-х років ХХ ст.) означає: 1) комплексний, який ґрунтується на об'єднанні, якого інтегрували і який зазнав дії інтегрування; 2) як такий, що позначає явища, які діють як об'єднувальні чинники, тобто самі інтегрують; 3) суцільний, цілісний предмет або явище.

6. Інтеграція змісту дошкільної освіти це: 1) гармонійно поєднана система видів діяльності дітей, спрямована на розвиток пізнавальних процесів; 2) гармонійна, взаємопроникнена та взаємопов'язана система способів та видів діяльності дітей дошкільного віку з метою формування в них цілісної картини світу; 3) гармонійно поєднана, взаємопроникнена та взаємопов'язана система знань, умінь і навичок із усіх напрямів Базового компоненту дошкільної освіти, спрямована на формування в дошкільників цілісної картини світу.

7. Інтегрований підхід в дошкільній освіті передбачає: 1) підхід, який використовується в ЗДО об’єднано з різних напрямів; 2) підхід, який об’єднує в ЗДО різні чинники; 3) взаємозв’язок та взаємодію в будь-якому з компонентів освітнього процесу в ЗДО, відповідно до тих чи інших цілей і завдань, що веде до підвищення рівня його цілісності.

8. Інтегроване навчання дітей дошкільного віку визначено як: 1) цілеспрямований, системний процес взаємодії вихователів і вихованців, побудований на доброзичливості та повазі один до одного; 2) цілеспрямований, системний процес взаємодії вихователів і вихованців, побудований на об’єднанні усіх видів діяльності дошкільників на основі доброзичливості та поваги один до одного; 3) цілеспрямований, системний процес взаємодії вихователів і вихованців, побудований на об’єднанні усіх його компонентів (змісту освітніх напрямів, форм, методів та видів діяльності дошкільників) і переслідує мету формування цілісної системи знань, умінь і навичок про людину, світ, суспільство, природу, мистецтво та ін.

9. Обґрунтуйте філософську концепцію інтеграції змісту дошкільної освіти.

10. Розмежуйте міжвидову та внутрішньовидову інтеграцію в дошкільній освіті.

РОЗДІЛ ІІ
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПРОЄКТУВАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗДО

2.1. Сутність інтегрованого освітнього процесу ЗДО

Нагальною потребою сьогодення, яка обумовлена модифікацією дошкільної освіти та психофізіологічними особливостями сучасних дошкільників, їхніми соціокультурними запитами, є перехід до інтегрованого навчання в освітньому процесі.

Освітній процес – це система організації пізнавальної діяльності діте дошкільного віку, визначеної навчальними програмами; система педагогічних заходів, спрямована на формування, засвоєння і використання знань, умінь та інших компетентностей здобувачів освіти, формування в них гармонійно розвиненої особистості.

Інтегрований освітній процес у ЗДО – це цілеспрямований і систематичний процес об’єднання освітніх напрямів у ході чіткої та організованої взаємодії педагогів і вихованців задля вирішення освітніх завдань.

В організації інтегрованого підходу важливим є дотримання принципів:

– діалогічності, який передбачає реалізацію різного виду діалогів;

– успішності навчання, що означає розвиток у дітей відчуття успіху, радості пізнання; створення сприятливої та позитивної емоційної атмосфери у групі тощо;

– проєктності навчання – передбачає формування в дітей цілісної картини світу через розробку проєктів;

– педагогічного партнерства, який передбачає тісну взаємодію вихователів і дошкільників на рівних, залучення батьків, інших суб’єктів до освітнього процесу в ЗДО;

– активної участі кожного у спільній справі – орієнтований на досягнення не стільки загального результату (це також надзвичайно важливо), скільки на процес спільної дії, доцільній активності кожного у спільній справі, на створення умов для самоствердження, самореалізації кожного учасника [56].

Інтегрований освітній процес характеризується послідовністю і систематичністю та інтегрує в собі наступні стадії:

– абстрагування від структурно впорядкованих, але роз'єднаних навчальних матеріалів, хоча і пов'язаних функціонально; їхнє узагальнення та комплексування;

– об'єднання компонентів у формі міжпредметних зв'язків, конгломерації з'єднання окремих предметів в одне ціле (при якому вони зберігають свої риси і властивості) або синтезу; систематизація.

Інтегрований освітній процес у ЗДО має власну структуру і характеризується певними компонентами (рис. 2.1).

Рис.2.1.Структура інтегрованого освітнього процесу в ЗДО

Як засвідчує аналіз таблиці 2.1., мета інтегрованого освітнього процесу в закладах дошкільної освіти визначає ідеальне передбачення його кінцевого результату – формування в дошкільників цілісної картини світу через усвідомлення себе як особистості, себе серед інших людей, у природі, мистецтві, суспільстві та ін.

Формулюючи мету важливо дотримуватися вимог до діагностичності постановки мети, яка реалізується через цільові завдання; змісту, методів, засобів, форм, принципів, які взаємозв'язані та взаємообумовлені між собою. Мета вважається діагностично сформульованою, якщо:

– передбачено достатньо чітке визначення знань,умінь і навичок, які необхідно сформувати в студентів та чітко можна виокремити від інших компетенцій особистості;

– існує засіб, «інструмент» для виявлення й діагностики сформованості означених компетенцій у ході процесу об'єктивного контролю або є можливість визначити критерії їх оцінювання;

– є можливість зміни інтенсивності певних компетенцій педагогічними засобами на підставі даних контролю;

– є шкала оцінювання, що спирається на результати відповідних вимірювань.

Т. Засєкіна, аналізуючи інтеграцію змісту освіти виділяє:

– тенденції інтеграції змісту освіти (інтеграція знань, засобів навчання, узагальнених умінь і навичок, форм організації навчального процесу, загальнонавчальних, спеціальних знань, умінь і навичок);

– галузеву інтеграцію змісту освіти (внутрішньопредметна, міжпредметна, позапредметна); види (бідисциплінарна, мультидисциплінарна); типи (загальна, загальнонаукова, частково-наукова);

– рівні інтеграції змісту освіти (загальнотеоретичний, навчального предмета, навчальної інформації);

– форми інтеграції змісту освіти (повна — інтегровані курси, часткова — інтегровані уроки та блокова — інтегровані блоки) [34].

У свою чергу, Т.Понісанська зазначає, що за змістом навчання дітей дошкільного віку є енциклопедичним, тобто програма знань зорієнтована на широкий обсяг предметів і явищ дійсності. Цього вимагає соціальний розвиток дитини, адже вона, інтегруючись у соціальне середовище, повинна у ньому орієнтуватися і діяти [79].

Тому зміст програми охоплює знання, уміння і навички з найрізноманітніших сфер (про людину, об´єкти живої і неживої природи, з літератури, образотворчого мистецтва, музики, лічби); видів діяльності людини (трудової, мовленнєвої, образотворчої, музично-виконавської, конструкційної, пізнавальної, рухової), а також правила поведінки та ін. Диференціація різних сфер дійсності у змісті навчання дошкільників необхідна для підготовки їх до предметного навчання у школі [79, с. 173].

Зміст навчання подано як інтегровану систему знань, умінь і навичок (компетенцій), поєднаних із різних освітніх напрямів Базового компоненту дошкільної освіти. Зміст інтегрованого навчання дошкільників включає:

– формування в них цілісної картини світу, поєднання кожного напряму Базового компоненту дошкільної освіти у визначенні системи знань, умінь і навичок з урахуванням їх діяльнісної основи (використання отриманих знань у повсякденній діяльності);

- розвиток емоційно-пізнавальної сфери (активності, потреб, інтересів дошкільників);

- стимулювання творчих здібностей; посилення виховної спрямованості освітнього процесу.

Сучасний зміст навчання дітей дошкільного віку є багатокомпонентним і включає:

– систему знань (уявлень, понять, фактів, зв´язків, залежностей) про природу, людину, суспільство, техніку тощо; систему загальних способів навчальної діяльності;

– досвід індивідуальної творчої діяльності;

– досвід емоційно-вольового, морального, естетичного ставлення людини до навколишньої дійсності;

– уміння користуватися системою цінностей суспільства [79, с. 173].

З метою подолання можливості «неперехрещування» компонентів змісту освіти і створення цілісності необхідно враховувати інтегрувальні чинники загального та предметного плану.

Аналіз педагогічних джерел засвідчує, що інтегрувальний чинник – це компонент освітнього процесу, який слугує підґрунтям для об'єднання різнобічного змісту в єдине ціле і посилення його розвивальної спрямованості.

До загальних інтегрувальних чинників в освітньому процесі ЗДО відносимо:

– тему, мету та завдання;

– активний характер змісту;

– інтелектуальні технології (ТРВЗ, технології В. Воскобовича, ігри В. Кайє та ін.);

– гру;

– освітні ситуації;

– регіональний та екологічний компоненти [59].

До інтегрувальних чинників предметного плану відносяться художні образи, уявлення про предмети, об'єкти, явища довкілля, які є спільним «інтегративним ядром», отже, об'єднувальними для всіх компонентів інтегрованого змісту.

Одним із чинників інтеграції є освітні напрями, які виступають засобом організації цілісного освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Зміст програми, за якою працює ЗДО, охоплює сукупність освітніх напрямів, визначених Базовим компонентом ЗДО [4], які забезпечують дошкільну освіту і розвиток дітей із урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей.

Базовий компонент дошкільної освіти є Державним стандартом дошкільної освіти в Україні. Нова редакція документа дозволить продовжити

реформу дошкільної освіти з урахуванням наступності між закладами дошкільної освіти та загальної середньої освіти [3].

Відповідно до Стандарту, дошкільна освіта є невід'ємним складником та першим рівнем у системі освіти – стартовою платформою особистісного розвитку дитини [4]. Затверджений Стандарт забезпечить підвищення якості дошкільної освіти в Україні та приведення її до відповідності міжнародним нормативам. В основу документа покладено ідеї гуманістичної педагогіки, патріотичного та громадянського виховання та солідарної відповідальності держави, громади, родини, фахівців педагогічної освіти й інших професій, причетних до піклування, догляду та розвитку дітей дошкільного віку [4].

Вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей дошкільнят визначено за такими освітніми напрямами:

- особистість дитини;
- дитина в сенсорно-пізнавальному просторі;
- дитина в природному довкіллі;
- гра дитини;
- дитина в соціумі;
- мовлення дитини;
- дитина у світі мистецтва [4].

Кожен із вказаних напрямів змісту можна інтегрувати в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. Варто підкреслити, що термін «освітній напрям», з одного боку, дозволяє конкретизувати наповнюваність основних напрямів дошкільної освіти, з іншого – не порушує принцип інтегративності змісту дошкільної освіти.

Найчастіше вихователі намагаюся інтегрувати такі розділи програми, як-от:

– мовленнєве спілкування + українознавство + ознайомлення з довкіллям + конструювання;

– художньо-мовленнєва діяльність + логіко-математичний розвиток + образотворча діяльність;

– основи здоров’я + мовленнєве спілкування + художньо-продуктивна діяльність;

– художньо-продуктивна діяльність + логіко-математичний розвиток + мовленнєва діяльність тощо.

Поряд з цим, можна інтегрувати такі галузі знань:

– пізнання (математика) + музика;

– пізнання(математика)+ музика + комунікація (мова, навчання грамоті);

– пізнання (математика, ознайомлення з навколишнім) + комунікація (мова) + музика;

– образотворча діяльність (малювання) художня література пізнання (математика, ознайомлення з навколишнім)+ праця;

– пізнання (математика) + образотворча діяльність;

– + фізична культура (рухова діяльність) здоров’я пізнання + художня література, музика та інші;

– образотворча діяльність + комунікація (спілкування, мова) + пізнання (експериментально-дослідницька, ознайомлення з навколишнім) [59, с. 28].

Інтеграція має усувати дублювання навчального матеріалу, забезпечувати єдиний підхід до здобуття ґрунтовних і цілісних знань при економії навчального часу. Наприклад, інтеграція знань з освітніх напрямів «Дитина в природному довкіллі» та «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»така:

– вибір базового предмета – теми (математика);

–інтеграція знань базового предмета - теми за знаннями сумісних фундаментальних наук(математика, природознавство, художня праця);

– профілювання знань із врахуванням потреб дитини.

Синтезувати та поглибити знання можна у процесі проведення узагальнюючих занять, інтегративних днів, інтегрованих курсів, занять у гуртках, екскурсіях у природу тощо. У контексті цього за основу беремо вислів В. Сухомлинського – «Основна мета уроків серед природи – навчити дітей думати. Досягти цього можна тільки навчивши їх спостерігати, дивуватися,

радіти пізнанню, перетворювати думку слова, творити казку. Коли діти спостерігають за явищами природи, перед ними відкривається несподіване в навколишньому світі, його таємниця і краса. Вони дивуються раніше не поміченому. І тут починається роздуми серед природи» [63].

Державний стандарт дошкільної освіти – це взаємозв'язок між цінностями дошкільної освіти, напрямами освіти (змістом), процесом формування досвіду дитини в різних видах діяльності, що забезпечують освітній результат – компетентність дитини старшого дошкільного віку, а також умови, за яких ці компетентності можуть бути досягнуті [4].

Оновлений документ заснований на компетентнісному підході, як і Державний стандарт початкової освіти.

Мета та зміст інтегрованого освітнього процесу визначають методи навчання дітей дошкільного віку. Методи інтегрованого навчання визначаємо як способи цілеспрямованого впливу на дітей дошкільного віку з метою формування в них інтегрованої системи знань, умінь і навичок.

Т. Поніманська визначає таку класифікацію методів навчання [79, с. 174] (табл.2.1).

Класифікація методів навчання дітей дошкільного віку

Таблиця 2.1

Критеріальна ознака	***Група методів навчання***	***Методи навчання цієї групи***
За логікою засвоєння знань	Індуктивні	Пізнання загального через часткове.
	Дедуктивні	Пізнання часткового через загальне.
	Традуктивні	Ґрунтуються на порівнянні та аналогії.
За особливостями взаємодії у процесі навчання	Методи викладання	
	Методи учіння	
За дидактичними функціями	Первинного засвоєння	
	Узагальнення засвоєного	
	Контролю та перевірки	
	Репродуктивні	
	Проблемні	

За рівнем пізнавальної активності дітей	Інтерактивні	Мозкова атака, ситуативний аналіз. мікрофон, дискусія, круглий стіл, дерево рішень
За джерелом одержання знань	Словесні	Бесіда. розповідь, пояснення
	Наочні	Спостереження. ілюстрація, демонстрація
	Практичні	Вправи,елементи дослідження

Вихователь в організації процесу навчання обирає і використовує конкретний метод, усвідомлюючи як найкраще йому організувати спільну діяльність із дитиною, вирішити дидактичне завдання.

Відповідно до мети, змісту та методів навчальної діяльності дітей дошкільного віку вихователь підбирає форми організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти – як зовнішнє вираження цілеспрямованої взаємоузгодженої діяльності вихователя і дітей з метою формування в дошкільників системи компетенцій.

Як засвідчує аналіз поглядів Т. Поніманської, за провідним видом діяльності виокремлюють, окрім заняття, такі форми організації навчання дошкільників: дидактична гра, екскурсія.

Дидактичну гру використовують як самостійну форму організації навчання і як частину заняття. Дидактичні ігри ознайомлюють дітей з різноманітними явищами, предметами та їх властивостями (формою, величиною, кольором, просторовим розміщенням). Кожна дидактична гра має своє навчальне завдання, наприклад, формування знань про властивості та якості предметів, порівняти предмети, явища тощо. Гра активізує довільні і мимовільні процеси сприймання, уваги, пам’яті. Якщо у ранньому віці майже всі заняття відбуваються у формі дидактичної гри, спрямованої на розвиток сенсорики, мовлення, ознайомлення з предметами і явищами дійсності, то для дітей старшого дошкільного віку вона набуває значення самостійної форми організації навчання. Найчастіше її використовують для закріплення знань, здобутих дітьми під час занять.

Ще однією формою організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти є екскурсії, цінність яких полягає у безпосередньому ознайомленні дітей із предметами, явищами природи, діяльністю дорослих у природних умовах.

Проводити екскурсії починають у другій молодшій групі (екскурсії-огляди в межах дитячого садка, під час яких дітей ознайомлюють із його приміщеннями, організовують їхнє спостереження за роботою його працівників). Екскурсії з дітьми середньої групи проводять за межами дитячого садка (в магазин, на пошту, в бібліотеку та ін.).

Специфічне значення екскурсій полягає в забезпеченні першого сприймання невідомих предметів і явищ. За правильної методики таке сприймання є яскравим і цілісним, наснаженим емоційним ставленням дитини до побаченого, що сприяє розвитку її пізнавальних інтересів.

Однією з вимог до екскурсії є повторюваність її проведення, тому вихователь повинен раціонально розподілити знання, які діти мають отримати під час кожної екскурсії [79, с. 175].

Важливими умовами успішності екскурсії є раціональність спостереження, посильна участь дітей у ньому.

Екскурсія має такі етапи (рис.2.2).

Рис. 2.2. Етапи проведення екскурсії

На підготовчому етапі вихователь чітко окреслює її мету, визначає зміст, підбирає локацію для екскурсії, мотивує групу до участі в екскурсії, повідомляє первинну інформацію про об’єкт , який діти будуть спостерігати.

У ході екскурсії вихователь організовує спостереження дітей, спрямовує їхню пізнавальну активність, стимулює мислення, увагу, сприяє розвитку уяви.

По завершенні екскурсії закріплюються знання отримані в процесі цієї форми навчання (організовує використання зібраного матеріалу, читання відповідної художньої літератури, створює умови для розвитку ігрової діяльності за мотивами побаченого на екскурсії) [79, с. 183].

Усі компоненти освітнього інтегрованого процесу спрямовані на досягнення результату – сформована в дошкільників цілісна картина світу, усвідомлення себе частиною природи, суспільства, культури, мистецтва тощо. Резюмуємо, що всі компоненти інтегрованого освітнього процесу взаємозв'язані між собою і взаємообумовлені. важливим є врахування кожного з його складових.

Програмні результати з кожного освітнього напряму відображено в базовому компоненті дошкільної освіти.

Отже, інтегроване навчання дітей дошкільного віку визначаємо як цілеспрямовану, системну взаємодію вихователів і вихованців в освітньому процесі, побудовану на об'єднанні усіх його компонентів (змісту освітніх напрямів, форм, методів та видів діяльності дошкільників). Воно і має на меті формування в дошкільників цілісної системи знань, умінь і навичок про людину, світ, суспільство, природу, мистецтво та ін. Основним напрямком впровадження інтеграційних процесів у практику дошкільної освіти є інтеграція змісту освітнього процесу.

Складовою освітнього процесу в ЗДО є інтегроване заняття, яке розглядаємо як особливим чином організовану елементарну навчальну діяльність дітей дошкільного віку, що має складну структуру та охоплює визначені компоненти, характеризується визначеними відношеннями і силою взаємодії, сприяє формуванню в дошкільників цілісної картини Всесвіту.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки знань

1. Обґрунтуйте сутність інтегрованого освітнього процесу.
2. Визначте структуру інтегрованого освітнього процесу.
3. Визначте інтегрувальні чинники предметного плану.

4. Обґрунтуйте інтелектуальні технології (ТРВЗ, технології В. Воскобовича, ігри В. Кайє та ін.) як інтегрувальні чинники.

5. Чи є одним із чинників інтеграції освітні напрями Базового компоненту дошкільної освіти? Обґрунтуйте власну думку.

Тестові завдання

1. Інтегрований освітній процес у ЗДО – це: 1) цілеспрямований і систематичний процес об'єднання суб'єктів освітнього процесу; 2) систематичний процес об'єднання освітніх напрямів в ЗДО; 3) цілеспрямований і систематичний процес об'єднання освітніх напрямів у процесі спеціально організованої взаємодії педагогів і вихованців, спрямований на вирішення освітніх завдань.

2. Складовою освітнього процесу в ЗДО є: 1) інтеграція суб'єктів; 2) інтегрований зміст; 3) інтегроване заняття.

3. Інтегрований освітній процес інтегрує в собі стадії:1) аналізу та синтезу; 2) абстрагування та синтезу; 3) абстрагування та об'єднання компонентів у формі міжпредметних зв'язків.

4. Основною метою інтегрованого навчання є формування в дошкільників: 1) цілісної картини світу; 2) цілісності видів діяльності; 3) цілісності поглядів.

5. Компонент освітнього процесу, який слугує підґрунтям для об'єднання різнобічного змісту в єдине ціле – це: 1) інтегроване заняття; 2) інтегрований курс; 3) інтегрований чинник.

6. Художні образи, уявлення про предмети, об'єкти, явища довкілля, які є спільним «інтегративним ядром», отже, об'єднувальними для всіх компонентів інтегрованого змісту – це: 1) інтегроване заняття предметного плану; 2) інтегрований курс предметного плану; 3) інтегрований чинник предметного плану.

7. За ступенем щільності і стійкості зв'язків між об'єктами, які вступили в інтеграцію, відомі такі її форми: 1) узагальнення; 2) комплекс; 3) система; 4) синтез; 5) узагальнення.

8. Зміст програми, за якою працює ЗДО, охоплює сукупність освітніх напрямів, визначених: 1) Законом України «Про освіту»: 2) Концепцією розвитку дітей раннього та дошкільного віку; 3) Базовим компонентом ЗДО.

9. Обґрунтуйте основні компоненти структури інтегрованого освітнього процесу в ЗДО.

10. Визначте освітні напрями Базового компоненту дошкільної освіти.

2. 2. Інтегровані заняття, вимоги до них

Заняття є основною формою організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, за якої вихователь, працюючи з групою дітей у встановлений режимом час, організовує і спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини.

Т. Поніманська визначає такі типи занять у закладах дошкільної освіти [68, с. 176] (табл. 2.2):

Таблиця 2.2

Типи занять у закладах дошкільної освіти

Тип заняття	***Характеристика типу заняття***
Комплексні	Складається з декількох взаємопов'язаних між собою частин, які підкоряються єдиній меті, доповнюють одна одну, складають одне ціле. Як правило, матеріал до комплексного заняття добирається з одного розділу програми.
Тематичне	Підпорядковано одній темі: вихованню звукової культури мовлення або формуванню граматично правильного мовлення.
Комбіноване	Складається з декількох частин, майже не пов'язаних між собою. Можуть комбінуватися різні види діяльності дітей. До кожної частини комбінованого заняття повинні висуватися завдання, які вирішуються впродовж заняття.
Домінантне	Будується на основі комбінованого, коли вихователь приділяє увагу якомусь питанню, проблемі, розділу, тобто робиться акцент тільки на одному (будь-

	якому) виді діяльності з дітьми (цей вид домінує). Інші види діяльності виступають як допоміжні. Домінантні заняття можуть мати тему та сюжет.
Сюжетно-динамічні	Частіше за все проводяться в ігровій формі, характеризуються тим, що виконання дитиною (або дорослим) будь-яких дій підпорядковано визначенню сюжетові – казковому або запозиченому із довкілля.
Контрольно-діагностичні	Заняття з опорою на діяльнісний підхід, використовуючи широкий арсенал практичних методів, ігрових прийомів у ситуаціях сюрпризності, пошуку, вибору, експериментування. Їх можна проводити у формі ігор, вікторин, конкурсів, турнірів, брей-рингів тощо, які дають змогу дітям продемонструвати свої здобутки в розвитку і навчанні в процесі змістовної зайнятості, партнерської взаємодії й невимушеного спілкування.
Нетрадиційні	Міні-заняття, заняття-мандрівка, заняття-сюрприз, заняття-казка, заняття-пошук, заняття-відкриття, заняття-вікторина, фізкультурно-оздоровчі заняття, уроки ввічливості, уроки милосердя і доброти, урок пам'яті, клуб «Що? Де? Коли?», заняття-квест (розвідницька гра-змагання, в якій за відгадування загадок гравці отримують бонуси; суть заняття-квесту - привести дітей у стан захоплення спільною метою) пошуком скарбу, визволення друзів з полону, допомогою веселим чоловічкам тощо).
Інтегровані	Охоплюють декілька розділів програми, використовуючи різні види діяльності навколо однієї теми, що стимулюють пізнавальну діяльність. Ці заняття носять розвивальний характер і використовуються на закріплення раніше засвоєних знань та для введення елементів новизни відповідно до теми заняття. Результатом впровадження таких занять у ДНЗ є формування системного мислення дошкільників, збудження уяви, позитивно-емоційного ставлення до процесу пізнання, формування цілісної картини світ.

За змістом навчання розрізняють заняття:

– з ознайомлення з навколишнім середовищем;

– з розвитку мовленнєвого спілкування;

– з формування елементарних математичних уявлень;

– з образотворчої діяльності;

– з фізичної культури;

– музичні [68, с. 184].

Уже за організацією дітей заняття поділяють на:

– фронтальні (з усіма дітьми групи);

– групові (10 –12 дошкільнят);

– індивідуально-групові (4 – 6 дошкільнят);

– індивідуальні (1—4 дошкільнят) [68, с. 185].

Головними компонентами заняття є:

– навчальне завдання. У молодшому дошкільному віці воно фігурує в єдності з практичними завданнями. Розрізнення їх з´являється поступово і не відразу. Це зумовлене логічним ускладненням навчальних завдань, виокремленням способів розумової і практичної діяльності, які слід засвоїти, аналізом результатів навчальної діяльності, встановленням їх зв´язку з розумінням завдання, використанням заданих способів діяльності;

– планування. Суть його полягає у відборі засобів і способів діяльності, встановленні послідовності дій та ін.;

– уміння контролювати діяльність, правильно оцінювати її результати. Це дає змогу раціонально організувати навчальну діяльність дитини, уникати непомірних або спрощених завдань, що є однією з передумов її розумового розвитку;

– мотиви. Вони покликані спонукати дітей до навчання. Якщо у молодшому і середньому дошкільному віці переважає емоційне ставлення дітей до спілкування з дорослим, організації заняття, навчальних матеріалів, то в старшому віці їх вабить сам процес навчання, з´являються усвідомлення значущості успіху в навчальній діяльності, пізнавальні інтереси [68, с. 172]

Узагальнюючи погляди учених з дошкільної педагогіки (Н. Гавриш, К. Крутій, Т. Поніманської та ін.), визначаємо особливості навчання дітей дошкільного віку:

– здійснюється не лише на спеціально організованих, обов´язкових заняттях, а й у повсякденному житті;

– навчання на обов´язкових заняттях дітей дошкільного віку відрізняються за рівнем і темпами розвитку;

– значну частину знань і вмінь дошкільник засвоює поза заняттями – у повсякденному спілкуванні з дорослими та однолітками, іграх, під час спостережень.

В інтегрованому освітньому процесі закладу дошікльної освіти реалізовується інтегроване навчання, яке характеризується як:

– цілеспрямоване формування в особистості дошкільника цілісної картини світу, елементарних знань, умінь та навичок;

– створення оптимальних педагогічних умов для розвитку творчого мислення дітей у процесі пізнання;

– активізація пізнавальної діяльності дітей дшкільного віку.

Складовою освітнього процесу в ЗДО є інтегроване заняття як особливим чином організована елементарна навчальна діяльність дітей дошкільного віку, зміст якої має складну структуру та охоплює визначені компоненти, характеризується певними відношеннями і силою взаємодії, сприяє формуванню в дошкільників цілісної картини Всесвіту.

Інтегровані заняття забезпечують ефективне формування компетентностей та програмних результатів, передбачених Базовим компонентом дошкільної освіти. Поряд з цим, інтегровані заняття мають на меті формування у дошкільників цілісної картини світу, посилюють виховну спрямованість змісту занять, сприяють розвитку пізнавальної активності дітей.

Педагогам при виборі змісту інтегрованих занять необхідно орієнтуватися на інтереси, схильності, бажання і здібності дітей, тобто виділяти основний мотив дитячої діяльності. Умотивована таким чином діяльність буде більш результативна, оскільки сприяє розвитку здібностей, інтересів кожної дитини.

Інтегроване заняття дає дитині можливість реалізувати свої інтелектуальні та творчі можливості, розвивати зацікавленість дітей.

Форми проведення занять можуть різнитися, але в кожному має бути достатньо матеріалу для вправляння «діяльних сил» (І. Песталоцці [46]) дитини, отриманих нею від природи.

Заняття в ЗДО проводяться, починаючи з третього року життя. Якщо говорити про інтегровані заняття, то варто пам’ятати, що їх можна розпочинати проводити з першої молодшої групи. У старшій групі в разі потреби інтегроване заняття може об'єднувати два заняття. Наприклад, музичне заняття (або ознайомлення з довкіллям, художньою літературою, образотворчим

мистецтвом) і розвиток мовлення проводять як два етапи одного інтегрованого заняття. На першому етапі діти читають вірші і співають пісні, присвячені певній темі, слухають музику, малюють картини, розглядають слайди. Другий етап заняття розпочинається після рухливої гри або цікавої фізкульт-хвилинки. Дітям пропонують розповісти про свої враження, скласти розповіді з власного досвіду чи за малюнками про те, що було на першому занятті, бо воно є підґрунтям для подальшої мовленнєвої діяльності дітей.

В основі інтегрованого заняття домінуюча діяльність або зміст (поняття, явища). Інші, в свою чергу, спрямовані на детальніше розкриття та розуміння дітьми певного його змісту.

Отже, інтегроване заняття – це зовнішнє вираження цілеспрямованої, організованої елементарної пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку, спрямованої на формуванню в дошкільників цілісного бачення світу.

Різновидом інтегрованих занять є бінарні. Спільною них є тема, а відмінність полягає у тому, що інформація з різних галузей знань розглядається окремими блоками. Такі заняття зазвичай проводять із залученням асистента (батьки, музичні керівники тощо) [66, с. 5].

Зміст інтегрованого заняття має складну структуру, що охоплює визначені компоненти, які взаємозалежні та взаємопов’язані один з одним.

На сьогодні в педагогічній літературі найбільш поширеними в освітньому процесі ЗДО є компоненти заняття, запропоновані К. Крутій [55]:

1. Створення ігрової ситуації, спрямованої на мотивацію дітей до навчальної діяльності.

2. Спонукання дітей до висловлювання припущень (за допомогою проблемних запитань).

3. Практична діяльність дітей (пошукова діяльність, пов’язана із визначенням особливостей предмета або об’єкта).

4. Художнє слово (закріплення знань, отриманих в пошуковій діяльності).

5. Енциклопедична хвилинка (довідка із енциклопедії про предмети чи об’єкти).

6. Мовленнєва хвилинка в цікавій формі на закріплення отриманих знань.

7. Пальчикова гімнастика.

8. Робота з індивідуальними картками.

9. Гра «Що ми робимо – не скажемо, що ми робимо – покажемо» [55].

Уже сутність інтегрованих занять вимагає дотримання більш складної структури. Порівняння предметного та інтегрованого занять здійснює І. Кіндрат [39] та демонструє таблиця 2.3.

Таблиця 2.3

Порівняння структури
предметного та інтегрованого занять (за І. Кіндрат [34])

Критерії аналізу	***Ознаки традиційного (предметного) заняття***	***Ознаки інтегрованого заняття***
За змістом	Односпрямоване	Різноспрямоване
За метою	Формування та розвиток знань, умінь і навичок	Збагачення досвіду пізнання
За темою	Не принципова	Є стрижнем інтеграції змісту
За структурою	Чітко визначена, жорстка	Гнучка
За моделлю взаємодії дорослого і дитини	Центрована на дорослому	Партнерська
За провідною ідеєю	Як правило, не усвідомлюється дітьми	Визначальна (головна, змістоутворювальна) в організації навчально-пізнавальної діяльності
За способом організації	Фронтальні, групові, підгрупові	Варіативні заняття в межах одного
За стилем взаємодії	Суб’єкт-об’єктний	Суб’єкт-суб’єктний
За засобами навчання	Переважно дидактичні засоби	Спільна пізнавальна і творча діяльність педагога та дітей на основі широкого спектру засобів
За провідним методом	Пояснювально-ілюстративний	Проблемні, інтерактивні

Отже, у ході предметного заняття вирішуються завдання однієї галузі знань, тоді як інтегроване – уможливлює формування системних знань, оскільки задіює елементи компетенцій із різних освітніх напрямів (розділів, ліній).

К. Крутій наголошує, що між компонентами структури інтегрованого заняття виникають різні зв’язки і відношення, які співвідносяться зі способами інтеграції («склеювання», «симбіоз», «розмивання», «підпорядкування», «зняття», «ретрансляційне сполучення») (див. нижче по тексту) [55].

Педагогічний дизайн сучасного інтегрованого заняття може мати такий вигляд (за К. Крутій [55]):

1. Тема (конкретне явище чи предмет).

2. Зміст діяльності (розділи програми, освітні лінії), які інтегруються (тема проводиться з використанням декількох видів діяльності, освітніх напрямів чи розділів програми).

3. Програмові завдання визначаються для кожного розділу програми чи освітнього напряму Базового компоненту окремо.

4. Підбір змісту, його доцільність (демонстраційний матеріал поступається індивідуально-диференційованому).

5. Створення «ситуацій успіху». Чітка мотивація всіх видів діяльності дітей. Наявність сюрпризних моментів.

6. Методи і прийоми розвивального навчання, спрямовані на закріплення, узагальнення та систематизацію матеріалу навколо теми заняття:

– методи ТРВЗ;

– проблемні, творчі запитання і завдання;

– інтерактивні методи (діалог, дискусія, бесіда-полілог, «мозкова атака», робота в парах, мікрогрупах, групах тощо);

– дослідницько-пошукова діяльність;

– ігрові методи та прийоми (розвивальні дидактичні ігри та вправи, ребуси тощо);

– художнє слово, казки та ін.

7. Здійснення індивідуального та диференційованого підходу. Забезпечення права вибору кожній дитині.

8. Реалізація принципів особистісно орієнтованого підходу (демократизація, гуманізація, національна спрямованість навчально-пізнавальної діяльності).

9. Зміна видів діяльності дітей. Доцільність розташування дітей та розвивального матеріалу.

10. Перевірка виконання кожного завдання. Прийоми заохочення дітей. Залучення до самооцінки та самоконтролю.

11. Емоційне забарвлення заняття. Прийоми підтримки інтересу дітей. Стиль спілкування з дітьми. Забезпечення психологічного комфорту.

12. Закінчення заняття. Прийоми, спрямовані на узагальнення та систематизацію матеріалу.

13. Тривалість заняття та його окремих частин (тривалість інтегрованого заняття може бути подовженою). Темп заняття.

14. Результативність заняття. Рівень виконання програмових завдань, формування життєвої компетенції кожної дитини.

15. Дотримання санітарно-гігієнічних вимог.

Варто наголосили, що структура інтегрованих занять відрізняється чіткістю, компактністю, стислістю, логічною взаємообумовленістю пропонованого дітям матеріалу на кожному етапі заняття, значною його інформативною місткістю.

Поряд з цим, К. Крутій пропонує орієнтовний алгоритм підготовки інтегрованого заняття [55]:

1. Обрати тему заняття з урахуванням програмових вимог та вікових особливостей дітей дошкільного віку.

2. Визначити форми, методи і прийоми роботи**,** які сприятимуть формуванню в дитини цілісного уявлення про об’єкт вивчення: проблемні, творчі запитання і завдання; інтерактивні методи; дослідницько-пошукова діяльність; інформаційно-комунікативні технології тощо.

3. Здійснювати індивідуальний та диференційований підхід. Забезпечити право вибору кожній дитині, створювати ситуації успіху, забезпечити чітку мотивацію всіх видів діяльності дітей.

4. Перевіряти виконання кожного завдання. Використовувати прийоми заохочення дітей, залучати їх до самооцінки та самоконтролю.

5. Забезпечити емоційне забарвлення заняття, використовувати прийоми підтримки інтересу дітей.

6. На етапі завершення заняття використовувати прийоми, спрямовані на узагальнення та систематизацію матеріалу.

7. Оцінити результативність заняття, рівень виконання програмових завдань, якість розкриття теми (формування цілісності знань з ключової теми).

8. Забезпечити дотримання санітарно-гігієнічних вимог [55].

Організація інтегрованого заняття – це процес творчий, але під час його проведення все ж потрібно намагатися дотримуватися певної структури (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Структура інтегрованого заняття

Етап	***Характеристика***
Організаційний	Визначення мети діяльності та актуалізація вітагенного досвіду дітей з проблеми
Мотиваційний	Мотивація і зацікавлення дошкільників з використанням ігрових технік
Етап новизни	Уведення елементів нових знань зі спрямуванням освітньої групової діяльності дітей (6-7 дітей) над самостійним пошуком нових знань
Узагальнення і закріплення знань	Унаочнене узагальнення пізнавального матеріалу з використанням дидактичних ігор, розв’язанням практичних завдань
Результативний	Сформована в дошкільників цілісна система соціальних знань, умінь з певної інтегрованої галузі

Дотримання вказаних алгоритму та структури інтегрованого заняття дозволяє вихователям:

– органічно синтезувати матеріал;

– поєднувати різні змістовні напрями, елементи різних галузевих знань;

– добирати оптимальні методи та види діяльності дітей дошкільного віку задля забезпечення цілісності інтегрованого заняття.

Інтегроване заняття вирішує не безліч окремих завдань, а їх сукупність.

Форми заняття можуть бути різні, але в кожному повинно бути достатньо матеріалу для вправи «діяльних сил» дитини, даних йому від природи.

Форми проведення інтегрованих занять (за поглядами А. Богуш):

– заняття-розмова/бесіда «Мова і музика»; заняття-бесіда «Птахи» (вірш «Жайворонок» А. Толстого і «Пісня жайворонка» П. Чайковського); заняття-бесіда «Музика і казка» за балетом Р. Щедріна та казкою П. Єршова «Коник-Горбоконик»;

– заняття-салон «Казкові пригоди художника»;

– заняття-подорож «Ліс восени: його краса» тощо;

– заняття-свято «Казуві розваги»;

– заняття-проєкт «Листя дерев»;

– заняття-експеримент «Мандівка у світ професії» [13, с.43].

В організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти найбільш доцільним є блочно-тематичне планування освітнього процесу, в основі якого принцип групування матеріалу (наприклад, теми «Рослини», «Іграшки» тощо) задля успішного осмислення сукупності, взаємозв’язку предметів, об’єктів, явищ навколишньої дійсності [56, с. 23].

Важливо в інтегрованому занятті правильно вибрати тему, для розкриття якої необхідно об’єднувати різні галузі знань та види діяльності. Безпомилково обрана тема уможливлює логічну побудову структури заняття, допомагає дітям сформувати цілісну картину за цією темою.

На початку заняття потрібно визначитися з *ключовим поняттям*, яке є основою для об’єднання завдань з різних видів діяльності. Це допоможе дітям зорієнтуватися в його предметному полі. В інтегрованому занятті відбувається проникнення елементів однієї діяльності в іншу, тобто межі такого об’єднання

розмиті. Поряд з цим, на такому занятті важко відокремити один вид діяльності від іншого.

Доцільно у формі інтегрованих занять проводити узагальнюючі заняття, які мають на меті узагальнення компетенцій, найважливіших для двох або декількох напрямів (розділів, напрямів) програми. Максимально допустиме навчальне навантаження для дошкільників визначається чинними нормативними документами МОН України.

Обов'язковою складовою кожного інтегрованого заняття є мовленнєве спілкування та творча продуктивна діяльність дітей (малювання, ліплення, аплікація, театралізована діяльність, конструювання, художня праця, сюжетно-рольова гра тощо).

Тривалість інтегрованого заняття для дітей дошкільного віку не може перевищувати встановлені до такого виду занять норми.

Інтегроване заняття вимагає від вихователя ретельної підготовки та професійної майстерності. Йому варто завчасно передбачити місце інтегрованого заняття, узгодивши його з іншими формами організації освітнього процесу.

Технологія інтегрованих занять може бути різною, проте в будь-якому випадку необхідне їхнє попереднє моделювання.

Н. Гавриш та І. Кіндрат визначають закономірності, яких потрібно дотримуватися в процесі інтегрованого заняття:

– урахування авторському задуму;

– інтеграція відповідно до основної ідеї;

– етапи заняття – це фрагменти цілого;

– логіко-структурна залежність етапів і компонентів заняття;

– дидактичний матеріал відповідає задуму [98].

Отже, особливість інтегрованого заняття – це наявність однієї головної або домінантної діяльності, ідеї (поняття, явища), яка є основою заняття. Усе інше лише допомагає глибше зрозуміти головний зміст заняття.

Інтеграція можлива і через її способи. Способи інтеграції – це об’єктивна характеристика структури інтегрованого заняття, яка, з одного боку, відображає тип відношень між компонентами структури, а з іншого – визначає силу взаємодії цих компонентів. Аналіз відношень між компонентами структури дозволив визначити два основних типи: відношення рівності та відношення нерівності.

Способи інтеграції характеризуються:

– типами відношень між компонентами структури (рівність чи нерівність);

– ступенем взаємопроникнення компонентів (сила інтеграції).

За співвідношеннями рівності К. Крутій пропонує такі способи інтеграції між компонентами: «склеювання», «симбіоз», «розмивання», «підпорядкування», «зняття», «ретрансляційне сполучення» [56]. Учена, аналізуючи погляди М. Лазарєвої, подає класифікацію цих способів, визначаючи найслабший ступінь інтегрованості змісту – «склеювання». Цей спосіб передбачає поєднання компонентів, що мають загальну тематичну спрямованість, та розміщені послідовно; способи діяльності різні, що не інтегруються; на етапі формування задуму компоненти також не збігаються [56]. У програмних завданнях відображено зміст усіх елементів без пріоритетів, відсутні завдання загального характеру, а переважають специфічні для будь-якого змісту.

Побудовані за таким способом заняття характеризуються громіздкістю, потребують значних витрат часу. Їх прикладом слугують комплексні заняття.

Графічно структуру інтегрованого заняття за способом «склеювання» подано на рис. 2.3, де 1, 2 – компоненти структури інтегрованого заняття.

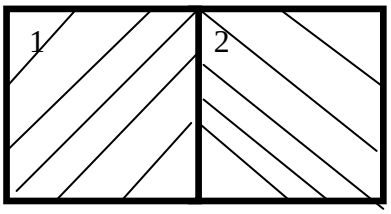

Рис. 2.3. Графічна модель інтегрованого заняття за способом «склеювання»

У групах молодшого віку за таким способом можна проводити заняття формування елементарних математичних уявлень і малювання або ліплення. У ході виконання завдань діти використовують різні способи діяльності, що не сприяє цілісному засвоєнню необхідних умінь.

За цим способом також інтегрують заняття з формування елементарних математичних уявлень та фізичної культури.

Наступний спосіб інтеграції змісту заняття на основі рівноправних відношень між компонентами структури – «симбіоз» (вдале поєднання окремих елементів). За цим варіантом взаємодії компоненти змісту збігаються на етапі формування змісту майбутнього завдання, що дозволяє розцінювати ступінь взаємопроникнення як взаємодію середньої сили. За такої інтеграції утворюється певне загальне інформаційне поле, яке вирішує загальні для обох компонентів освітні завдання.

Разом із тим, у програмних завданнях поряд із загальними є спеціальні, які вирішуються матеріалом змістових елементів кожного компонента.

Графічне зображення структури інтегрованого заняття на основі способу «симбіоз» подано на рис. 2.4. (1, 2 – компоненти структури).

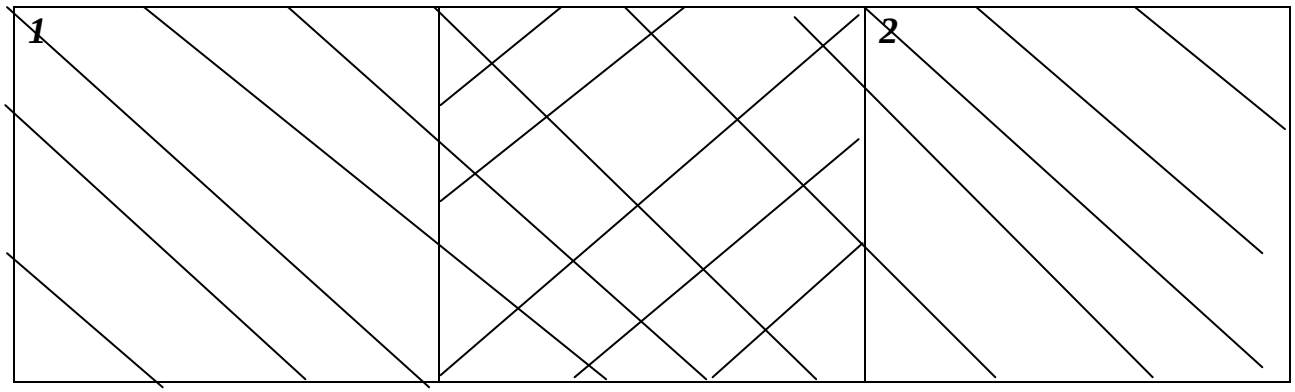

Рис. 2.4. Графічна модель інтегрованого заняття за способом «симбіоз»

За цим варіантом доцільно інтегрувати заняття з формування елементарних математичних уявлень і аплікації. Спеціальним завданням може бути лічба ялиночок і шишок, визначення їхньої кількості цифрою та наклеювання ялиночок та шишок за визначеною цифрою (збільшення кількості на «1»).

Спосіб «розмивання» є вищим за силою інтеграційних процесів організації структури заняття. Зберігаються відношення рівності, зміст компонентів настільки поєднано, що вони виокремлюються тільки шляхом наукового аналізу змісту. Як правило, за такого способу інтеграції зміст занять конструюється на основі інтеграції наук і мистецтв. Графічне зображення структури інтегрованого заняття на основі способу «розмивання» подано на рис. 2. 5. (1, 2 – компоненти структури).

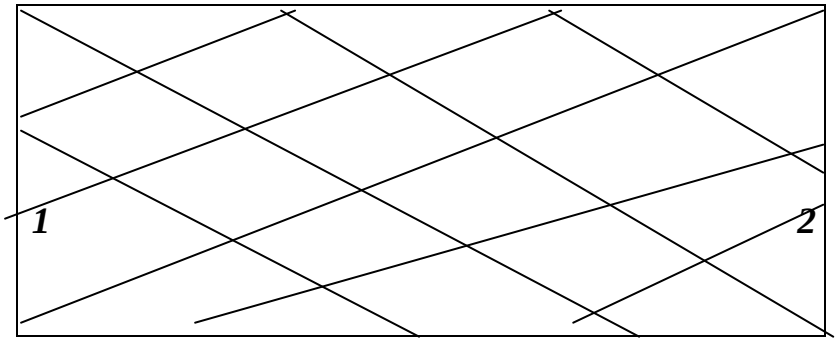

Рис. 2.5. Графічна модель інтегрованого заняття за способом «розмивання»

До занять з таким способом інтеграції відносимо заняття з екологічного виховання дошкільників та з фольклорним змістом. Для цих видів занять характерна наявність тільки загальних завдань, які, завдяки однорідності, роблять їх схожими на одновидові.

У ході конструювання занять за способом «розмивання» створювати зв’язки між компонентами немає сенсу, оскільки вони початково подані в самій науці або мистецтві. Отже, ступінь цілісності змісту за таких умов найвищий.

Розглянемо інтегровані заняття, у структурі яких компоненти нерівноправні. За ступенем взаємопроникнення компонентів спосіб «підпорядкування» є взаємодією середньої сили.

У структурі інтегрованого заняття за цим способом зв’язку можна визначити основний і додатковий компоненти. Останній відіграє підпорядковану роль по відношенню до головного та підвищує ступінь цілісності.

У програмних завданнях мають місце загальні завдання або специфічні, які стосуються головного, а також завдання, які вирішуються на основі змісту додаткового компонента. У процесі розробки програмних завдань першочергово вказуються специфічні завдання, а потім – загальні і ті, що ґрунтуються на змісті другорядного компонента.

Така субординація пояснюється пріоритетом головного складника, нерівністю структурних частин. Графічну модель інтегрованого заняття за способом «підпорядкування» подано на рис. 2.6. (1 – головний компонент, 2 – другорядний).

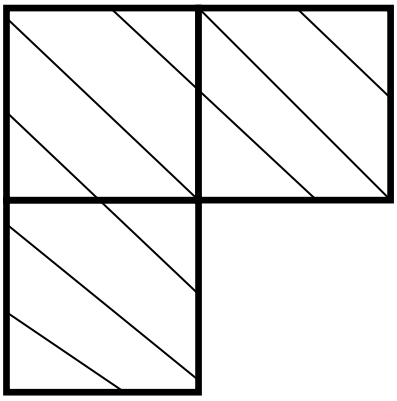

Рис. 2.6. Графічна модель інтегрованого заняття за способом «підпорядкування»

Такий спосіб відносин між компонентами часто використовується в процесі розробки інтегрованих занять у сучасній методичній літературі (К. Крутій, О. Ушакова та ін.). Виокремлення структурних компонентів у змісті таких занять нескладне у зв’язку з їхньою помітною нерівністю і наявністю досить значного специфічного змісту кожного.

Наступний спосіб інтеграції – «зняття», що характеризується поглинанням головним компонентом допоміжного. Ззовні таке інтегроване

заняття подібне до одновидового, проте можна виокремити додатковий компонент, який підвищує ступінь цілісності будь-якого фрагмента головного змісту.

Програмні завдання цих занять відображають зміст специфічного головного складника, а потім – частину загального змісту. Допоміжний компонент не вирішує своїх специфічних завдань. Графічно структуру інтегрованого заняття за способом інтеграції «зняття» представлено на рис. 2.7, де: 1 – головний компонент, 2 – другорядний (в центрі).

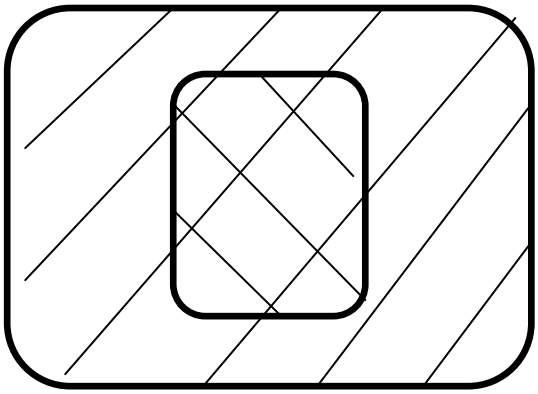

Рис. 2.7. Графічна модель інтегрованого заняття за способом інтеграції «зняття».

Варто наголосити, що заняття за цим способом інтеграції часто зустрічаються в сучасних освітніх комплексних програмах («Дитина в дошкільні роки», «Дитина» та ін.).

«Ретрансляційне сполучення» – ще один спосіб інтеграції змісту, що є зворотною, перевернутою моделлю заняття за способом «зняття». Головний і допоміжний компоненти нібито міняються місцями. Зміст допоміжного компонента є засобом вирішення програмних завдань головного. Такий спосіб інтеграції можливий за умов інтегрування способів діяльності [56]. Це, переважно, заняття з математики, програмні завдання яких вирішуються різними видами діяльності. Специфічним є те, що в першу чергу плануються завдання, специфічні для головного компонента змісту, а потім – спільні завдання на основі взаємодії обох складників.

Відсутні програмні завдання, специфічні для допоміжного компонента, які поглинаються загальними. На думку К. Крутій [56], за «ретрансляційного сполучення» допоміжний компонент повинен бути привабливий, з емоційним змістом (технологія «едьютейнмент» навчання, як розвага, отримання задоволення від навчання), створювати інтерес до головного змісту. В інтегрованому занятті гра може виступати як інтегрувальний чинник, що дозволяє забезпечити взаємопроникнення компонентів змісту навчальної діяльності. Графічну модель інтегрованого заняття способом «ретрансляційного сполучення» компонентів змісту представлено на рис. 2.8, де: 1 – головний компонент (у центрі), 2 – другорядний.

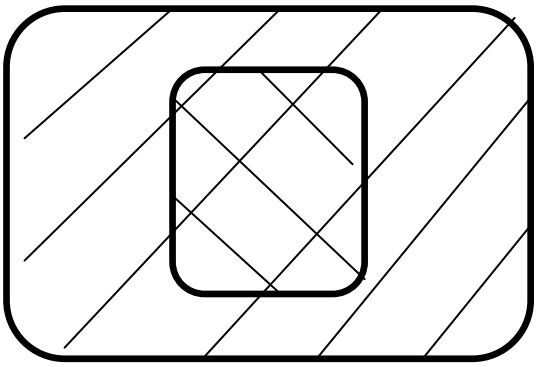

Рис. 2.8. Графічна модель інтегрованого заняття способом «ретрансляційного сполучення»

Варто зазначити, що «ретрансляційне сполучення» як спосіб інтеграції змісту різних розділів навчальної діяльності застосовується рідко, тому у випадку використання будь-якої діяльності як головного компонента жоден інший навчальний матеріал не здатний повноцінно самостійно вирішити завдання творчого розвитку особистості без включення специфічних способів зображення.

У структурі заняття за цим способом інтеграції будь-яка діяльність може виступати як допоміжний компонент.

Якщо проаналізувати планування освітньої діяльності в практиці діяльності ЗДО, то можна віднайти таке відображення напрямів інтеграції освітнього процесу:

• *інтеграція за лінією взаємодії різних учасників освітнього процесу* (педагоги, психологи, батьки) в організації видів дитячої діяльності (вісь X);

• *інтеграція змісту занять із дітьми* (вісь Y);

• *інтеграція на рівні цілей і завдань, форм і методів* розвитку, навчання і виховання (вісь Z) [56] (рис. 2.9).

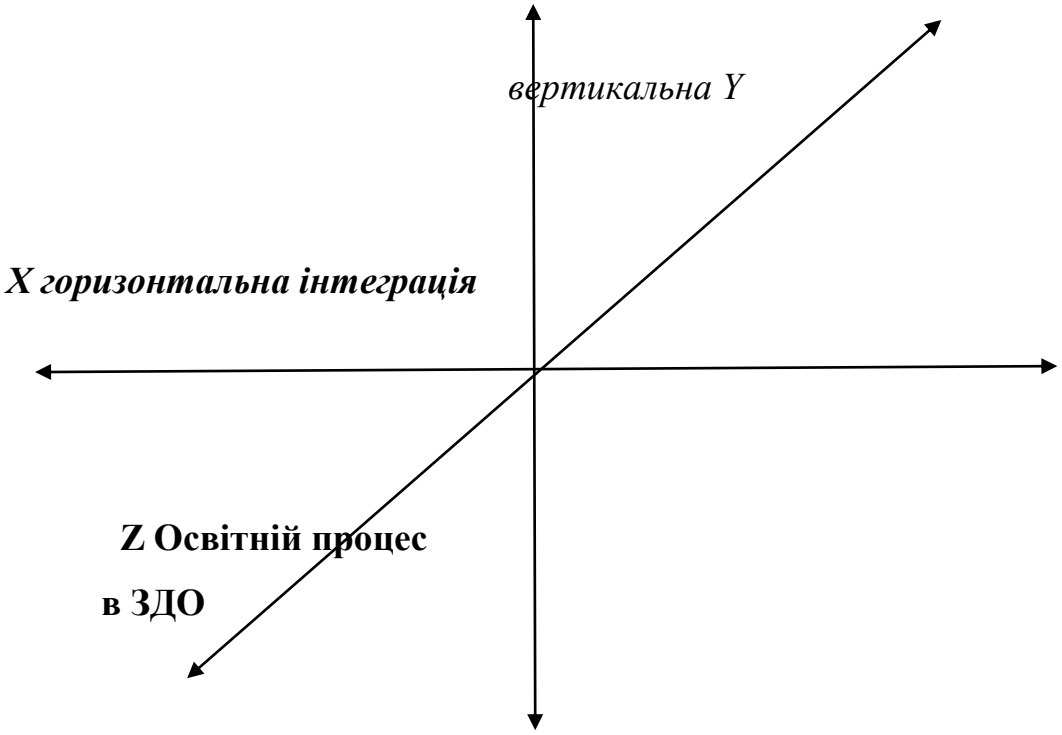

Рис. 2.9. Інтеграція змісту, видів діяльності та напрямів у ЗДО

На жаль, такий підхід не відповідає сучасним поглядам науковців. За такої інтеграції кожен компонент розглядається як самостійний, хоча зовні це іноді навіть має креативний вигляд

Вісь X – *горизонтальна інтеграція* – види дитячої діяльності (ігрова, продуктивна, комунікативна, пізнавальна, дослідницька, перетворювальна, образотворча, музична тощо).

Вісь Y – *вертикальна інтеграція* – освітні напрями комплексної або STREAM-програми (науки, технології, читання та письмо, інжиніринг (від анг. «породжувати, проєктувати, влаштовувати, затівати, придумувати, винаходити»), мистецтво, математика).

Вісь Z – освітній процес у ЗДО:

– спеціально організоване навчання у формі занять;

– спільна партнерська діяльність дорослого з дітьми (освітні ситуації, подорожі);

– вільна самостійна діяльність самих дітей.

Модель інтеграції змісту, видів діяльності та освітніх напрямів у ЗДО (розроблена К. Крутій [56]) ще активно не використовується в практиці роботи ЗДО, проте найбільш суттєво розкриває можливості інтегрованого підходу.

У контексті аналізу вказаної моделі важливим є визначення змістових та формальних цілей, які властиві інтегрованому навчанню дошкільників.

До змістових цілей інтегрованого навчання дошкільників віднесено:

- формування цілісної картини Всесвіту (пріоритетна мета);
- забезпечення ефективного формування знань, умінь і навичок з кожного напряму (лінії, розділу) комплексної програми, яке ґрунтується на укрупненому та ущільненому змісті інтегрованого навчання;
- посилення діяльнісної основи засвоєння змісту освіти;
- стимулювання розвитку пізнавальної сфери (пізнавальної активності, потреб, інтересів тощо);
- забезпечення єдності чуттєвого і раціонального в пізнавальній діяльності;
- стимулювання творчих здібностей;
- посилення виховної спрямованості процесу навчання (гуманізація, екологізація тощо);
- зв’язок отриманих знань з навколишнім життям дітей (так легше показати дітям зв’язок науки з практикою), формування навичок використовувати у своїй повсякденній діяльності отримані знання.

До формальних цілей інтегрованого навчання віднесено такі:

– зменшення навчального навантаження на дитину за умов збереження якості освіти;

– перерозподіл пріоритетів (виховні та розвивальні цілі є домінантними);

– ущільнення змісту передбачає обов’язкове дотримання норм тривалості навчальних занять;

– уникнення дублювання змісту освіти;

– виконання функції збереження здоров’я дітей під час навчальної діяльності.

Отже, ми розглянули можливості інтеграції змісту дошкільної освіти, де кожна вісь (X, Y, Z – див. рис. 2.8) перетинає іншу та має своє місце і результат в освітньому процесі ЗДО.

Вибір горизонтальної чи вертикальної інтеграції або всього освітнього процесу в ЗДО – це справа як одного вихователя, так і всього педагогічного колективу.

Кожне вміння дитини важливо формувати в системі, а не епізодично, тому важливою є інтеграція видів дитячої діяльності шляхом пошуку точок об’єднання. Інтеграція видів дитячої діяльності можлива як усередині груп подібних видів діяльності (наприклад, види ігрової діяльності), так і між видами, які відрізняються за суттю та напрямком, але об’єднує їх один елемент (наприклад, мета: виховання самостійних умінь) [80, с. 147].

Важливими умовами інтеграції видів діяльності є:

1) визначати мету та об’єкт інтеграції;

2) чітко окреслити досліджувані питання інтегрованого явища, знайти точки об’єднання при виборі методів та форм;

3) розвивати процеси сприймання на кожному з етапів реалізації діяльності («чутливе вухо», «гостре око», «вмілі руки» (О. Савченко));

4) вихователь (у ролі партнера), який діє на рівні з дітьми. Він має в будь-яку хвилину прийти на допомогу та надати її порадою чи прикладом. При партнерському стилі взаємодії для досягнення результату дорослому не потрібно поспішати все одразу пояснювати і підказувати, можливим є вільний пошук, і допускається можливість помилки у виконанні дитиною завдання;

5) добровільна участь дошкільника у запропонованому виді діяльності;

6) на перших етапах вихователь повинен запропонувати та пояснити алгоритм реалізації діяльності, надалі дошкільник самостійно обирає план дій;

7) у ході виконання завдання дитина повинна відчути позитивні емоції, процес виконання повинен бути цікавим для неї [87, с. 22].

Для розвитку, виховання дітей дошкільного віку впроваджується новий інтеграційний підхід – STREAM-освіта.

Аналізуючи інтегративний підхід визначаємо його як злиття змісту декількох освітніх напрямів у вигляді дидактичної моделі з метою апробації та задля , розробки механізмів упровадження. Для поєднання певних освітніх напрямів необхідною є апробована методика інтегрованого навчання, що включає поєднання (інтеграцію) методів і форм організації навчання.

Результатом інтегративного підходу є сформованість в здобувачів освіти загалом та дошкільної освіти зокрема є цілісні знання про себе, суспільство. природу, дійсність із того чи іншого освітнього напряму, галузі знань чи окермо визначеної теми.

STREAM-освіта (Science, Technology, Reading + Writing, Engineering, Arts and Mathematics – природничі науки, технологія, читання + письмо, інжиніринг, мистецтво, математика) – інтегрований підхід до дошкільної освіти, який передбачає формування уявлень та вмінь дітей у галузях природничих наук, технологій, читання та письма (опрацювання змісту тексту, його розуміння, підготовка руки до письма), інженерії, мистецтва, математики; акцентує увагу на вивченні точних наук, виховує культуру інженерного мислення [58].

Компоненти STREAM-освіти Science, Technology, Engineering, Mathematics забезпечують формування цілісної наукової картини світу; Reading + Writing – розвиток мислення, зокрема критичного; формування вміння опрацьовувати інформацію: аналізувати, систематизувати, класифікувати, робити висновки; розвиток комунікативних навичок і мовлення; підготовка руки до письма; Arts дає змогу перейти від милування об’єктом до його пізнання, допомагає вразити, здивувати, тобто мотивувати дитину до пізнання світу, задіяти її емоції, створити зрозумілі дітям образи, активізувати наочно-

образне мислення і творчі здібності, забезпечує гармонійний та всебічний розвиток дитини, активізацію творчих здібностей, впливає на мотивацію дитини до пізнання світу, створити емоційний образ об'єкту за допомогою живопису, музики, танцю, літератури [58].

STREAM-освіта сприяє:

– розвитку бажання самостійно мислити, пізнавати світ та робити відкриття, формувати нестандартне інженерне мислення;

– розвивати інтерес до точних наук, винахідницькі здібності,спостережливість.

Саме для STREAM-освіти особливе значення має розробка інтегрованих освітніх програм. Так, Міністерство освіти і науки України у 2020 р. ухвалило для використання в закладах дошкільної освіти альтернативну програму формування культури інженерного мислення у дітей передшкільного віку «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт» [58].

Програма містить такі освітні напрями: «Природничі науки» або Подорож Всесвітом; «Технології» або Таємничі перетворення; «Читання і письмо» або Мандрівка до Країни Слів; «Інжиніринг» або Маленькі винахідники; «Мистецтво» або Таємниці Дивосвіту; «Математика. Логіка» або Пізнаємо красу чисел і геометричних фігур [54].

Вона зорієнтована на цінності та інтереси дитини, на ампліфікацію дитячого розвитку, взаємозв'язок усіх сторін життя, формування культури інженерного мислення, експериментування, виховання бажання пізнавати світ та робити відкриття.

Інтегроване навчання відповідно до STREAM-освіти відбувається згідно певних тем, а не окремих дисциплін, забезпечується інтегроване формування наукових і практичних знань шляхом здобуття автентичного практичного досвіду, формування якісно нових знань, які характеризуються вищим рівнем осмислення, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищенням їх дієвості й системності.

Жоден вихователь не в змозі охопити весь потенціал можливостей інтеграції. Тому важливим є дотримання трирівневої інтеграції:

– на рівні управління ЗДО, як практичне забезпечення з боку керівництва реалізації принципу інтеграції основних напрямів розвитку дитини (фізичний, соціально-особистісний, пізнавально-мовленнєвий, художньо-естетичний). На цьому рівні відбувається об'єднання в одне «ціле» різних елементів (частин), об'єднання понятійних категорій різних напрямів розвитку дитини, що робить освітній процес більш цікавим і змістовним;

– на рівні методичного забезпечення, як практичне забезпечення з боку вихователя інтеграції освітніх напрямів, коли встановлюються зв'язки між цілями і завданнями одного освітнього напряму та цілями і завданнями інших освітніх напрямів;

– на рівні інтеграції навчальної діяльності, як практичне вирішення інтегрованих завдань у ході спільної з педагогом діяльності, коли дитина за допомогою дорослого «притягує» ланцюжки асоціативних зв'язків і виокремлює якусь ознаку не саму по собі, а в системі інших властивостей і зв'язків інтегрованих освітніх напрямів, що є ґрунтом для узагальнення [58].

Процес виокремлення істотних ознак відбувається успішніше, якщо дитина орієнтується ширше в цьому освітньому напрямі.

Інтегроване навчання в закладах дошкільної освіти має свої переваги та недоліки. За такої організації освітнього процесу вихователь є повноцінним членом дослідницької команди, менеджером та фасилітатором; може проявляти творчість. До недоліків можна віднести: періодичне застосування такого навчання; неможливість повної інтеграції галузей; потребує значних витрат часу на підготовку до заняття.

Отже, інтеграція як інноваційне явище в педагогічній практиці ЗДО викликає складність щодо впровадження в практику, адже ще недостатньо теоретично та методично обґрунтована. Як засвідчує проведений аналіз, побудова освітнього процесу в ЗДО на засадах інтеграції забезпечує підвищення рівня ефективності діяльності як керівників, так і педагогів у

створенні середовища особистісного розвитку дитини та результативності освітнього процесу в контексті здобуття дитиною природничо-наукової освіти.

Утім досвід засвідчує, що успішне проведення інтегрованих занять неможливе без певних умов:

– знання педагогом теорії інтеграції змісту дошкільної освіти;

– опанування структури проведення різних видів занять, зокрема й інтегрованих;

– глибокі знання педагога з теми, що постане на інтегрованому занятті як центральна;

– ретельна підготовка педагога до проведення заняття, розроблення дизайну заняття на основі карти розумових дій тощо.

Вибір певної теми визначає і підбір до неї освітніх ліній (розділів), які всебічно розкриють дитині її зміст. Кожна освітня програма пропонує свою тематику планування з урахуванням знаменних дат і сезонних подій, але заклад дошкільної освіти вносить свої корективи у вибір тематики, спираючись на певні умови.

– реальні події, що відбуваються в навколишньому світі і викликають інтерес дітей (яскраві природні явища та громадські події, свята);

– уявні події, описані в художньому творі, який вихователь читає дітям;

– події, спеціально «змодельовані» вихователем (виходячи з розвивальних завдань). Це внесення в групу предметів, раніше невідомих дітям, з незвичайним ефектом або призначенням, що викликає непідробний інтерес і дослідницьку активність дітей (Що це таке? Що з цим робити? Як це діє?);

– події, що відбуваються в житті вікової групи, активізують дітей і призводять до концентрації на деякий час їхньої уваги (теми, пов’язані із засобами масової інформації та іграшкової індустрії: захоплення певними іграшками тощо).

Важливою умовою блочно-тематичного планування освітнього процесу є активна участь дітей у його систематизації і спрямування мети на формування в них основ діалектичного світосприймання, розкриття їхнього творчого

потенціалу, розвитку здібностей та вмінь самостійно й активно пізнавати довкілля.

Для проведення інтегрованих занять в якості теми можна вибрати:

– одиночні поняття – назви певних тварин, рослин, природних явищ, предметів побуту, свят;

– узагальнені поняття, до складу яких входить певна система об'єктів:

– жива природа: тваринний, рослинний світ, характерні властивості, умови існування, охорона, користь і шкода;ліс: сукупність тварин, рослин, відпочинок;

– море: сукупність тварин, рослин, транспорт, розваги;

– магазин: товари, продавці, покупці, ціна, гроші;

– будівництво: робочі, машини, обладнання;

– хлібозавод: працівники, обладнання, продукти;

– парк: дизайн, розваги, рослини;

– музей: експонати, екскурсія, працівники, правила поведінки тощо [55].

У процесі розгляду одного поняття на занятті здійснюється його всебічне розкриття, реалізовується інтеграція. Якщо ж основне поняття є узагальненим, внаслідок проведення інтегрованого заняття у дітей формується цілісна картина з певної теми.

Таким чином, інтеграційний підхід, інтегроване навчання засновані на цілісності сприйняття дитиною навколишнього світу, виступають як провідні в проєктування змісту дошкільної освіти; дозволяють забезпечити умови для організації пізнання в межах цілісного процесу, в якому дитина засвоює базові категорії з різних точок зору в різних освітніх сферах. Проте, в організації інтегрованого навчання дітей дошкільного віку необхідно враховувати вікові й індивідуальні особливості особистості цього періоду.

2.3. Психологічні особливості впровадження інтегрованого навчання в освітній процес закладу дошкільної освіти

Упроваджуючи інтеграцію в освітній процес ЗДО важливо враховувати вікові особливості дітей молодшого та старшого дошкільного віку. Зупинимося на аналізі основних психічних процесів у дошкільному віці,які необхідно враховувати в процесі інтегрованого навчання.

Психологи застерігають, що упроваджувати інтеграцію в дошкільній освіті потрібно дуже обережно, враховуючи особливості розумової діяльності дітей дошкільного віку.

Увага дітей дошкільного віку відображає їх інтереси до предметів і дій, які їх оточують. Дитина зосереджується на предметі, доки не пропадає інтерес до цього предмета. Дослідники-психологи констатують, що процес розвитку уваги дітей характеризується нерівномірністю; проявляється в постійному зростанні зосередженості уваги; характеризується нестійкістю, значним зниженням її концентрації. На думку вчених, це пояснюється надзвичайною активністю та імпульсивністю дітей [72].

У процесі інтегрованого навчання враховуємо особливості уваги дітей дошкільного віку:

– нетривала зосередженість; часта зміна видів діяльності;

– рекція на зовнішні вплив (незначний подразник відволікає увагу);

–нездатність переключення з одного об'єкта на інший за відсутності довільної психічної регуляції;

– залежність від віку дітей. Чим молодші діти, тим менше вони можуть зосередитися на словах дорослого, оскільки їхню увагу більше привертають яскраві, привабливі предмети (слова лише супроводжують їх). У середньому і старшому дошкільному віці слова дорослого набувають значно важливішого значення для дитини, вона вже само- ініціативно спрямовує на них свою увагу;

–низький розподіл уваги (неможливість одночасно виконувати два або більше видів діяльності), невеликий обсяг (неспроможність утримувати багато

об’єктів за короткий проміжок часу) [72]. Тому інтегрований освітній процес потрібно будувати з урахуванням цієї особливості уваги.

Особливості мислення дитини дошкільного віку полягають в істотних вікових змінах і забезпечують адаптацію дитини до умов життєдіяльності в предметно-ігровому та соціальному середовищі. Мислення дошкільника є наочно-образним, дієво-образним, а у віці від п’яти до семи років починають з’являтися елементи словесно-логічного мислення.

У процесі інтегрованого навчання використовуємо експериментування, яке стимулює дошкільника до пошуків нових дій і сприяє гнучкості дитячого мислення. Можливість самостійного експериментування дає дитині можливість пробувати різні способи дії, знімаючи при цьому страх помилитися і скутість дитячого мислення. У даній діяльності чітко представлений момент саморозвитку: перетворення об’єкта розкривають перед дитиною його нові властивості, які, в свою чергу, дозволяють будувати нові, більш складні перетворення [72].

Мислення як основна форма пізнавальної активності дитини розвивається в процесі організованої розумової діяльності (навчанні) й дає їй можливість привласнювати досвід інших людей (так зване репродуктивне мислення), самостійно вирішувати суб’єктивно нові завдання (творче мислення) та здійснювати прогнозування, що виражається у формі «інтелектуальної ініціативи», надситуативної активності [19].

Цікавими є порівняльні дані (в %), наведені Вагановою Н., про правильно розв’язані завдання з опорою на вид мислення щодо загального рівня розвитку мислення дітей дошкільного віку [19, с. 51] (табл.2.5).

Таблиця 2.5

Вік	***Вид мислення***		
	Наочно-дійове	***Наочно-образне***	***Словесно-логічне***
3-4 роки	55%	18%	–
4-5 років	85%	54%	–
5-6 років	86%	54%	15%

6-7 років	96%	72%	22%

Отже, протягом дошкільного віку мислення якісно змінюється, розвиваються різні види мислення дітей. Наочно-дійове мислення розвивається в процесі предметних дій, вирішення практичних завдань, пізніше формується наочно-образне мислення, яке стає основним видом дошкільного періоду дитинства [19, с. 52].

Поряд з наочно-образним активно в процесі інтегрованого навчання можна розвивати образно-асоціативне мислення. Узявши до уваги погляди Н. Кірик щодо видів асоціативного мислення молодших школярів, адаптуємо їх для дітей дошкільного віку [40, с. 26]. Асоціації розглядаємо як зв'язок між різними поняттями або уявленнями, який виникає при усвідомленні будь-якого з них. Наголошуємо, що асоціативне мислення у дітей можна розвивати вже наприкінці першого року життя. За сприятливих умов у дитина буде добре розвинена уява, фантазія, пам'ять, виникають прояви довільної уваги.

Отже, видами асоціативного мислення дошкільнят є:

– локальні, окремосистемні (найпростіші слова-асоціації, які виникають на основі пізнання дітьми якихось окремих предметів, явищ і слугують основою для їх аналітично-синтетичної діяльності);

– внутрішньосистемні (забезпечують усвідомлення цілісних знань, відбувається широке використання знань у межах предмета, що вивчається, вони відображають причинно-наслідкові, часові, просторові, кількісні та інші зв'язки);

– міжсистемні (дають змогу використовувати комплексно, підпорядковувати їх процесу всебічного глибшого пізнання предмета чи явища, тобто формуються поняття, уміння виявляти зв'язки між словами).

Як засвідчують дослідження, найпростішим нервовим зв'язком, завдяки якому формуються елементарні знання про предмет чи явище, є локальна асоціація як зв'язок відносно ізольований, він не співвідноситься з іншими

знаннями, тому може забезпечити лише елементарну розумову діяльність дітей. [40, с. 26].

Важливого значення у розвитку мислення дитини дошкільного віку набуває знаково-символічна діяльність. Так, у процесі різних видів дитячої діяльності відбувається розвиток знакової функції свідомості, і наприкінці дошкільного віку у дітей починають з'являтися елементи логічного мислення, які характеризуються тим, що мовна дія здійснюється з опорою на поняття, при цьому дитина може продумати вже план дії «в умі», а потім виконати відповідну дію. При цьому велику роль відіграє мовна діяльність самої дитини і мова дорослого, яка направляє розумову діяльність дитини і допомагає формувати узагальнення, засвоювати поняття [19, с.52].

Дитина дошкільного віку активно оволодіває мовленням, адже це дає їй змогу задовольнити свої потреби у спілкуванні, спільній діяльності з іншими дітьми та дорослими.

Мовлення – це вербальне спілкування, яке здійснюється за допомогою використання мовних знакових одиниць (слів, словосполучень, речень і т. п.), що може супроводжуватись невербальними засобами [52, с. 34]. Основу мовлення становить правильне сприйняття інформації, її усвідомлення та вміння передавати із збереженням початкового змісту. Крім того мовлення використовується для вираження власних думок, емоцій та переживань.

У Базовому компоненті дошкільної освіти мовленнєвий розвиток виділено в самостійний напрям. Освітній напрям «Мовлення дитини» є передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовленням у різних життєвих ситуаціях [4, с. 1]. Причому акцент зроблено не на розв'язанні окремих завдань, а на цілісному підході до формування мовленнєвої компетентності (в єдності всіх її складових) як одного з ключових критеріїв і водночас вагомої умови становлення мовленнєвої особистості дошкільника.

Результатом сформованості мовлення дитини є мовленнєва компетентність, яка передбачає здатність дитини продукувати свої звернення,

думки, враження тощо в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних і невербальних засобів. Мовленнєва компетентність об'єднує фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний, монологічний складники та засвідчує їх взаємозалежність і взаємозумовленість [4, с. 18]. Розрізняють різні види мовлення (рис .2.10).

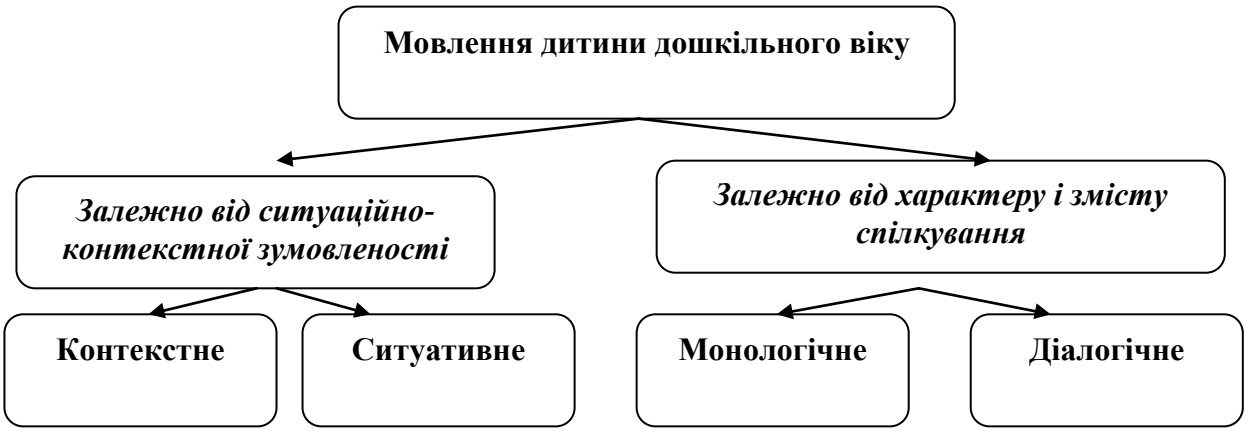

Рис.2.10. Види мовлення дітей дошкільного віку

Як засвідчує аналіз рис. 2.10, залежно від ситуаційно-контекстної зумовленості виділяють ситуативне і контекстне мовлення.

Р. Павелків констатує, що ситуативне мовлення – це мовлення, зміст якого зрозумілий співрозмовнику тільки за умови врахування ним ситуації, про яку розповідає дитина. Тоді як контекстне мовлення, на його думку, – це мовлення, зміст якого є зрозумілим для співрозмовника на основі мовних засобів і не вимагає знання конкретної ситуації [72]. За структурою контекстне мовлення наближене до писемного, основною його ознакою є довільність. Цей вид мовлення діти дошкільного віку використовують, коли складають розповіді, спираючись на власний досвід, знання, крім реальних фактів, використовують і видумані події, сюжети. Контекстне мовлення повністю не витісняє мовлення ситуативне. Дитина користується ним залежно від характеру і змісту спілкування. Тоді як ситуативне мовлення домінує в розповідях на теми із власного побуту, впроцесі переказу з використанням картинок. У старших дошкільників ситуативність мовлення поступається контекстності, що

є помітним у їхніх побутових розповідях, переказах (незалежно від наявності картинок). Це робить мовлення послідовнішим і логічнішим [72].

Високого рівня контекстне мовлення досягає у старшому дошкільному віці, коли діти набувають здатності відповідати на питання точними короткими або поширеними реченнями, адекватно оцінювати висловлювання (відповіді) товаришів, доповнювати і виправляти їх [72].

Аналізуючи мовлення старших дошкільників Р. Павелків резюмує, що найвищим рівнем становлення мовлення дитини є пояснювальне мовлення, яке характеризується послідовністю викладу, встановлення причино-наслідкових зв’язків у ситуації, яку повинен зрозуміти співрозмовник. Це обумовлено потребою старшого дошкільника пояснити однолітку зміст майбутньої гри, будову іграшки тощо.

Пояснювальне мовлення передає складний зміст, вимагає послідовності викладу, виокремлення основних зв'язків, відношень у ситуації, яку співбесідник повинен зрозуміти. Воно має суттєве значення для розумового розвитку, формування колективних взаємин дітей. У дошкільному віці цей вид мовлення лише починає розвиватися, тому дитині дуже важко вислухати до кінця пояснення дорослого, вона прагне швидше розпочати гру, не засвоївши пояснення її умов і правил [72].

За А. Богуш, «монологічне мовлення – це смислове, розгорнуте висловлювання, що забезпечує спілкування та взаєморозуміння людей. Монолог – це мовлення однієї людини, повідомлення про якісь факти дійсності» [13, с. 393]. Авторка зауважує, що монологічне мовлення розвивається у процесі оволодіння дітьми різними типами та видами монологу. У дітей дошкільного віку наявні всі типи мовлення: розповідь, опис, міркування і пояснення. Водночас учена відзначає, що найбільш розвинутими типами мовлення є розповідь і опис, а такі типи, як міркування і пояснення, вимагають навчання, оскільки на етапі дошкільного дитинства вони тільки зароджуються.

Уже діалог – це форма усного мовлення, розмова між двома співрозмовниками, що складається із запитань і відповідей; комунікативний

акт, в якому має місце зміна ролей мовця і слухача. Він відбувається в певній ситуації спілкування і є її продуктом[13, с. 393].

Процес формування мовлення дітей старшого віку є досить тривалим та багатокомпонентним. Серед основних компонентів мовлення визначають:

– мовленнєву компетенцію, яка є однією з ключових характеристик особистості;

– мовленнєвий розвиток, рівень його сформованості показником якого є навички усного мовлення, уміння висловлювати власні думки та переживання;

– навчання мови, яке передбачає не лише формування та збагачення словникового запасу дитини, а й вміння правильно і доречно використовувати власний словниковий запас для вираження власних думок та переживань;

– мовленнєве виховання основу якого становить процес формування чіткої, виразної мови із дотриманням культури мовлення у спілкуванні дитини як з однолітками так і з старшими [13].

У період дошкільного віку відбуваються суттєві зрушення у плані внутрішнього мовлення, формуються специфічні абстрактні розумові дії, У зовнішньому плані їх можна помітити у здатності до вільного вираження думок, бажань, у вмінні контролювати себе у плані використання мови під час особистісного спілкування, у навичках контролювати себе на рівні особистості. Основними компонентами мовлення дітей старшого віку є: мовленнєва компетенція, мовленнєвий розвиток, навчання мови та мовленнєве виховання, що активно реалізується в процесі інтегрованого навчання дітей.

Як зазначає М. Кірик, навчання дітей дошкільного віку буде результативним за умови здатності вихователя зосередити увагу, підвищувати зацікавленість дошкільнят. Психологи виокремлюють такі тики сприймання: візуальне, слухове, кінестетичне. Найбільш швидкісне – візуальне, а найповільніше –кінестетичне. Відтворення інформації відбувається за допомогою чотирьох репрезентативних систем: візуальної (образи); аудіальної (звуки, мелодії); кінестетичної (відчуття) і дигітальної (внутрішній діалог). У дітей починаючи з п’яти років провідна система сприймання інформації

визначає не лише особливості засвоєння знань, а й чимало інших життєвих стереотипів, типові реакції та ускладнення [40].

Знання психологічних особливостей (мислення. сприймання. уваги та ін.) дітей дошкільного віку допоможуть вихователям краще організувати інтегроване навчання в закладах дошкільної освіти.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки знань

1. Обґрунтуйте сутність інтегрованого заняття.
2. Визначте віковий період, з якого починається проведення занять в ЗДО.
3. Визначте види занять в ЗДО.
4. Обґрунтуйте погляди К. Крутій про інтегровані заняття.
5. Назвіть способи інтеграції в інтегрованому занятті.

Тестові завдання

1. Інтегровані заняття забезпечують: 1) розуміння дошкільниками теми з окремо визначеної галузі знань, передбаченої Базовим компонентом дошкільної освіти; 2) розуміння різних понять з однієї галузі знань, передбачених Базовим компонентом дошкільної освіти; 3) формування компетентностей та програмних результатів, передбачених Базовим компонентом дошкільної освіти.

2. При виборі змісту інтегрованих занять вихователю необхідно орієнтуватися: 1) лише на тему заняття; 2) лише на бажання й інтереси дошкільників; 3) на інтереси, схильності, бажання і здібності дітей.

3. Заняття в ЗДО проводяться, починаючи з: 1) другого року життя; 2) третього року життя; 3) четвертого року життя.

4. Зовнішнє вираження цілеспрямованої, організованої елементарно-пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку, спрямованої на формування в дошкільників цілісного бачення світу – це: 1) тематичне заняття; 2) домінантне заняття; 3) інтегроване заняття; 4) предметне заняття.

5. Вирізняють такі способи інтеграції в інтегрованому занятті: 1) «склеювання»; 2) «злиття»; 3) «симбіоз»; 4) «розмивання»; 5) «підпорядкування»; 6) «зняття»; 7) «ретрансляційне сполучення».

6. Визначте найбільш повний перелік інтерактивних методів, які використовують в інтегрованому занятті: 1) діалог, дискусія, бесіда-полілог, «мозкова атака»; 2) діалог, бесіда, розповідь, порівняння, узагальнення, «мозкова атака», робота в парах, мікрогрупах, групах; 3) діалог, дискусія, бесіда-полілог, «мозкова атака», робота в парах, мікрогрупах, групах.

7. Орієнтовний алгоритм підготовки інтегрованого заняття (за К. Крутій) передбачає: 1) обрання теми; 2) визначення форм, методів і прийомів роботи; 3) узагальнення досвіду дітей; 4) індивідуальний та диференційований підходи; 5) перевірку виконання кожного завдання; 6) емоційне забарвлення заняття; 7) узагальнення та систематизацію матеріалу; 8) оцінку результативності заняття; 9) дотримання санітарно-гігієнічних вимог.

8. Обґрунтуйте свою думку щодо точності дотримання послідовності елементів інтегрованого заняття.

9. Визначте способи інтеграції в інтегрованому занятті.

10. Обґрунтуйте вимоги до інтегрованих занять.

РОЗДІЛ ІІІ
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Теоретичні аспекти підготовки майбутніх вихователів до організації інтегрованого навчання дітей

Розкриваючи сутність професійної підготовки майбутніх вихователів до інтегрованого навчання дітей , вдамося до аналізу змісту понять «підготовка», «професійна підготовка», «підготовка вихователя до інтегрованого навчання дітей дошкільного віку».

В Енциклопедії освіти підготовка розглядається як сукупність оволодіння особистістю спеціальними знаннями, уміннями, навичками, необхідними якостями, надбанням трудового досвіду і норм поведінки, які забезпечують можливість успішної праці за обраною професією [30, с. 390]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «підготовка/підготувати» аналізується, як давати необхідний запас знань, передавати навички, досвід і т. ін. в процесі навчання, практичної діяльності [21, с. 767]. Екстраполюючи це визначення на професійну діяльність, приходимо до висновку, що професійна підготовка – це процес оволодіння системою знань, умінь і навичок, досвіду діяльності та розвиток професійно важливих якостей, необхідних для успішної професійної діяльності.

По-іншому до трактування професійної підготовки підходить Р. Вайнола, визначаючи її як сукупність соціального, професійного та особистісно-морального розвитку майбутнього фахівця у сприятливих умовах технологічного та науково-методичного середовища закладу вищої освіти [20, с. 17]. У контексті нашого дослідження, заслуговує уваги визначення запропоноване О. Дубасенюк, яка наголошує, що професійна підготовка – це, перш за все, система, що поєднує відносно самостійні, але взаємозалежні системи підготовки, до яких входять спеціально-наукова, психолого-

педагогічна й загальнокультурна підготовка. Учена переконливо доводить, що професійна підготовка студентів педагогічних спеціальностей має здійснюватися в єдності фахової та загальної підготовки, які у підсумку забезпечують належний рівень оволодіння майбутнім вчителем важливими складовими педагогічної професії [28, с. 24].

На єдності загальної й фахової підготовки майбутнього вчителя акцентує увагу й Л. Гусак, визначаючи підготовку як процес набуття соціального досвіду через засвоєння певної навчальної інформації, що приводить до формування готовності як сукупності певних компетенцій. На основі аналізу поглядів учених (О. Лугова, Т. Осадча, О. Павлик, В. Семиченко та ін.) учена під професійною підготовкою фахівця розуміє процес здобуття професійної освіти з окремого напряму його підготовки, у результаті якого формуються загальнопрофесійні й фахові компетентності [27, с. 13].

До нашого дослідження адаптуємо визначення, запропоноване Л. Гусак [27], відповідно до якого професійна підготовка майбутніх вихователів – це процес набуття соціального досвіду через засвоєння й оволодіння ними інтегральною за системою загальних та фахових компетентностей організації інтегрованого освітнього процесу в закладах дошкільної освіти.

Результатом професійної підготовки є готовність фахівця виконувати професійні функції. Під готовністю до педагогічної діяльності вчені (Р. Вайнола, Л. Гусак, А. Денисенко та ін.) розглядають складне особистісне утворення, що забезпечує високі результати педагогічної роботи та інтегрує в собі професійно-моральні погляди та переконання, професійну спрямованість психічних процесів, професійні знання, уміння, навички, а також спрямованість на педагогічну працю, здатність до подолання труднощів, самооцінки результатів такої праці, потребу в постійному професійному самовдосконаленні.

У контексті нашого дослідження резюмуємо, що в майбутнього вихователя має бути сформована готовність організовувати інтегроване навчання дітей. Обов’язковою вимогою успішності цього процесу є

скоординована взаємодія всіх суб'єктів і спрямованість на формування в студентів інтегральної компетентності.

Реформування сучасної дошкільної освіти відповідно до положень Базового компоненту дошкільної освіти та інших нормативних документів, ставить перед закладами вищої освіти вимоги підготовки фахівців, здатних ефективно організовувати освітній процес у закладах дошкільної освіти на засадах особистісно-орієнтованого, компетентнісного та інтегрованого підходів; виховання студентів, спроможних до постійного саморозвитку, самовдосконалення та самовираження.

Базовою компетентністю майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти є інтегральна. Необхідність її формування обумовлена вимогами Базового компоненту дошкільної освіти, Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років, які вимагають від фахівців сформованих здатностей діяти самостійно в виробничих ситуаціях педагогічної діяльності; приймати самостійні рішення. Поряд з цим, для ефективної професійної діяльності важливим є достатньо високий рівень інтегральної компетентності майбутнього вихователя, що уможливить його активне працевлаштування на ринку праці, самореалізацію, самовираження, прояв професіоналізму, здатності до творчої діяльності, інтегральної мобільності.

Сутність та структуру інтегральної компетентності вивчали Т. Волошина, О. Глазунова, С.Толочко, О. Хмелевська та ін. Так, С. Толочко аналізує інтегральну компетентність педагогічного та науково-педагогічного персоналу для системи післядипломної педагогічної освіти і визначає її як здатність розв'язувати складні спеціалізовані комплексні завдання і професійні проблеми у сфері наук про освіту засобами психолого-педагогічної, науково-дослідної, інноваційної, науково-методичної, проєктної, управлінської та культурно-просвітницької діяльності в динамічних умовах закладу післядипломної, вищої освіти, ґрунтуючись на знаннях андрагогіки,

синергетики, акмеології, а також новітніх парадигмах вітчизняної й зарубіжної науки в галузі освіти, що передбачає глибоке переосмислення наявних і створення нових цілісних знань та/або професійної практики, здійснення інновацій та сприяє якісному виконанню ними своїх посадових обов'язків, розширенню їх компетенції тощо [102, с. 28]. Уже І. Хмелевська, характеризуючи структуру інтегральної компетентності майбутніх викладачів мистецьких дисциплін, визначає її як кваліфікаційний мета-конструкт, який виконує в їх компетентнісній сфері координувальну функцію, спрямовану на оптимізацію професійної діяльності в невизначених умовах варіативно-творчого мистецько-освітнього процесу та виділяє такі її компоненти: мотиваційно-самокоригувальний, компетентнісно-адаптаційний, методично-персоналізований, творчо-інтерпретаційний [107, с. 313]. М. Марусинець визначає основні концептуальні положення формування інтегральної психолого-педагогічної компетентності викладача закладу вищої освіти та акцентує увагу на інтеграції в інтегральній психолого-педагогічній компетентності педагогічної і психологічної підготовки на засадах проблемного підходу [65, с. 86-87].

У Наказі Міністерства освіти і науки України «Про внесення змін до Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти» відзначено, що «… стандарти підготовки здобувачів вищої освіти базуються на компетентнісному підході» та поняття «компетентність» трактується як здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей [84]. У цих Рекомендаціях визначено складові професійної компетентності за рівнями й спеціальностями (інтегральна, загальні, спеціальні (фахові, предметні)) (рис.3. 1).

Рис. 3.1. Складові професійної компетентності

Отже, як засвідчує аналіз рис. 3. 1, результатом сформованості професійних загальних та фахових компетентностей є інтегральна компетентність.

У Національній рамці кваліфікацій (НРК) для здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти інтегральна компетентність характеризується як «здатність особи вирішувати складні спеціалізовані завдання і практичні проблеми в певній галузі професійної діяльності або в процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій і методів відповідних наук і характеризується комплексністю і невизначеністю умов» [82].

Інтегральна компетентність є базовою та вказує на здатність фахівця за певною спеціальністю розв’язувати завдання різного рівня складності.

У Державному стандарті підготовки вихователів за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» [84]. У цьому документі інтегральна компетентність визначена як здатність самостійно і комплексно розв’язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми в галузі розвитку, навчання і виховання дітей раннього і дошкільного віку із застосовуванням теорії і методики дошкільної освіти в типових і невизначених умовах системи дошкільної освіти [84].

Співзвучним, однак поглибленим, є визначення інтегральної компетентності в ОПП підготовки бакалаврів дошкільної освіти у Волинському національному університеті і по трактовано її як «здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми в галузі дошкільної освіти з розвитку, навчання і виховання дітей раннього і дошкільного віку, що передбачає застосовування загальних психолого-педагогічних теорій і фахових методик дошкільної освіти, та характеризується комплексністю та невизначеністю умов» [71].

Отже, сформованість інтегральної компетентності передбачає наявність у майбутнього вихователя здатностей розв'язувати комплексні спеціалізовані завдання з розвитку, навчання, виховання дітей раннього та дошкільного віку в закладах дошкільної освіти.

На основі проведеного аналізу поглядів науковців нами інтегральна компетентність майбутніх вихователів ЗДО розглядається як результат сформованості системи загальних та фахових компетентностей і передбачає здатність реалізовувати комплексні спеціалізовані завдання з розвитку, навчання, виховання дітей раннього та дошкільного віку в закладах дошкільної освіти загалом та організації інтегрованого навчання зокрема [8].

Результатом сформованості інтегральної компетентності майбутніх фахівців є їхня готовність реалізовувати професійні функції.

Г. Бєлєнька визначає види професійної готовності майбутніх вихователів:

– психологічна – в аспектах мотиваційно-ціннісного та емоційно-оцінного ставлення до педагогічної дійсності (смисли й цінності суб'єкта);

– теоретична – відображає здатність вихователя моделювати і проєктувати педагогічний процес; знання закономірностей педагогічного процесу, їх урахування в роботі з дітьми; вільне володіння методикою виховання і навчання в різних вікових групах;

– технологічна – представлена групою процесуальних умінь з досягнення мети, вибору засобів вирішення педагогічних завдань і володіння педагогічними технологіями реалізації педагогічних цілей;

– результативна – відображає здатність майбутніх вихователів ЗДО фіксувати результати своєї діяльності, аналізувати, узагальнювати досвід, прогнозувати свою діяльність; здійснювати аналіз ефективності використання технологій, методів і прийомів в освітньому процесі [10, с. 128].

Учена зазначає, що у структурному вигляді професійна компетентність педагога може бути зображена як триступінчата піраміда, фундамент якої складають професійні знання, на їхній основі формуються уміння і навички, а індивідуалізація та інтерпретація їх особистістю стає базисом професійної діяльності (рис.3.2)[10, с. 26].

Рис. 3.2. Структура професійної компетентності (за Г. Бєлєнькою)

Для ефективної професійної діяльності важливим є достатньо високий рівень інтегральної компетентності майбутнього вихователя, що уможливить його активне працевлаштування на ринку праці, самореалізацію, самовираження, прояв професіоналізму, здатність до творчої діяльності, інтегральної мобільності тощо.

Теоретична підготовка майбутніх вихователів передбачає оволодіння системою компетенцій із організації інтегрованого навчання дітей дошкільного віку. З цією метою навчальним планом підготовки здобувачів освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» у Волинському національному

університеті імені Лесі Українки передбачено вивчення вибіркової дисципліни «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку» [67].

Силабус вибіркової навчальної дисципліни «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку» підготовлено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівців за спеціальністю *012 «Дошкільна освіта»*. Опис дисципліни подано в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Опис навчальної вибіркової дисципліни

Найменування показників	***Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній рівень***	***Характеристика навчальної дисципліни***
Заочна форма навчання	01 Освіта/Педагогіка 012 Дошкільна освіта Дошкільна освіта. бакалавр	Цикл вибіркових дисциплін
		Рік навчання 2
Кількість годин / кредитів 150/5		Семестри - 4-ий__
		Лекції: 10 год.
		Практичні (семінарські): 10 год. Лабораторні ____ год.
ІНДЗ: є		Самостійна робота: 112 год.
		Консультації: 18 год.
		Форма контролю: залік
Мова навчання		українська

Об’єктом вивчення освітнього компоненту є інтеграція освітнього процесу в ЗДО.

Предметом – способи інтеграції змісту, освітніх галузей та видів пізнавальної діяльності дітей в закладах дошкільної освіти.

Освітній компонент «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку» розкриває основні вимоги та способи інтеграції змісту освітніх напрямів на основі системного і всебічного розкриття процесів та явищ, спрямованих на забезпечення цілісності знань і вмінь, відповідно до ОПП підготовки фахівця, затвердженої Вченою радою Волинського національного університету імені Лесі Українки [61], Професійного стандарту вихователя закладу дошкільної

освіти [88] з врахуванням вимог до формування компетентностей дітей дошкільного віку, визначених Базовим компонентом дошкільної освіти [4]. Застосовуючи в професійній діяльності інтегроване навчання, майбутні вихователі зможуть суттєво вплинути на створення в закладах дошкільної освіти:

– сприятливого освітнього середовища (здоров'язбережувальна та проєктувальна компетентності);

– формувати в дітей середнього та старшого дошкільного віку цілісну картину світу (предметно-методична, оцінювально-аналітична, прогностична компетентності);

– сприяти актуалізації їхніх внутрішніх резервів для вияву активності, ініціативності та творчості (організаційна та оцінювально-аналітична компетентності).

Курс буде цікавим тим, хто вмотивований до ефективної організації освітнього процесу в ЗДО на засадах проєктування та реалізації різних видів інтеграції в освітньому процесі ЗДО; формування в дітей дошкільного віку цілісної картину світу та довкілля; реалізації в освітній діяльності інтегрованих (тематичних) днів тощо [5].

Освітній компонент «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку» базується на знаннях, навичках й уміннях, котрі засвоєнні під час опрацювання завдань навчальних курсів «Педагогіка загальна», «Педагогіка дошкільна», «Психологія загальна», «Психологія педагогічна та дитяча», «Методика формування уявлень про довкілля», «Методика логіко-математичного розвитку» [5].

Знання, навички й уміння, котрі отримує студент у ході засвоєння курсу «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку», стануть необхідною основою для вивчення таких навчальних дисциплін, як: «Педагогічна майстерність вихователя дітей раннього та дошкільного віку», успішного проходження «Педагогічної практики у закладах дошкільної освіти (групах дошкільного віку)», успішного складання комплексного іспиту з педагогіки (загальної і

дошкільної), психології (загальної та дитячої) і комплексного кваліфікаційного іспиту з фахових методик дошкільної освіти [5].

Мета полягає у формуванні в майбутніх вихователів інтегральної та системи загальних і фахових компетентностей планування, організації та проведення інтегрованих навчальних занять, виховання та розвитку особистості в закладах дошкільної освіти з визначенням їх діагностичної мети, завдань, змісту, форм, методів та упровадженням сучасних технологій в інтегрований освітній процес, урахування особливостей дітей з особливими освітніми потребами тощо.

Завданнями освітнього компоненту є:

– формування в майбутніх вихователів знань про: еволюцію інтеграційних процесів в освіті, нормативно-правове забезпечення освітнього процесу ЗДО; базові положення концептуальних положень інтегрованого навчання дітей, основу науково-методологічних підходів і принципів його реалізації, аспекти застосування інтегрованого навчання в освітньому процесі в умовах модернізації змісту закладів дошкільної освіти;

– удосконалення професійних умінь і навичок свідомого й творчого застосування засвоєних знань у ході впровадження інтегрованого навчання у практичній педагогічній діяльності;

– розвиток у майбутніх фахівців мотиваційно-ціннісного ставлення до впровадження інтегрованого навчання дітей в ЗДО, здатності до самоаналізу та самовдосконалення;

– виховання професійно важливих якостей майбутніх вихователів.

Викладання освітнього компоненту передбачає поєднання інтерактивних і традиційних форм навчання з елементами електронного навчання, в якому використовуються платформи дистанційного навчання MOODLE, ZOOM, дистанційні платформи для вчителів загальної середньої школи Toolbox та спеціальні інформаційні технології, такі як відео, інтерактивні елементи, онлайн консультування тощо.

У процесі вивчення курсу в студентів мають бути сформовані компетентності (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Компетентності та програмні результати вивчення курсу «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку»

Інтегральна компетентність	**ІК.** Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми в галузі дошкільної освіти з розвитку, навчання і виховання дітей раннього і дошкільного віку, що передбачає застосовування загальних психолого-педагогічних теорій і фахових методик дошкільної освіти та характеризується комплексністю та невизначеністю умов.
Компетентності загальні (КЗ)	**КЗ-2.** Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. **КЗ-3.** Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. **КЗ-8.** Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
Компетентності спеціальні (КС)	**КС-9.** Здатність до розвитку перцептивних, мнемічних процесів, різних форм мислення та свідомості в дітей раннього і дошкільного віку. **КС-10.** Вміння складати Індивідуальну програму розвитку та необхідні для навчання дітей з особливими освітніми потребами документи, бути знайомими з універсальним дизайном в освіті та розумним пристосуванням. **КС-15.** Здатність до індивідуального і диференційованого розвитку дітей раннього і дошкільного віку з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх можливостей. **КС-16.** Здатність до виховання в дітей раннього і дошкільного віку толерантного ставлення та поваги до інших, попередження та протидії булінгу. **КС-20.** Здатність до самоосвіти, саморозвитку, до безперервності в освіті для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, перетворення набуття освіти в процес, який триває впродовж усього життя людини.
Програмні результати навчання (ПР)	**ПР-01.** Розуміти і визначати педагогічні умови, закономірності, принципи, мету, завдання, зміст, організаційні форми, методи і засоби, що використовуються в роботі з дітьми від народження до навчання у школі; знаходити типові ознаки і специфіку освітнього процесу і розвитку дітей раннього і дошкільного віку. **ПР-04.** Розуміти і визначати особливості провідної – ігрової та інших

	видів діяльності дітей дошкільного віку, способи їх використання в розвитку, навчанні і вихованні дітей раннього і дошкільного віку. **ПР-07.** Планувати освітній процес в закладах дошкільної освіти з урахуванням вікових та індивідуальних можливостей дітей раннього і дошкільного віку, дітей з особливими освітніми потребами та складати прогнози щодо його ефективності. **ПР-08.** Вміти складати індивідуальні програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами та необхідні для навчання документи; бути знайомим з універсальним дизайном в освіті та розумним пристосуванням. **ПР-12.** Будувати цілісний освітній процес з урахуванням основних закономірностей його перебігу. Оцінювати власну діяльність як суб'єкта педагогічної праці. **ПР-13**. Здійснювати управління якістю освітнього процесу, керуючись психолого-педагогічними принципами його організації в системі дошкільної освіти та взаємодії з сім'єю.

Основні теоретичні положення курсу «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку» висвітлює п'ять основних тем. Контексність розкриття фундаментальних положень змісту інтеграції освітніх галузей дошкільної освіти досягається через створення умов, максимально наближених до професійної діяльності. Змістові модулі та тематика вивчення навчальної дисципліни подано в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Тематичний план вивчення курсу

Назви змістових модулів і тем	**Кількість годин**					
	Усього	**у тому числі**				
		лекції	**практ.**	**сам. роб.**	**конс.**	**Форма контролю / Бали**
Змістовий модуль І. Інтеграція освітніх галузей в закладі дошкільної освіти: теорія та практика реалізації						
Тема 1. Предмет і завдання курсу «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку». Нормативні документи про інтеграцію галузей в дошкільній освіті. Сутність інтегрованого навчання, інтегрованого підходу, принципу інтеграції. Ґенеза виникнення інтегрованого навчання. Концептуальні основи інтеграції змісту дошкільної освіти. Нормативні документи: «Базовий компонент дошкільної освіти», Закон України	26	2	2	2	20	Усне опитування, повідомлення, групова робота, парна робота, самостійна робота / 5 б.

«Про дошкільну освіту», «Концепція Нової української школи», «Професійний стандарт вихователя ЗДО» про інтегроване навчання в ЗДО.						
Тема 2. Інтегроване навчання в ЗДО. Функції інтеграції в дошкільній освіті (освітня, виховна, розвивальна, психологічна, методологічна, організаційна). Принципи інтегрованого освітнього процесу: доступності, науковості, послідовності, цілісності, логічності, вертикального тематизму. Види інтеграції (міжпредметна інтеграція (міждисциплінарна); внутрішньопредметна інтеграція (внутрішньодисциплінарна); інтеграція дидактичних принципів; взаємодія методів і прийомів виховання та організації безпосередньої освітньої діяльності дітей (методична інтеграція); інтеграція різноманітних видів дитячої діяльності (ігрової, навчальної, художньої, рухової, елементарної трудової); запровадження інтегрованих форм організації спільної діяльності дорослого і дітей та самостійної діяльності дошкільників тощо). Форми інтеграції (за ступенем щільності і стійкості зв'язків між об'єктами, які вступили в інтеграцію; інтеграція на рівні змісту та завдань освітньої роботи; інтеграція способів організації та оптимізації освітнього процесу; інтеграція видів дитячої діяльності).	32	2	2	4	24	Презентації. самостійна робота, групові форми роботи, дискусія / 5 б
Тема 2. Інтегроване навчання в ЗДО. Функції інтеграції в дошкільній освіті (освітня, виховна, розвивальна, психологічна, методологічна, організаційна). Принципи інтегрованого освітнього процесу: доступності, науковості, послідовності, цілісності, логічності, вертикального тематизму. Види інтеграції (міжпредметна	32	2	2	4	24	Презентації, самостійна робота, групова та колективна форми роботи, дискусія /5 б.

інтеграція (міждисциплінарна); внутрішньопредметна інтеграція (внутрішньодисциплінарна); інтеграція дидактичних принципів; взаємодія методів і прийомів виховання та організації безпосередньої освітньої діяльності дітей (методична інтеграція); інтеграція різноманітних видів дитячої діяльності (ігрової, навчальної, художньої, рухової, елементарної трудової); запровадження інтегрованих форм організації спільної діяльності дорослого і дітей та самостійної діяльності дошкільників тощо). Форми інтеграції (за ступенем щільності і стійкості зв'язків між об'єктами, які вступили в інтеграцію; інтеграція на рівні змісту та завдань освітньої роботи; інтеграція способів організації та оптимізації освітнього процесу; інтеграція видів дитячої діяльності).						
Тема 4. **Вимоги до інтегрованих занять в ЗДО.** Структура та технологія інтегрованих занять. Закономірності інтегрованого заняття (усе підкорено авторському задуму; об'єднується основною думкою (стрижень заняття); складає єдине ціле, етапи заняття – це фрагменти цілого; етапи і компоненти заняття перебувають у логіко-структурній залежності; обраний для заняття дидактичний матеріал відповідає задуму). Порівняльний аналіз традиційного та інтегрованого заняття. Інтегрований (тематичний) день як спеціальна організація пізнавальної діяльності дітей.	28	2	2	4	20	Презентації, самостійна робота, групова та колективна форми роботи, дискусія /5 б.
Тема 5. Інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти. Технологічний аспект інтеграції. Методи та прийоми інтегративної технології. Основні фактори та умови ефективного здійснення інтеграції в системі дошкільної освіти.	20	2	2	4	12	Усне опитування,презентації. обмін думками, полілог. повідомлення, групова та парна робота, самостійна робота / 5б.

Види підсумкових робіт						Бал
Поточний контроль						**100**
Активність на лекційних заняттях (1 б)						5
Усне опитування, повідомлення, дискусія, робота в малих групах, виконання практичних завдань						25
Виконання практичних завдань для самостійного (2б)						36 б
Безкоштовна участь у трьох вебінарах за темами практичних занять і їх обговорення на заняттях. Написання тез						15 9
ІНДЗ: підготовка і презентація проєкту та портфоліо з підготовки до інтегрованого навчання в закладах дошкільної освіти						10
Залік						100
Усього годин / Балів	**120**	**36**	**38**	**44**	**6**	**100**

Вивчення курсу студентами передбачає поточний контроль. Серед методів контролю: експрес-контроль підготовки до заняття, виконання домашніх завдань, поточне опитування, оцінка роботи протягом практичного заняття, оформлення результатів самостійної роботи, доповіді, презентації, портфоліо, тестування.

З метою закріплення теоретичних основ організації інтегрованого навчання в закладах дошкільної освіти нами розроблено тематику та завдання для практичних занять та самостійної роботи студентів .

Практичне заняття 1 (2 год)

План

1. Сутність інтеграції, інтегрованого навчання/підходу.
2. Погляди вчених на впровадження інтегрованого навчання в закладах освіти.
3. Сутність інтегрованого освітнього процесу в ЗДО.
4. Види інтеграції.

Практичне завдання:

– опрацювавши матеріали «Інтеграція як освітня стратегія модернізації дошкільної освіти» підготувати та презентувати одну зі статей актуальності проблеми впровадження інтегрованого навчання в закладах дошкільної освіти;

– опрацювавши матеріали «Інтеграція як освітня стратегія модернізації дошкільної освіти» обґрунтувати роль тьюторингу в дошкільній освіті;

– підготувати груповий проєкт «Види та способи інтеграції»;

– підготувати презентацію «Погляди відомих педагогів (наприклад, К. Ушинського) на необхідність інтегрованого вивчення навчальних дисциплін».

Література.

1. Гавриш Н. В. Інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти. Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2011. № 1 (1). С. 16-20.

2. Кабанова О. О. Інтеграція змісту освіти в спадщині Івана Соколянського. Проблеми та перспективи розвитку освіти. м. Київ, 17-18 квітня 2015 р. С. 11-16.

3. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку/ НАПНУ К.: ФОП Ференець В. Б., 2020. 44 с.

4. Іванченко Є. А. Передумови виникнення інтеграції в історії педагогічної думки. С. 237-243. http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2009/3/44.pdf

5. Інтеграція як освітня стратегія модернізації дошкільної освіти. /Зб. наук. пр. [ред. кол.: В. І. Очеретянко (гол.) та ін.] Хмельницький: ХОІППО, 2019. 550 с.

6. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2019. 208 с.

7. Пелешок Е. Х., Гордієнко О. А. Розвиток ідеї міжпредметних зв'язків у педагогіці та проблема інтегрованого навчання. 2003. http://eprints.zu.edu.ua/438/1/03pexpin.pdf

8. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання : https://vuzlit.ru/969517/kushinskiy_lyudina_predmet_vihovannya

Практичне заняття 2 (4 год)

План

1. Інтеграція змісту. Способи інтеграції змісту.

2. Різні способи інтеграції змісту освітнього процесу в ЗДО відповідно до освітніх напрямів.

3. Інтеграція видів діяльності дітей дошкільного віку.

4. Умови успішного інтегрованого освітнього процесу в ЗДО.

Практичне завдання:

– підготувати презентацію способів інтеграції змісту освітнього процесу в ЗДО;

– мікровикладання фрагменту заняття, сконструйованого на основі інтеграції змісту освітніх напрямів ЗДО (пам’ятки вимог до інтегрованого навчання подано нами в Додатку А).

Література

1. Бабенко А. Л. Сутність та зміст понять інтеграція та інтеграційне заняття. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка». Ужгород, 2019. С. 9-12.

2. Гавриш Н. В. Інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти. Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2011. № 1 (1). С. 16-20.

3. Іванченко Є.А. Передумови виникнення інтеграції в історії педагогічної думки. С. 237-243. http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2009/3/44.pdf

4. Інтеграція як освітня стратегія модернізації дошкільної освіти. /Зб. наук. пр. [ред. кол.: В. І.Очеретянко (гол.) та ін.]. Хмельницький: ХОІППО, 2019. 550 с.

5. Кабанова О. О. Інтеграція змісту освіти в спадщині Івана Соколянського. Проблеми та перспективи розвитку освіти. м. Київ, 17-18 квітня 2015 р. С.11-16.

6. Крутій К. Л. Природничо-наукова освіта дошкільників: блоково-тематичне планування на засадах інтеграції та методичні поради. Запоріжжя : ТОВ “ЛІПС” ЛТД, 2017. 124с.

7. Пелешок Е. Х., Гордієнко О. А. Розвиток ідеї міжпредметних зв'язків у педагогіці та проблема інтегрованого навчання. 2003. http://eprints.zu.edu.ua/438/1/03pexpin.pdf

8. Рудницька Н., Тарнавська Н. Дидактична суть інтеграції та способи її реалізації в процесі навчання математики в закладі дошкільної освіти та початковій школі. Молодь і ринок №7 (162), 2018. С.46-51.

9. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш ; авт. кол.: Н. В. Гавриш, Н. В. Губанова. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.

Практичне заняття 3 (4 год)

План

1. Характеристика інтегрованих форм освітнього процесу в ЗДО (інтегроване заняття, інтегрована екскурсія, інтегрована прогулянка, інтегрований день, інтегрований цикл).

2. Інтеграція форм і видів діяльності дошкільників.

Практичні завдання:

– підготувати презентацію інтеграції форм організації освітнього процесу в ЗДО.

– мікровикладання фрагменту однієї з форм організації навчання дошкільників, сконструйованої на основі інтеграції змісту освітніх напрямів ЗДО;

– провести самодіагностику сформованості рівня професійного спрямування вихователів до реалізації інтегрованого навчання (Додаток Б).

Література

1. Козак Л. В., Бухал Л. Г., Нікітіна Н. Д. Закономірності використання інтеграційних форм організації роботи зі старшими дошкільникам. Інноваційна педагогіка. Випуск 18. Т. 3. 2019. С. 164-168.

2. Козловська І. М. Теоретичні та методичні основи інтеграції знань учнів професійно-технічної школи : дис. … доктора пед. наук : 13.00.04. К., 2001. 460 с.

3. Крутій К. Л. Природничо-наукова освіта дошкільників: блоково-тематичне планування на засадах інтеграції та методичні поради. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2017. 124 с.

У процесі вивчення освітнього компонента студенти самостійно опрацьовують питання та практичні завдання**.**

Тема. Інтеграція в дошкільній освіті.

1. Розмежувати поняття «інтеграція», «інтегрований підхід», «принцип інтеграції», «навчальна інтеграція».

2. Опрацювавши нормативні документи (Базовий компонент дошкільної освіти, Закон України «Про дошкільну освіту», «Професійний стандарт вихователя ЗДО», визначити вимоги до освітнього процесу та до вихователя ЗДО в контексті інтегрованого навчання.

3. Обґрунтувавши основні компетентності вихователя ЗДО, відповідно до «Професійного стандарту», визначте ті, які є обов'язковими у процесі реалізації інтегрованого навчання в ЗДО.

Література: 1; 4; 6; 7; 9; 25; 73.

Тема. Технологія інтегрованого навчання.

Проаналізуйте технологію інтегрованого навчання за компонентами:

Мета технології.

Концептуальні ідеї.

Етапи реалізації технології.

Зміст смислових блоків інтегрованих галузей.

Прогнозовані результати впровадження.

Література: 1; 6; 11; 12; 13.

Тема. Міжпредметна інтеграція.

Розробити структурно-логічну схему міжпредметних зв’язків: горизонтальні та вертикальні. Обґрунтувати її.

Література: 1; 6; 7; 11; 16; 24; 28; 31.

Тема. Інтегровані програми ЗДО.

Охарактеризуйте наявні інтегровані програми з таких розділів: ознайомлення з навколишнім світом; художня праця; музика і рух; валеологія.

Література: 1; 6; 7; 11; 16; 25; 31.

Тема. Вихователю про інтегровані заняття.

Доповніть запропоновану пам’ятку вихователю «Вимоги до інтегрованого заняття».

.

Література: 1; 2; 6; 7; 9; 10; 27.

Тема. Технології інтегрованих розминок в ЗДО.

Підготувати інтегровану розминку за технологією інтегрованих розминок.

Література: 1; 6; 7; 11; 16; 25; 31.

Тема. Комплексна карта інтегрованого заняття.

Спроєктувати комплексну карту інтегрованого заняття (дня).

Література: 16; 19.

Тема. Педагогічний коучинг в системі підготовки майбутніх вихователів до інтегрованого навчання дітей.

1. Сутність педагогічного коучингу в професійній підготовці.

2. Консультування щодо впровадження вивченого інноваційного досвіду інтегрованого навчання дітей, методи і прийоми такого навчання.

Література: 1; 6; 7; 11; 16; 19; 31.

Тема. Рефлексивно-ділові ігри в системі підготовки студентів до інтегрованого навчання дітей

1. Проаналізувати алгоритм проведення рефлексивно-ділової гри:

– об’єднання студентів у мікрогрупи (команди);

– оголошення спільної для всіх груп мети і завдань, правил проведення й оцінювання, регламентація часу на підготовку виступу;

– розв'язання завдання в мікрогрупах;

– підготовка його презентації у формі рольової гри, що вимагає розподілення ролей;

– проведення змагання між групами, що передбачає формулювання студентами кожної групи педагогічної ситуації для своїх опонентів, на розв'язання якої відводиться 3 хвилини.

– здійснення студентами аналізу командного вирішення ситуацій;

– підведення підсумків гри викладачем, формулювання загального висновку.

2. Підготувати та провести рефлексивно-ділову гру впровадження інтегрованого навчання в освітній процес ЗДО.

Література: 1; 6; 7; 11; 16; 28; 29; 31.

Тема. Проєктування інтегрованого заняття.

1. Розробити власні варіанти інтегрованих занять різних типів на різних рівнях інтеграції, їх навчально-методичне забезпечення.

2. Розробити завдання інтегрованого навчання для дітей за однією з освітніх галузей.

Література: 1; 4; 6; 7; 11; 15; 19; 25;31.

Тема. Методика інтеграційного аналізу.

Проаналізувати методику інтеграційного аналізу за І. Козловською згідно таких етапів:

1 етап. Виокремлення об'єкта аналізу як інтеграційної системи, визначення мети, прогнозування очікуваного результату вирішення конкретної проблеми, мети формування системи та відбір елементів інтеграції;

2 етап. Доведення системного характеру об'єкта, сформованого в результаті інтеграції (обґрунтування новоутвореної структури та логічних зв'язків між елементами, виявлення можливого впливу на об'єкт інтеграції

зовнішніх чинників), та розробка критеріїв появи якісно нових властивостей у елементів та об’єкта, отриманого в результаті інтеграції;

3 етап. Визначення параметрів для кількісного опису новоутвореної інтеграційної системи та розробка її загальної моделі;

4 етап. Аналіз можливості існування декількох стабільних станів системи з різним рівнем, розробка варіативних моделей та визначення меж їх використання із збереженням індивідуальних властивостей елементів після їх інтеграції (І. Козловська).

2. Запропонувати фрагмент інтегрованого заняття та здійснити його аналіз за поданою методикою.

Література: 1; 15; 35.

Тема. Формування готовності майбутнього вихователя до інтегрованого навчання дітей.

1. Підготувати та провести рефлексивно-ділову гру «Інтегроване заняття».

2. Запропонувати вправи рефлексивного тренінгу щодо удосконалення умінь організації інтегрованого заняття.

Література: 1; 4; 6; 7; 11; 15; 19; 35.

Тема. Виявлення рівня готовності майбутніх вихователів організовувати інтегроване навчання в ЗДО.

Визначте рівень власної готовності організовувати інтегроване навчання в ЗДО за «Методикою виявлення рівня професійного спрямування вчителів до реалізації інтегрованого навчання».

Література: 1; 4; 6; 7; 11; 15; 19; 25; 26; 27; 30.

Політика викладача щодо студента: засвоєння пропущеної теми лекції з поважної причини перевіряється під час складання підсумкового контролю. Пропуск лекції з неповажної причини відпрацьовується студентом відповідно вимог кафедри, що встановлені на засіданні кафедри (співбесіда, виконання завдань практичного спрямування тощо).

Освітній компонент «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку» передбачає вивчення одного змістового модуля «Інтеграція освітніх галузей в закладі дошкільної освіти: теорія та практика реалізації». Тому оцінювання рівня сформованості інтегральної, загальної та фахових компетентностей організації інтегрованого навчання дошкільників складається з одного змістового модуля, в межах якого студенти в процесі поточного та підсумкового контролю мають можливість отримати максимум по 100 балів:

а) поточне оцінювання з оцінювання активності на лекційних заняттях, відповідей на практичних заняттяз, рівня виконання завдань самостійної роботи, інформальної освіти з відповідних тем і виконання ІНДЗ (максимально 100 балів: поточний контроль – 66 б., інформальна освіта – 24 (15+9) б, ІНДЗ – 10 б.

Індивідуальні науково-дослідні завдання (ІНДЗ) виконуються на основі сформованих в процесі лекційних занять, консультацій та під час самостійної роботи компетенцій.

ІНДЗ передбачає виконання студентами навчального проєкту та презентація портфоліо з інтеграційної тематики, що забезпечувало б емоційну включеність дітей у діяльність колективного характеру, в основу організації якої покладено мотив змагання (мікровикладання).

Для студентів, які в ході вивчення курсу виявили здібності до наукової роботи передбачено написання тез – 9 балів (як складова інформальної освіти).

Політика щодо академічної доброчесності: жодні форми порушення академічної доброчесності не толеруються відповідно до Кодексу академічної доброчесності.

Політика щодо дедлайнів та перескладання: пропущені практичні, семінарські заняття, незалежно від причини пропуску, студент відпрацьовує згідно з графіком консультацій. Поточні «незадовільно», отримані студентом під час засвоєння відповідної теми на практичному занятті перескладаються викладачеві, який веде заняття до складання підсумкового контролю (заліку) з обов'язковою відміткою у журналі обліку роботи академічних груп.

Під час вивчення освітнього компоненту «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку» визнаються результати навчання, отримані в неформальній (професійні курси/тренінги, онлайн-освіта, стажування тощо) та/або інформальній освіті, котрі за тематикою, обсягом вивчення та змістом відповідають курсу «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку» як в цілому, так і його окремим темам, що передбачені цим силабусом.

Питання до заліку

1. Сутність інтегрованого навчання, інтегрованого підходу.
2. Принцип інтеграції, сутність, характеристика.
3. Еволюція впровадження інтегрованого навчання.
4. Концепція інтегрованого навчання: сутність, характеристика.
5. Нормативні документи «Базовий компонент дошкільної освіти», Закон України «Про дошкільну освіту», «Концепція Нової української школи», «Професійний стандарт вихователя ЗДО», про інтегроване навчання в ЗДО.
6. Функції інтеграції в дошкільній освіті (освітня, виховна, розвивальна, психологічна, методологічна, організаційна).
7. Принципи інтегрованого освітнього процесу: доступності, науковості, послідовності, цілісності, логічності, вертикального тематизму.
8. Міжпредметна інтеграція (міждисциплінарна), сутність та можливості.
9. Внутрішньо-предметна інтеграція (внутрішньодисциплінарна), сутність та можливості.
10. Інтеграція дидактичних принципів, сутність та можливості.
11. Методична інтеграція: взаємодія методів і прийомів виховання та організації безпосередньої освітньої діяльності дітей.
12. Інтеграція різноманітних видів дитячої діяльності (ігрової, навчальної, художньої, рухової, елементарної трудової).
13. Запровадження інтегрованих форм організації спільної діяльності дорослого і дітей та самостійної діяльності дошкільників тощо.
14. Форми інтеграції (за ступенем щільності і стійкості зв’язків між об’єктами, які вступили в інтеграцію; інтеграція на рівні змісту та завдань

освітньої роботи; інтеграція способів організації та оптимізації освітнього процесу; інтеграція видів дитячої діяльності).

15. Процес навчання в ЗДО, його структурні компоненти.

16. Вимоги до врахування особливостей дітей дошкільного віку в інтегрованому навчанні.

17. Інтеграція змісту дошкільної освіти.

18. Стадії інтегрованого процесу (абстрагування від структурно впорядкованих, але роз'єднаних навчальних матеріалів, хоча і пов'язаних функціонально; їхнє узагальнення та комплексування; об'єднання компонентів у формі міжпредметних зв'язків, конгломерації або синтезу; систематизація).

19. Способи інтеграції змісту дошкільної освіти за співвідношеннями рівності між компонентами: «склеювання» та «розмивання».

20. Способи інтеграції змісту дошкільної освіти за співвідношеннями рівності між компонентами:«підпорядкування», «зняття».

21. Способи інтеграції змісту дошкільної освіти за співвідношеннями рівності між компонентами: «симбіоз», «ретрансляційне сполучення».

22. Форми організації інтегрованого навчання в сучасних ЗДО.

23. Напрями інтеграції освітнього процесу.

24. Змістові та формальні цілі інтегрованого навчання в ЗДО.

25. Рівні інтеграції.

26. Інтегроване заняття: структура та технологія.

27. Закономірності інтегрованого заняття (усе підкорено авторському задуму; об'єднується основною думкою (стрижень заняття); складає єдине ціле, етапи заняття – це фрагменти цілого; етапи і компоненти заняття перебувають у логіко-структурній залежності; обраний для заняття дидактичний матеріал відповідає задуму).

28. Рівні навчальної інтеграції в навчанні.

29. Порівняльний аналіз традиційного та інтегрованого занять.

30. Інтегрований (тематичний) день як спеціальна організація пізнавальної діяльності дітей.

31. Проблеми інтеграції в освіті (інтеграція змісту (когнітивний аспект).

32. Інтеграція форм і методів навчання (технологічний аспект).

33. Інтегральні, інтегровані та інтегративні дидактичні системи.

34. Основні фактори та умови здійснення інтеграції в системі дошкільної освіти.

У випадку незадовільної підсумкової семестрової оцінки або за бажанням студента підвищити рейтинг, він складає залік, на який виноситься 100 балів.

Структура залікового контролю включає три питання, два теоретичних (по 25 балів) та розв'язання творчого практичних завдання у формі мікровикладання (50балів).

Практичне завдання студент отримує безпосередньо на заліку. Воно передбачає виявлення рівня сформованості умінь студентів моделювати процес інтегрованого навчання в закладі дошкільної освіти, починаючи з трактування діагностичної мети, через відбір змісту, методів, прийомів та форми організації навчання дітей; моделювання інтегрованого навчання дошкільників із урахуванням вікових, індивідуальний особливостей дітей.

Шкала оцінювання подана в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Шкала оцінювання

Оцінка в балах	**Лінгвістична оцінка**	**Оцінка за шкалою ECTS**	
		оцінка	**пояснення**
90 – 100	Відмінно	A	зараховано
82 – 89	Дуже добре	B	
75 - 81	Добре	C	
67 -74	Задовільно	D	
60 - 66	Достатньо	E	
1 – 59	Незадовільно	Fx	незараховано

3.2 Технології професійної підготовки майбутніх вихователів до інтегрованого навчання дітей

На сьогодні в педагогічній теорії та практиці набуло значного поширення поняття «технології». У визначенні його сутності немає єдиного трактування, а тому існує значна кількість педагогічних технологій. У педагогічному словнику технологія – це конструювання освітнього процесу з гарантованим досягненням мети. Вона має чіткі процесуальні характеристики, дає відповідь на питання, яким способом досягати поставленої мети. Кожна технологія має своє цільове призначення, тому гарантуватиме саме той результат, який проєктується її автором-розробником [53].

У педагогіці виокремлюють три погляди на поняття «педагогічна технологія»:

1) комплекс сучасних технічних засобів;

2) процес комунікації;

3) засоби й процес навчання.

Як зазначає Ю,Котелянець, першу позицію представлено в термінах Ф. Персиваля й Г. Еллінгтона (будь-які можливі засоби представлення інформації, аудіовізуальні засоби), М. Кларка (застосування зображень, промислових виробів у галузі освіти) тощо [52].

Окрім етапів конструювання педагогічної технології, важливим є також шляхи її проєктування:

– навчання, організовано переважно для передачі інформації, потрібно замінити на навчання в діяльності, зорієнтувати їх на сьогодення й на майбутнє. Основний акцент робиться на організацію різних видів діяльності дітей. Важливо також змінити статус педагога (вихователя): передавач інформації перетворюється на менеджера освітнього процесу;

– оновити зміст освіти: не інформація про діяльність і трохи діяльності, а діяльність, яка ґрунтується на інформації. Причому в змісті освіти потрібно враховувати й соціокультурний контекст;

– перебудувати форми взаємодії педагогів та дітей, а також дітей між собою. На зміну традиційним упроваджувати форми активного навчання: дидактичні ігри, аналіз конкретних ситуацій, розігрування ролей тощо;

– оновлені цілі, зміст і форми навчання суттєво впливають на характер спілкування педагога й учня, на атмосферу їх взаємодії [52].

На думку вченого. для досягнення технологізації освіти важливо:

– розробити та обґрунтувати мету, зміст освіти й технологію досягнення результату;

– проєктувати педагогічні технології, основою яких є стандарт освіти;

– використовувати принципи побудови технології (діяльну активність, індивідуалізацію, партнерську взаємодію, рефлексивність, свободу вибору й відповідальність за нього)

якщо аналізувати інтегральну технологію, то вона має такі характеристики:

– означення принципово важливої теми для інтегрованого заняття;

– виявлення однотипних елементів змісту суміжних освітніх галузей (проблем, тем, сюжетів, подій тощо) на основі аналізу освітніх програм;

– обґрунтування контактних сюжетів інтегрованого заняття та добір фактичного матеріалу;

– структурування змісту смислових блоків на основі інтеграції змісту і організаційних форм, що передбачає об’єднання однотипних елементів спільною метою заняття;

– систематизація набутих знань, що забезпечується включенням їх у цілісність, оскільки знання міжпредметного характеру розширюють горизонт розуміння об’єкту пізнання, допомагають дітям сприймати поняття і явища цілісно і водночас різнобічно;

– технологізація набутих знань, які є особистісно привласненими та емоційно підкріпленими, узгоджуються з образом світу дитини [55, с. 3-4].

Технологічним продуктом інтегральної технології є цілісні знання дошкільників, сформовані способами інтеграції змісту.

Технологія інтегрованого навчання ґрунтується на концептуальній ідеї виявлення в різних навчальних предметах однотипних елементів (проблем, сюжетів, подій, закономірностей тощо) і поєднання їх у якісно нову цілісність з метою створення загального образу світу.

Мета технології – створити оптимальні умови для розвитку та самореалізації дітей шляхом формування цілісних знань про об'єкт, що вивчається.

Концептуальні ідеї:

– визначення принципово важливої теми для інтегрованого заняття;

– виявлення однотипних елементів змісту суміжних галузей (проблем, тем, сюжетів, подій тощо) на основі аналізу освітніх програм;

– визначення контактних сюжетів інтегрованого заняття та добір фактичного матеріалу;

– структурування змісту смислових блоків на основі інтеграції змісту і організаційних форм, що передбачає об'єднання однотипних елементів спільною метою заняття;

– систематизація набутих уявлень на занятті, що забезпечується їхнім включенням у цілісність, оскільки знання міжпредметного характеру розширюють горизонт розуміння об'єкту пізнання, допомагають дітям сприймати поняття і явища цілісно і водночас різнобічно.

Технологія інтегрованого навчання передбачає такі етапи:

– актуалізація опорних знань (підготовка до сприйняття; опора на особистісний досвід дитини; розкриття пізнавального інтересу).

– цілепокладання (формування пізнавальних мотивів; повідомлення теми, мети заняття; узгодження особистісного досвіду дітей з навчальним завданням).

– вивчення нового матеріалу (усвідомлення змісту смислових блоків, розроблених на інтегрованій основі; розкриття основних домінант заняття).

– закріплення (закріплення нових знань і способів дій; цілереалізація; контрольно-оцінювальна діяльність; залучення дітей до проектування наступного заняття).

Інтеграція змісту слугує засобом формування цілісних знань.

Зміст смислових блоків різних предметів має бути ретельно дібраний і структурований навколо однотипних елементів (проблем, сюжетів, подій тощо), а згодом і об'єднаний спільною метою в рамках теми заняття.

Навчальна інформація повинна бути зрозумілою та усвідомленою дітьми. Цьому сприяє постійне звернення вихователя до особистісного досвіду дітей, його узгодження з навчальними завданнями, націленість на формування особистісної форми змісту.

Прогнозовані результати:

– формування цілісних знань в дітей засобами інтеграції змісту суміжних дисциплін; розвиток творчого потенціалу.

Одним із прийомів, який дозволяє актуалізувати знання особистості про певний об'єкт, визначити її позицію щодо цього об'єкта та мотивувати до навчально-пізнавальної діяльності, є інтегрована розминка. Вона проводиться у швидкому темпі за допомогою експрес-запитань, у процесі відповідей на які школярі мають дати коротку, але конкретну і змістовну відповідь.

Цей дидактичний прийом триває приблизно 10-15 хвилин. Розминка може передувати практично будь-яким груповим заняттям.

У контексті нашого дослідження цікавою є технологія інтегрованої розминки, яку запропонувала Л. Савенкова [90], і яку нами адаптовано до навчання студентів. Запропонована технологія спрямована на формування в майбутнього вихователя здатності використовувати знання з різних галузей в конкретних обставинах, вміння застосовувати художньо-виразні засоби різних видів мистецтва у вирішенні творчого завдання.

Л. Савенкова пропонує таку структуру інтегрованої розминки:

Етап 1. Актуалізація. Вихователем задається тема розминки, пов'язана з певною проблемою. Наприклад: «Природа взимку», «Звірі взимку» тощо. Далі робота розвивається за принципом сонатної форми музичного твору і складається з декількох етапів.

Етап 2. Експозиція. Кожен студент вголос для всіх пропонує своє розкриття сюжету (теми) з максимальним залученням знань з різних галузей наук («Головна партія»). Слід зауважити, що повтори сюжетних ліній не дозволяються. При виникненні такого, пропонується швидко замінювати логіку свого сюжету і викласти нову версію. Усі студенти уважно стежать за лініями розвитку сюжетів товаришів.

Етап 3. Розробка. Після прослуховування всіх сюжетних ліній відбувається опрацювання і корекція тем (сюжетів), запропонованих кожним студентом, і їх розвиток до кульмінації (за принципом вибудовування сюжету в театрі, романі, симфонії) з урахуванням «побічної партії» (інших видів мистецтва, даних науки, різного роду інформації, висловлювань учасників «розминки»).

Етап 4. Реприза. Обмін розробленими сюжетами по колу всіма студентами з фіксацією невеликих коментарів на полях. Продовження розвитку сюжету (лінії роздумів).

Етап 5. Підведення підсумків оголошення результатів «розминки» із необхідними коментарями. Вислуховуються думки всіх учасників по роботі кожної групи (мінуси і плюси в розвитку теми, помилки, оригінальність).

Оцінювання здійснюється за чотирма параметрами: оригінальність, логіка розвитку сюжету, застосування знань з інших галузей, вміння грамотно обґрунтувати свою точку зору [90].

При системній роботі за вказаними етапами розминка проходить досить швидко.

Діяльність за означеною технологію доцільно проводити в малих групах: групу доцільно поділити на невеликі підгрупи (по 3-5 чоловік). Варто зазначити, що ці групи краще формувати не за бажанням, а цілеспрямовано, тобто розподілити учасників гри, за кольорами об’єднати в групи за колірною ознакою – принцип соціоігрового стилю навчання. Таке об’єднання в спонтанні групи навчає студентів спілкуватися з усіма, а не лише за уподобанням. Ролі студентів у процесі навчання в малих групах подано в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Ролі студентів у ході навчання в малих групах

№ з/п	***Ролі***	***Зміст ролі***
1.	Спікер (керівник групи)	зачитує завдання групи; організовує порядок виконання; пропонує учасникам групи висловлюватись по черзі; слідкує за регламентом; заохочує групу до роботи; визначає доповідача
2.	Секретар	веде записи результатів роботи своєї групи (коротко і розбірливо), може висловити думку групи
3.	Спостерігач (тайм-кіпер)	стежить за часом, заохочує групу до роботи
4.	Доповідач	чітко висловлює думку групи, доповідає про результати роботи групи

Виконання певної частини роботи в малих групах активізує кожного її учасника, підвищує відповідальність за спільне виконання завдань.

Цікавою у процесі підготовки студентів до інтегрованого навчання є методика інтеграційного аналізу, запропонована І. Козловською [44]. Сутність її полягає у застосуванні алгоритму, який сприяє формуванню цілісної системи шляхом аналізу її окремих елементів, відібраних із метою вирішення конкретної проблеми щодо інтегрованого навчання.

Охарактеризуємо етапи реалізації методики інтеграційного аналізу:

1. Виокремлення об’єкта аналізу як інтеграційної системи, визначення мети, прогнозування очікуваного результату вирішення конкретної проблеми, мети формування системи та відбір елементів інтеграції.

2. Доведення системного характеру об’єкта, сформованого в результаті інтеграції (обґрунтування новоутвореної структури та логічних зв’язків між елементами, виявлення можливого впливу на об’єкт інтеграції зовнішніх чинників), та розробка критеріїв появи якісно нових властивостей у елементів та об’єкта, отриманого в результаті інтеграції.

3. Визначення параметрів для кількісного опису новоутвореної інтеграційної системи та розробка її загальної моделі.

4. Аналіз можливості існування декількох стабільних станів системи з різним рівнем, розробка варіативних моделей та визначення меж їх використання із збереженням індивідуальних властивостей елементів після їх інтеграції [44].

Таким чином, використання інтегрованої розминки та інтеграційного аналізу спрямовані на актуалізацію знань, сприйняття нового навчального змісту, закріплення вивченого матеріалу та розвиток логічного і емоційно-образного мислення студентів.

Цікавою та ефективною у підготовці студентів до інтегрованого навчання дітей є педагогічна рефлексія, яка передбачає здійснення рефлексивної взаємодії викладача і студента, погодження різних точок зору в суперечливих ситуаціях, пошук джерела нового знання, необхідного для вирішення ситуації, розкриває статусно-рольові («Я – реальний», «Я – ідеальний») і професійно-особистісні якості суб'єктів рефлексії, допомагає майбутньому педагогу подивитися на власну діяльність з позиції іншої людини, визначити ставлення особистості до себе як до суб'єкта діяльності для безперервного професійного самопроєктування й саморозвитку.

Тому в процесі формування готовності майбутнього вихователя до інтегрованого навчання дітей важливого значення набуває долучення студентів до рефлексивного осмислення й аналізу своєї діяльності в різних видах і напрямах роботи.

Одним із методів особистісного самовдосконалення студентів в процесі професійної підготовки є метод проблемно-рефлексивного полілогу, запропонований В. Дейниченком [53].

Проблемно-рефлексивний полілог має на меті формування в студентів умінь самостійного осмислення проблем їхньої професійної підготовки в означеному напрямі, прийняття педагогічних рішень і здійснюється за таким алгоритмом:

– постановка педагогічної проблеми, виокремлення її різних аспектів кожним з учасників полілогу;

– висунення ідей щодо розв’язання визначеної проблеми;

– колективне обговорення запропонованих варіантів розв’язання проблеми, пошук оптимального рішення [20].

У процесі дослідження дійшли згоди з висновками В. Дейниченка, що цінність проблемно-рефлексивного полілогу полягає в тому, що його проведення дає можливість для розвитку в кожного студента умінь індивідуального і групового рефлексивного аналізу, адже в ньому здатні брати участь не лише найбільш підготовлені і творчі студенти, а й менш обізнані майбутні фахівці.

Рефлексивний тренінг В. Дейниченка «Моя готовність до інтегрованого навчання дошкільників» [53], адаптований до нашого дослідження, має таку структуру:

– підготовка студентами доповіді (до 5-7 хв.), яка передбачає розгляд одного з аспектів проблеми, що розглядається, і містить відповіді на запитання:

- Яке навчання можна назвати інтегрованим?
- У чому відмінність між поняттями «інтегрований підхід», «принцип інтеграції», «інтегроване навчання»?
- Які способи інтеграції змісту дошкільної освіти я можу визначити?
- Які форми і методи доцільно застосовувати для підвищення готовності майбутнього вихователя до інтегрованого навчання дошкільників?

– «рефлексивна дискусія» (студенти висловлюють власні судження щодо окресленої проблеми з урахуванням вітагенного досвіду діяльності в ЗДО чи досвіду, набутого в ході практичних занять з різних дисциплін чи педагогічних практик);

– «рефлексивний аналіз» студентами доповіді чи проведеної дискусії (визначення їх позитивних та негативних сторін з використанням формулювань на кшталт «На мою думку, краще дискусію було б провести так…», «На мій погляд, у доповіді не вказано …..» та ін.).

Доцільно провести рефлексивні тренінги на теми: «Проблема інтеграції у теорії та практиці дошкільної освіти», «Характеристики «інтегративного»

педагогічного мислення», «Інтегроване навчання дітей старшого дошкільного віку як основа розвитку їхніх творчих здібностей», «Методично-інтегративна компетентність вихователя», «Поліхудожня компетентність вихователя», «Готовність вихователя до інтегрованого навчання як передумова ефективного його здійснення», «Діагностика та самодіагностика рівнів сформованості готовності студентів до інтегрованого навчання дітей» тощо.

У процесі підготовки студентів до інтегрованого навчання ефективними є рефлексивно-ділові ігри.

Під діловою грою розуміємо процес відпрацювання і прийняття рішень в умовах покрокового уточнення необхідних чинників, аналізу інформації, що додатково надходить і обробляється на окремих етапах гри. Параметри обмежень від кроку до кроку можуть змінюватися, у зв'язку з чим виникають нові й нові виробничі ситуації, вирішення яких повинно підпорядковуватися загальній меті ділової гри.

Роль ділових ігор на заняттях неоціненна, оскільки вони різняться від інших методів навчання тим, що дозволяють студентам прожити певну професійну роль у спеціально-створеному освітньому середовищі закладу дошкільної освіти, а завдячуючи дихогамії – моделювати фрагменти реалізації інтегрованого навчання; програвати різні варіанти поведінки суб'єктів навчання, аналізуючи та корегуючи їх.

Л. Штефан, вводить поняття «ділові навчальні ігри» і визначає їх як ситуації з освітньої сфери [110, с. 115]. За умови моделювання діадних взаємовідносин, тут можливі наступні варіанти: вчитель-учень, керівник-підлеглий; учень-учень тощо. Цей перелік можна продовжувати й далі, маючи на увазі, що кожна з діад стає підставою для розігрування певної ігрової ситуації. Саме навчальні ділові ігри становлять собою синтез релаксопедичних підходів і низки імітаційних проблемних ситуацій, у тому числі конфліктних, у яких учасники виконують певні соціальні ролі відповідно до поставлених цілей [110].

Ділові ігри дозволяють більш повно відтворювати діяльність фахівців. На основі системного підходу виявляти проблеми і причини їх проявів, оцінювати кожний з варіантів рішення проблеми, приймати кінцеве рішення та визначати механізм його реалізації. Це дає можливість розглядати питання не взагалі, а як конкретну проблему, що випливає з діяльності конкретного закладу.

На основі аналізу поглядів О.Дубасенюк [28], можемо визначити такі етапи ділової гри (Рис. 3.4.)

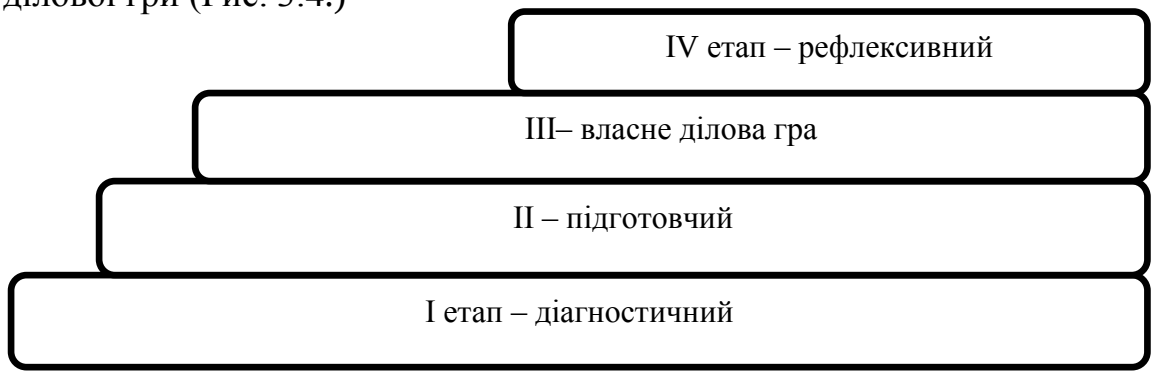

Рис. 3.4. Етапи проведення ділової гри

Як засвідчує аналіз рис. 3.5, вибір методу ділової гри залежить від змісту з курсу «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку» (важливість, проблемність, практичне значення), рівня підготовки студентів (самостійність, ініціативність, творчість, інтерактивність), рівня підготовки викладача (керівництво грою).

Рефлексивно-ділова гра є ефективною для здійснення рефлексивно-корегувальних заходів і процедур вирішення завдань. Для неї характерною є «відкритість», яка сприяє актуалізації набутого студентам досвіду щодо ІН дітей, переосмисленню такого досвіду, розвитку здатності «бачити» й аналізувати проблеми, що виникають у процесі професійно-педагогічної діяльності, професійного саморозвитку.

У ході проведення рефлексивно-ділових ігор вирішуються завдання:

– закріплення знань з теорії та методики ІН дітей;

– вироблення вмінь конкретизувати й чітко формулювати цілі й завдання інтегрованого навчання дітей;

– формування умінь визначати можливі альтернативи щодо конструювання змісту інтегрованого заняття.

У проведенні рефлексивно-ділової гри важливо дотримуватися такого алгоритму:

– об’єднання студентів у мікрогрупи (команди);

– оголошення спільної для всіх груп мети і завдань, правил проведення й оцінювання, регламентація часу на підготовку виступу;

– розв’язання завдання в мікрогрупах; підготовка його презентації у формі рольової гри.

У процесі проведення гри варто прагнути, щоб у роботі брав участь кожен студент, для цього необхідно застосовувати різноманітні стимулюючі способи і дидактичні засоби педагогічного впливу:

– проведення змагання між групами, що передбачає формулювання студентами кожної групи педагогічної ситуації для своїх опонентів, на розв’язання якої відводиться 3 хвилини. Приклад запропонованої студентами педагогічної ситуації: «Сашко (5 років), який не відвідував ЗДО протягом тижня з поважних причин, повернувся до занять, відразу потрапивши на інтегрований урок з теми (тему заняття визначають самі студенти). Виконання на занятті інтегративних завдань вимагало наявності знань з попереднього матеріалу з різних галузей. Які форми й методи педагогічної підтримки доцільно застосувати в такому випадку?»;

– здійснення студентами аналізу командного вирішення ситуацій;

– підведення підсумків гри викладачем, формулювання загального висновку.

Організація й проведення рефлексивно-ділових ігор має на меті формування в майбутнього вихователя рефлексивного педагогічного мислення, сприяє виробленню у студентів навичок професійного спілкування, подоланню фрустрації вирішення проблем, які часто виникають у процесі професійно-педагогічної діяльності, та формуванню психологічної готовності до їх

розв’язання; підвищенню рівня знань і вмінь аналізувати, прогнозувати, планувати, приймати рішення в процесі організації навчального процесу.

Одним із методів підготовки студентів до інтегрованого навчання дітей дошкільного віку є мікровикладання, як спосіб формування практичних умінь, що надає можливості набувати практичних умінь володіння аудиторією, самоаналізу і самокорекції лекторської діяльності.

Мікровикладання може бути:

– елементом мікролекції (виступом по одному питанню);

– елементом заняття, практичного чи семінарського заняття, коли студенту пропонується провести його фрагмент, присвячений обговоренню проблемних запитань;

– елементом індивідуальної консультації, коли студенту пропонується пояснювати окремі питання, здійснити рецензування есе чи іншого виду завдання, виконаного іншим студентом, аргументовано оцінити його відповідь тощо.

Результат мікровикладання обов’язково аналізується автором мікровикладання, студентами-спостерігачами та викладачем.

Аналіз мікровикладання можна здійснити за таким алгоритмом:

1. Чіткість постановки завдання перед дітьми з урахуванням вікових особливостей.
2. Чіткість мотивації та аргументації необхідності вивчення теми.
3. Володіння змістом матеріалу.
4. Дотримання основної думки впродовж викладу матеріалу теми.
5. Методи взаємодії з дітьми.
6. Способи активізації уваги дітей.
7. Використані види наочності.
8. Мовлення студента.
9. Володіння аудиторією.
10. Чіткість сформульованих висновків.

Сьогодні у процесі про/сесійної підготовки фахівців використовується

низка інтерактивних методів як складових інтерактивних технологій. О. Пометун та Л. Пироженко пропонують таку класифікацію інтерактивних технологій [78, с. 33]. (див. Рис. 3.5.)

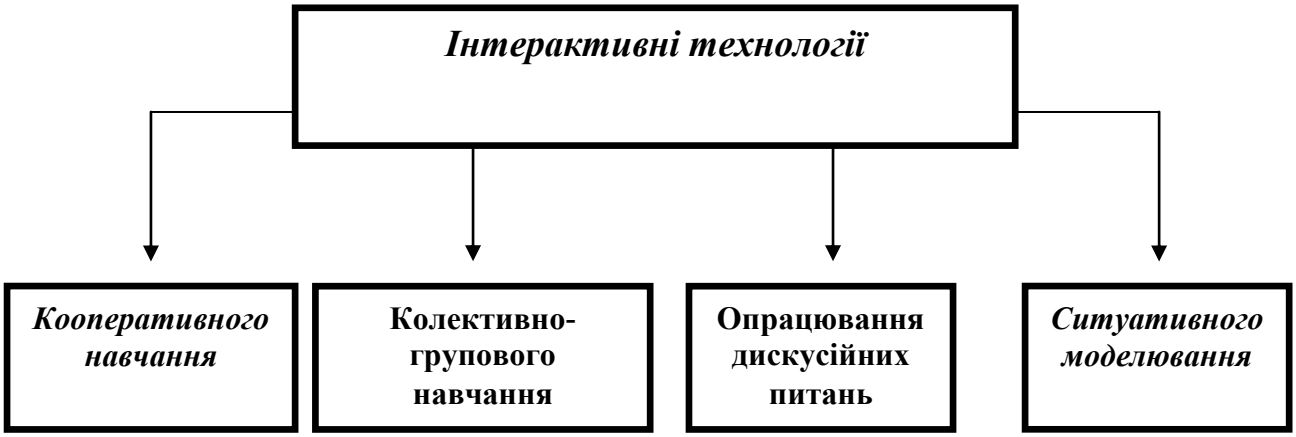

Рис. 3.5. Класифікація інтерактивних технологій навчання й виховання

Узагальнивши погляди О.Пометун, нами систематизовано технології інтерактивного навчання (табл.3.6), за якими здійснюємо підготовку студентів до інтегрованого навчання дітей.

Таблиця 3.6

Методи і прийоми інтерактивних технологій

Назва групи технології інтерактивного навчання	***Методи та прийоми технології***
Технологія кооперативного навчання	
Методи й прийоми роботи в малих групах.	Змінювані трійки. Акваріум. Два – чотири – всі разом Ланцюжок. Діалог. Коло ідей. Синтез думок. Спільний проект. Пошук інформації.
Технології колективно-групового навчання	
Методи й прийоми технології колективно-групового навчання	Навчаючи – учусь. Мікрофон. Незакінчені речення. Ажурна пилка.

	Кейс метод. Метод модерації. Дерево рішень.
Технології ситуативного моделювання	
Методи й прийоми технології ситуативного моделювання	Симуляції. Спрощене судове слухання (суд prose).
Імітаційно-ігрове навчання	Рольові ігри. Ситуативні. Бліц-ігри.
Неімітаційні ігри	Інтелектуальні ігри. Ігри-вправи.
Технології опрацювання дискусійних питань	
Методи й прийоми технології ситуативного моделювання	Займи позицію. Зміни позицію. Метод Прес. Дискусія. «Дискусія з відкритим кінцем». «Дискусія з закритим кінцем». Техніка акваріума. Мозковий штурм. Човниковий метод. Дискусія в стилі ток-шоу. Оцінювальна дискусія. Дебати. Дискусійні гойдалки. Карусель.

Визначальною ознакою сутності інтерактивних методів є взаємодія як безпосередня міжособистісна комунікація, особливістю якої – здатність людини інтерпретувати ситуацію, конструювати власні дії. Взаємодія є процесом спільної діяльності викладача й студентів, який передбачає взаємні зміни їхньої поведінки, діяльності, стосунків, настанов, та виявляється у вигляді співробітництва: досягнення обома сторонами взаємної згоди й солідарності у розумінні цілей спільної діяльності та шляхів її досягнення.

У процесі підготовки до інтегрованого навчання дітей нами були дотримані основні атрибути педагогічної взаємодії:

– присутність учасників в єдиному часі і просторі, що створює можливість особистого контакту;

– наявність спільної мети, очікуваного результату діяльності, який відповідає інтересам усіх і сприяє реалізації потреб кожного;

– планування, контроль, корекція і координація дій;

– розподіл єдиного процесу співпраці, спільної діяльності між учасниками;

– виникнення міжособистісних відносин [78, с. 37–38].

Так ефективними в процесі вивчення курсу є дискусії (від лат. discussio – розгляд) як широке публічне обговорення певних спірних питань використовувалися нами для підвищення інтенсивності й ефективності процесу формування культури міжособистісної взаємодії майбутніх класоводів [95.]. Дискусії готувались особливо ретельно: розподілялись ролі, обмірковувались позиції та аргументи на їх захист. Головним було налаштування студентів на співпрацю, а не на те, хто кого «переможе» за допомогою більш вдалих аргументів.

У контексті вивчення курсу ефективним стало застосування стратегій «Асоціативний кущ», «Дошка за- питань», «Діаграма Ейлера-Венна» та ін. Так, наприклад, стратегія «Асоціативний кущ» дала змогу з’ясувати ступінь розуміння майбутніми вихователями базового поняття теми «інтеграція», а в процесі роботи на занятті – працювати над його поглибленням і розширенням. В основу стратегії покладено схему, накреслену викладачем ра□зом зі студентами на дошці. Організація практичної ді□яльності за цією стратегією передбачала таку етапність: запис викладачем ключового поняття теми – інтеграція (центр «куща»); формулювання запитання студентам: «Які асоціації виникають у вас, коли ви чуєте поняття…?»; запис усіх слів-асоціацій, що спадають на думку студентам (використовується метод «Мозкового штурму»); встановлення зв’язків між словами «інтегроване навчання» і «інтегровані цикли»(гілками «куща»); з’ясування тих аспектів проблеми, де потрібна додаткова інформація; виокремлення слів-асоціацій, які викликали запитання;

доповнення або зміна інформації в процесі роботи над проблемою (слова позначалися ін□шим кольором – «кущ, який росте»).

Виробленню навичок практичного розв'язання ситуацій взаємин у сферах «викладач-студент», «студент-студент» сприяв метод аналізу конкретних педагогічних ситуацій. Педагогічні ситуації (case-study) – це поєднання умов, які забезпечують успіх; а сам успіх – результат подібної ситуації [97]. У процесі використання методу аналізу ситуацій ми переконалися, що його застосування стимулює пошук різних варіантів рішень, формує комунікативні вміння, сприяє розвитку нестандартного мислення, створює можливість прогнозованості майбутніх ситуацій професійної діяльності. Тому для розв'язання обиралися ситуації, які можуть виникати у професійній діяльності майбутніх вихователів (ситуації-ілюстрації, ситуації вправи, ситуації-оцінки, ситуації-проблеми; розв'язання ситуаційних задач - розбір інцидентів (явищ), розбір конфліктів та ін.) та ситуації, що дублюють реальні взаємини студентів в освітньому процесі. Вони відтворювалися в аудиторних умовах, а майбутні вихователі пропонували шляхи їх розв'язання.

У контексті підготовки студентів до інтегрованого навчання дітей дошкільного віку підтвердив свою педагогічну доцільність і метод «Я сам»,. Варіант «Я сам – поведінка» ґрунтується на особливій методичній розробці, втіленій у «Пам'ятці» (її видавали у вигляді книжечки кожному), і містить три частини: рекомендації з організації роботи, методичні рекомендації і лист самоконтролю. Пам'ятка містила методичні рекомендації. Ось приклад розділу одного з варіантів «Книжки-пам'ятки» для підвищення своєї морально-психологічної культури міжособистісної взаємодії: домагайтеся психологічного контакту, будуйте взаємодію спокійно, планомірно, домагайтеся взаємоповаги, адже «ніщо не коштує так дешево і не цінується так дорого, як ввічливість»; будьте уважними до інших, культурно розпочинайте взаємодію, доброзичливо; ввічливою поведінкою показуйте приклад і налагоджуйте спокійну та ділову атмосферу взаємодії; виявляйте повагу до іншого учасника взаємодії та ін. [97].

Методика використання «Книжки-пам’ятки» полягала в тому, що майбутнім вихователям роз’яснювали мету та завдання, докладно коментували правила ефективної взаємодії, вказували на необхідність керуватися ними у ході спілкування з дітьми, колегами, а наприкінці дня студенти аналізувати свою поведінку. У кінці тижня студенти узагальнювали результати своєї роботи й оцінювали її за допомогою листа самоконтролю [97].

У процесі вивчення освітнього компоненту ми також відводили значну увагу методам, спрямованим на досягнення розуміння й гармонії у стосунках з людьми (О. Дубасенюк [28]): «рольової гармонізації (програвання певної гармонійної ролі (ролей, які доповнюють одна одну в майбутній професійній діяльності) класовода; уявлення майбутніх вчителів початкової школи про рольову гармонізацію формуються за допомогою аналітичного розбору їх реальної поведінки та поведінки учасників аналізованих виробничих ситуацій (за допомогою даного методу формувалися цінності взаємодії з іншими людьми в процесі професійної діяльності: взаємопідтримка, відповідальність, повага, взаємодопомога тощо)); «золотої середини»(так званий «метод довірливої комунікації, який ґрунтується на пошуку й утриманні образу розуміння іншої людини. Образ розуміння (золота середина) складається зі знання, довіри, співчуття, що виявляється стосовно інших партнерів взаємодії»); «змінюючої тактики» (враховує індивідуальні комунікативні особливості учасників взаємодії, визначає їх пріоритети тощо) [28].

Для узагальнення знань студентів про особливості інтегрованого навчання дітей дошкільного віку нами використано проєктну технологію. Основною метою цієї технології булол розвиток пізнавальних умінь і навичок студентів, формування умінь оволодіння науковими методами пізнання (аналізу, синтезу, узагальнення, індукції, дедукції, абстрагування тощо), орієнтації в інформаційному просторі, розвиток умінь творчого конструювання та інтегрування знань у єдину цілісну систему та їх презентація широкій аудиторії. Структурні компоненти проєктної технології навчання подано нами на рис. 3.6.

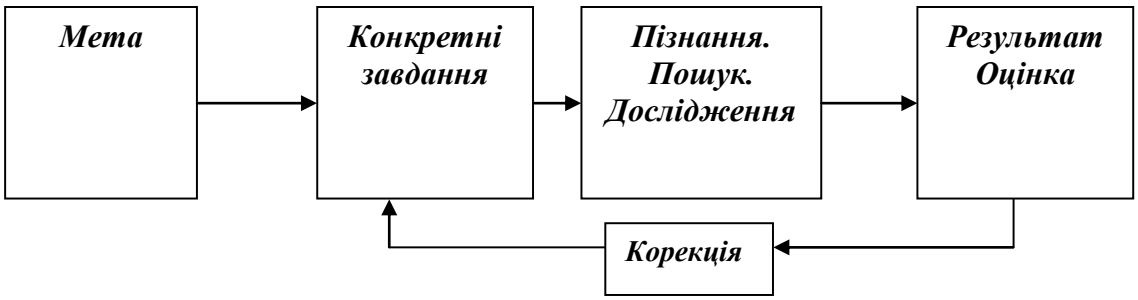

Рис. 3.6. Модель проєктної технології навчання

Поряд з цим, у процесі реалізації цієї технології студенти узагальнювати уміння проєктувати інтегровані дні. Для цього майбутні вихователі об'єднувалися в мікрогрупи, кожна з них отримує тему інтегрованого дня.

Завдання передбачало детальну розробку проєкту тематичного інтегрованого дня з обґрунтуванням інтелект-картуи основних понять із теми, схему-структуру тематичного дня та детальнуі розробку занять відповідно до теми..

Змістовними, які наочно демонстрували рівень сформованості професійних рис майбутніх вихователів у цілому й їхньої здатності організовувувати інтегроване навчання зокрема, були захисти проєктів.

Так, у процесі захисту проєкту студенти оцінювали доповідача за такими критеріями (табл.3.7)

Таблиця 3.7

Критерії оцінювання проєкту

Зміст	***Максимальна к-сть балів***	***Оцінка студента***	***Оцінка викладача***
Чи відповідає тема проекту та його змісту			
Обсяг знайденої інформації			
Корисність інформації			
Дизайн			
Заголовок			
Відповідність графічних зображень змісту			
Чи правильно розподілена інформація (логічність)			
Максимальне використання можливостей програм, у яких студенти виконують			

проект			
Захист, Презентація			
Комунікабельність і уміння відповідати на питання			
Мова			
Ерудиція з теми			
Сума балів			
Оцінка			

У процесі підготовки студентів до інтегрованого навчання дітей важливим є офолодіння майбутніми вихователями технологією розв'язання винахідницьких завдань (ТРВЗ), яка ґрунтується на формуванні в дітей умінь сприймати зображення через уявні можливі відчуття від контакту з різними об'єктами й на вироблення вміння передавати свої враження у зв'язному висловленні. Використавши ідеї Ю. Котелянець [52], пропонуємо студентам так організувати роботу дітей за цією технологією:

– виокремлення об'єктів, зображених на картині: «Вам, як справжнім дослідникам, подобається все вивчати, розглядати, слухати? Якщо так, то ваша рука може швидко й легко перетворитися на зорову (або слухову) трубу. Тільки треба її скласти так, щоб утворилася трубка. а тепер спробуймо побачити крізь цю трубу та назвати тільки один предмет на картині, великий він чи малий – все одно»;

– установлення різного рівня залежностей між об'єктами: «Ви, як справжні дослідники, уже вмієте побачити па картині найдрібнішу, найнепомітнішу річ та назвати її, проте ніщо не існує саме по собі. Усе із чимось пов'язане. Спробуйте поєднати два будь-які предмети, зображені художником, визначити зв'язок між ними, установити, чому вони важливі один для одного»;

– уявлення об'єктів через сприймання їх різними аналізаторами: «Уявіть, що наша картина незвичайна, тому до неї додано спеціальні навушники, завдяки яким можна почути всі звуки на картині. Тож

«послухайте» уважно і скажіть, що ви почули. Можна пропонувати спеціальні рукавички, щоб доторкнутися до будь-чого» [52].

Застосовуючи технології розвитку зв'язного мовлення дошкільників (Н. Гавриш) у процесі підготовки до інтегрованого навчання дітей, у майбутніх вихователів формуємо здатності виокремлювати різні види занять зі складання розповідей за змістом картини, які подано за ступенем ускладнення:

– складання розповіді-опису предметної картини:

– складання сюжетної розповіді за змістом картини;

– порівняльний опис двох картин;

– складання розповіді за пейзажною картиною чи натюрмортом [98].

Для виявлення рівнів підготовки студентів до організації інтегрованого навчання дітей дошкільного віку нами використовувалися тестові технології. Тест – це фіксоване в часі випробування з виявлення та вимірювання навчальних досягнень чи вихованості студентів. Тест складається з тестових завдань, а процедура розв'язування тестових завдань – тестування [101].

Аналіз наукової літератури дає підстави для твердження, що тесту як інструменту оцінювання, притаманні наступні ознаки [107] (табл.3.8).

Таблиця 3.8

Ознаки тестів

№ з/п	*Ознака*	*Характеристика*
1.	Навчальність	Спрямованість на виявлення в студентів сформованих компетенцій; включає можливість оперативного контролю та самоконтролю засвоєння вивченого.
2.	Нормативна зорієнтованість	Спрямованість на виявлення тих програмових результатів, які визначені для студентів певною дисципліною.
3.	Дискретність	Спрямованість на виявлення рівнів оволодіння окремими елементами змісту матеріалу або конкретним умінням.
4.	Еталонність	Визначення стандартів результатів роботи студента, рівень його компетентності з конкретної теми, розділу, декількох тем.
5.	Критеріальна-зорієнтованість	Виявлення рівня індивідуальних досягнень студентом змісту та вимог програмового матеріалу.
7.	Мономорфність	Об'єднує завдання одного типу: на рівень готовості (проводиться на початку вивчення предмета); на компетентність (виявляє рівень сформованості компетентностей (проводиться в кінці навчального року); на перевірку майстерності (встановлює

		рівень професійної майстерності); успішності (дозволяє визначити стан навчальних досягнень); на швидкість (виконання певної кількості тестових завдань за певний проміжок часу).
8.	Невербальність	Необхідність подати завдання візуалізовано (схеми, малюнки, символи тощо).
9.	Об'єктивність	Високий рівень достовірності підсумкового контролю успішності, розвитку пізнавальних здібностей тощо.
10.	Поліморфність	Спрямованість завдань різних типів: на вибір відповіді й на надання відповіді, поточного та проміжного контролю успішності (вимірює зростання знань, умінь, навичок за певний проміжок часу) й реалізуються вимоги до тестів (систематичність, поетапність, об'єктивність).
11.	Стандартизованість	Використання стандартних інструкцій, методик оцінювання: можливість порівняти результати виконання студентами одного й того ж тесту за аналогічних умов.
12.	Формаційність	Визначає наявність або відсутність в студентів прогресу в навчанні.

Організовуючи тестовий контроль на заняттях з курсу «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку», важливим є дотримання таких етапів підготовки тестів:

- обґрунтування цілей та вибір методу проведення тестування (на бланку чи за комп'ютером);
- виявлення системи компетенцій, які будуть оцінюватися;
- характеристика структури тесту;
- вибір виду тесту;
- підготовка інструкцій та інших матеріалів до проведення тестування;
- пробна побудова варіантів тестів та пробне тестування;
- побудова варіантів тестів;
- визначення терміну проведення тестування;
- інструктаж і контрольне тестування;
- обробка результатів, їх аналіз та інтерпретація [110].

Варто наголосити, що в процесі розробки тестових завдань чітко визначали педагогічні компетенції, сформованість яких потрібно перевірити (знання окремих фактів, термінів, понять; уміння формулювати визначення, поняття, визначати їх зміст та обсяг; уміння аналізувати, знаходити спільне та

відмінне, здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та ін.) і відповідно до цього вибираємо вид тесту.

Зазначаємо, що враховуючи індивідуальні особливості студентів, рівні їхніх навчальних досягнень, тест з курсу може містити тестові завдання різних рівнів складності (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Рівні складності тестових завдань з курсу «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку»

№ з/п	***Рівні складності***	***Мета тестових завдань певного рівня складності***
1.	І-й рівень	Визначення репродуктивних знань на рівні «розпізнавання». Завдання на розпізнавання (вибір із альтернативи «так – ні») чи розрізнення (вибір відповіді із запропонованого переліку), класифікацію об'єктів, явищ і понять.
2.	ІІ-й рівень	Виявлення здатностей студентів самостійно відтворювати засвоєні знання та навички і використовувати їх у типових ситуаціях, що не вимагають створення нової інформації.
3.	ІІІ-й рівень	Установлення стану виконання продуктивної діяльності, використання студентом засвоєної інформації для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях (нетипові завдання на застосування знань у реальній практичній діяльності).
4.	ІV-й рівень	Виявлення в здобувачів вищої освіти здатностей приймати рішення в проблемних, непередбачуваних ситуаціях із використанням творчого підходу та передбачають створення об'єктивно нового результату. Завдання цього рівня не містять еталонної відповіді, тому перевіряються експертами.

Ефективність професійної підготовки, а у майбутньому професійно-педагогічної діяльності, залежить не тільки від сформованості рівня теоретичної та практичної підготовки вихователя, а й від його особистісних якостей. Тому в процесі підготовки студентів до інтегрованого навчання дітей дошкільного віку працюємо над формуванням у них професійної майтсерності, яку визначаємо як готовність майбутнього вихователя високопрофесійно виконувати педагогічну діяльність, інтегруючи педагогічну творчість, креативність, професійно-значимі якості з любов'ю до дітей в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

З метою підготовки студента до майстерного виконання функцій вихователя, нами конкретизовано структуру педагогічної майстерності. У контексті цього, нам імпонує думка Н. Теличко, яка виділяє особистісну та діяльнісну складові педагогічної майстерності, наголошуючи, що вони не просто наскрізно взаємопов'язані, а відповідають один одному на кожному рівні підготовки та вдосконалення педагога [9] (рис.3.7).

Рис. 3.7. Складові педагогічної майстерності (за Н. Теличко)

У процесі занять задля виявлення рівнів педагогічного спілкування пропонуємо студентам провести самооцінку сформованості якостей, необхідних для успішного спілкування (табл.3.10).

Таблиця 3.10

Самооцінка сформованості якостей вихователя, необхідних для успішного педагогічного спілкування з дітьми

Якості	***Само-оцінка***
Спрямованість на дитину, вміння враховувати індивідуальну її своєрідність і на цій основі здійснювати вибір методів взаємодії.	
Сформованість уваги, її стійкість та здатність розподіляти. Здатність фіксувати наявні зміни в поведінці та настроях дитини тощо.	
Інтуїція, що дає змогу зрозуміти особливості іншої людини через безпосереднє спостереження.	
Вихованість емоційної сфери, емпатія.	
Здатність обирати адекватні способи поведінки; творчий підхід до діяльності.	
Інші якості…	

Важливу роль у формуванні основ педагогічної майстерності ми відводимо педагогічному емпауерменту як мистецтву творити таке життя, яке людина прагне прожити; як спосіб формування життєстійкої та саморозвитку особистості. Педагогічний вплив на рівні наснаги передбачає таку міжособистісну взаємодію, яка актуалізує використання інтерактивних технологій навчання та виховання в закладі вищої освіти. Тому ми активно залучали студентів до участі в інтерактивних ситуацій, які формували уміння майстерного виконання педагогічних дій, отримання позитивних емоцій від засвоєння вітагенного досвіду, формування відчуття впевненості у власних силах, насиченість енергією, певне піднесення, натхнення тощо [7, с. 29]. Результатом реалізації педагогіки емпауерменту – є сформована здатність в майбутніх педагогів виявляти педагогічну майстерність, упевнено та чітко реалізовувати професійну діяльність.

Оцінка результативності підготовки студентів виявляється у здатності особистості до рефлексивного аналізу власної діяльності та її коригування, тобто усвідомлення, осмислення діяльності, її результату і способів його досягнення. Тому необхідною якістю особистості для успішного опанування майбутнім вихователем готовності успішно реалізувати інтегроване навчання дітей є здатність до рефлексії (рефлексивність), що характеризується свідомим і довільним процесом осмислення й переосмислення власних якостей, можливостей і досягнень у навчальному проектуванні. З огляду на це, у процесі занять нами широко використовувалися рефлексивні методики (Додаток Б).

Отже, у процесі підготовки майбутніх вихователів до інтегрованого навчання дітей використовуються різні технології організації пізнавальної діяльності студентів, ситуації, найбільш наближені до майбутньої професійної діяльності.

Запитання для самоперевірки та самоконтролю знань

1. Обґрунтуйте необхідність рефлексії у процесі підготовки до інтегрованого навчання дітей.

2. Визначте методи, які сприяють особистісному самовдосконаленню в процесі підготовки до інтегрованого навчання дітей.

3. Проаналізуйте необхідність самоосвіти у процесі підготовки до інтегрованого навчання дітей.

4. Проаналізуйте етапи проведення інтегрованої розминки.

5. Визначте етапи проведення мікровикладання.

Тестові завдання.

1. Один із прийомів, який дозволяє актуалізувати знання особистості про певний об’єкт, визначити її позицію щодо цього об’єкта та мотивувати до навчально-пізнавальної діяльності – це: 1) інтегрована хвилинка; 2) інтеграційний аналіз; 3) інтегрована розминка; 4) інтегроване заняття.

2. Дидактична розминка спрямована на формування в майбутнього вихователя: 1) ігрової компетентності; 2) здатностей застосовувати різні види вправ у процесі домінантних занять; 3) здатності використовувати знання з різних галузей в конкретних обставинах, застосовуючи художньо-виразні засоби різних видів мистецтва у вирішенні творчого завдання.

3. Л. Савенкова у структуру інтегрованої розминки включає _____ етапів: 1) п’ять; 2) шість; 3) сім; 4) вісім.

4. Оцінювання інтегрованої розминки здійснюється за параметрами: 1) оригінальність, 2) логіка розвитку сюжету; 3) застосування знань з інших галузей; 4) вміння грамотно обґрунтувати свою точку зору; 5) ступінь задоволення.

5. Методика, яка полягає у застосуванні алгоритму, що сприяє формуванню цілісної системи шляхом аналізу її окремих елементів, відібраних із метою вирішення конкретної проблеми щодо інтегрованого навчання: 1)

інтегрована розминка; 2) інтегрована хвилинка: 3) інтеграційний аналіз; 4) інтеграційна зупинка.

6. Одним із методів особистісного самовдосконалення студентів є метод: 1) інтеграційного аналізу; 2) мікровикладання; 3) проблемно-рефлексивного полілогу; 4) ділової гри.

7. Процес відпрацювання і прийняття рішення в умовах покрокового уточнення необхідних чинників, аналізу інформації, що додатково надходить і обробляється на окремих етапах: 1) інтеграційний аналіз; 2) мікровикладання; 3) проблемно-рефлексивний полілог; 4) ділова гра.

8. Спосіб формування практичних умінь, що надає можливості набувати практичних умінь володіння аудиторією, умінь самоаналізу і самокорекції лекторської діяльності: 1) інтеграційний аналіз; 2) мікровикладання; 3) проблемно-рефлексивний полілог; 4) ділова гра.

9. Обґрунтуйте цінність проблемно-рефлексивного полілогу.

10. Визначте основні ознаки ділової гри.

ПІСЛЯМОВА

Навчально-методичний посібник розкриває науково-методичні основи підготовки майбутніх вихователів до інтегрованого навчання дітей.

Інтеграцію в дошкільній освіті потрактовано як природний динамічний процес, що охоплює взаємопроникнення та взаємозв'язок елементів, розділів та освітніх напрямів (на основі системного і всебічного розкриття процесів та явищ, спрямованих на забезпечення цілісності знань і умінь дошкільників), способів розкриття змісту та видів дитячої діяльності. Встановлено, що інтеграція змісту забезпечує вищий рівень узагальнення і систематизації інформації, що сприяє розумінню матеріалу, який розглядається.

У процесі узагальнення та систематизації наукових джерел визначено види (змістова, операційно-діяльнісна, організаційно-методична) інтеграції. Пріоритетною встановлено інтеграцію змісту дошкільної освіти, як гармонійно поєднану, взаємопроникнену та взаємопов'язану систему знань, умінь і навичок із усіх напрямів Базового компоненту дошкільної освіти, спрямовану на формування в дошкільників цілісної картини світу.

Складовою інтегрованого освітнього процесу в ЗДО є інтегроване заняття, яке розглянуто як особливим чином організована елементарна навчальна діяльність дітей дошкільного віку, що має складну структуру та охоплює визначені компоненти, характеризується певними відношеннями і силою взаємодії, сприяє формуванню в дошкільників цілісної картини Всесвіту.

Запропоновано орієнтовний алгоритм підготовки інтегрованого заняття та умови його успішного проведення: знання педагогом теорії інтеграції змісту дошкільної освіти; опанування структурою проведення різних видів занять, зокрема й інтегрованих; глибокі знання педагога з теми, що постане на інтегрованому занятті як центральна; ретельна підготовка наставника до проведення заняття, розроблення дизайну заняття на основі карти розумових дій тощо.

Навчально-методичний посібник містить силабус та навчально-методичні матеріали з формування у студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» компетентностей організовувати інтегрований освітній процес у ЗДО.

ВИКОРИСТАНА ТА РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко І. , Коломієць О., Бочко О. Інтеграція як методологічна основа для визначення змісту міжпредметних курсів за вибором. *Вісник Черкаського університету*. 2018. № 9. С. 42-54.

2. Андрущенко Т.К. Пріоритетні аспекти модернізації освітнього середовища дошкільного навчального закладу. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2017. Вип. 2. С. 24-32.

3. Бабенко А.Л. Сутність та зміст понять інтеграція та інтеграційне заняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Педагогіка». Ужгород, 2019. С. 9-12.

4. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Наказ Міністерства освіти і науки України № 33 від 12 січня 2021 р Режим доступу : https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya

5. Бартків О.С. Інтегроване навчання дітей дошкільного віку : силабус вибіркової навчальної дисципліни підготовки студентів за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» : https://volnu-my.sharepoint.com/personal/kafedra_pedagog_vnu_edu_ua/_layouts/15/

6. Бартків О.С. Основи педагогічної майстерності вихователя ЗДО : навч.-метод. рекоменд. Луцьк, 2020. 97 с.

7. Бартків О.С. Формування основ педагогічної майстерності майбутніх учителів *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Випуск 1 (48). 2021.С. 24-29.

8. Бартків О.С., Дурманенко Є.А. Інтегральна компетентність як базова у підготовці майбутніх вихователів. *Acta Paedagogica Volynienses,* 1, С. 51-56.

9. Бартків О.С., Семенов О.С. Інтегроване навчання дітей дошкільного віку : метод. реком. для студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» :Луцьк, 2022. 52 с.

10. Бєлєнька Г.В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу : монографія. Київ : Університет, 2011. 320 с.

11. Богдан Т.М. Шляхи реалізації STEM-освіти у роботі з дітьми 4-8 років. http://ped-series.kpnu.edu.ua/article/view/251700/249161

12. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник. К. : Вища шк., 2007. 542 с.

13. Богуш А., Гавриш Н. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник ; заред. А.М. Богуш. Вид. 2-ге, доповнене. К.: Видавничий Дім «Слово», 2015.704 с

14. Большакова І,, Пристінська М. Інтегроване навчання: тематичний і діяльнісний підходи (Частина 1). Ірпінь, 2017. https://nus.org.ua/articles/integrovane-navchannya-tematychnyj-i-diyalnisnyj-pidhody-chastyna-1/

15. Большакова І,, Пристінська М. Інтегроване навчання: тематичний і діяльнісний підходи (Частина 2). Ірпінь, 2017. https://nus.org.ua/articles/integrovane-navchannya-tematychnyj-i-diyalnisnyj-pidhody-chastyna-2/

16. Брежнєва О. Г. Інтеграція математичного змісту в концепції математичного розвитку дошкільників: традиційність і сучасність. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір:* матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, Луцьк, 16-17 травня. 2017. С. 28–31.

17. Брежнєва, О. Г. Модель інтерактивної взаємодії як інструмент якісного засвоєння методичних дисциплін студентами дошкільного фаху. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції *«Інтернаціоналізація як 33*

фактор конкурентоспроможності сучасного університету». Маріуполь, 26-27 травня. 2017. (с. 243–246).

18. Брежнєва, О. Г., Гавриш, Н. В. Засоби оптимізації засвоєння майбутніми педагогами теоретичних знань у процесі вивчення фахових дисциплін. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка».* Серія «Педагогіка». Випуск 4. Дрогобич, 2017. 44–53.

19. Ваганова Н. А. Аналіз психологічних досліджень розвитку мислення у дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології* т. 12. психологія творчості. вип. 27, 2020 р. С.46-56. https://lib.iitta.gov.ua/722843/1/%D0%92%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0-4-14.pdf

20. Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук : спец. 13.00.04. Київ, 2009. 46 с.

21. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

22. Вознюк О.В, Знаннєва інтеграція як основа інтердисциплінарності педагогіки.*Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny* / Pod red. Z.Szaroty, F. Szioska. Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologi Ekxploatacji, 2013. S.707-717.

23. Габрилевич О. Розвиток мотивації досягнення у слухачів МАН засобами тренінгових методик. Луцьк, 2013. 33с.

24. Гавриш Н.В. Інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля*. 2011. № 1 (1). С. 16-20.

25. Гавриш Н.В., Сущенко О.Н., Орієнтація на розвиток суб'єктності студента у процесі підготовки професійно компетентних фахівців з дошкільної освіти. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного*

*університет*у (Педагогічні науки). №3. Бердянськ: БДПУ, 2007. 204 с . С.44-48.

26. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : навч.-метод. посіб. К.: Світоч, 2009. 160 с.

27. Гусак Л. Є. Теоретичні і методичні основи підготовки майбутніх учителів до асоціативного навчання іноземних мов учнів початкової школи: дис. докт. пед. наук : спец. 13.00.04. Київ, 2014. 443с

28. Дубасенюк О.А., Антонова О.Є. Методика викладання педагогіки: курс лекцій: вид.2, доповнене. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 327 с.

29. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях: навч. прогр. та календарно-темат. план / А. Богуш, І. Сіданіч, В. Сучок [та ін.]. К. : ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2019. 164 с.

30. Енциклопедія освіти / [гол. редактор В. Г. Кремень] ; Акад. пед. наук України. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

31. Желанова В.В. Напрями реалізація стратегії інтеграції в сучасній освіті України. *Нові технології навчання*: зб. наук. праць. Київ : ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», 2020. Вип. 94. С. 132-137.

32. Жуков В. П. Формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до інтегрованого навчання учнів основної школи : дис…. доктора філософії: 011. Харків, 2020. 374с.

33. Закон України «Про дошкільну освіту»: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 49, ст.259; зі змінами та доповненнями від 05.11.2020 р. №978 : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text

34. Засєкіна Т.М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика : монографія Київ: Педагогічна думка, 2020. 400 с.

35. Іванченко Є.А. Передумови виникнення інтеграції в історії педагогічної думки. С. 237-243. : http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2009/3/44.pdf

36. Іванчук М. Г. Основи технології інтегрованого навчання в початковій школі : навч.- метод. посіб. Чернівці : Рута, 2019. 78 с

37. Кабанова О. О. Інтеграція змісту освіти в спадщині Івана Соколянського. *Проблеми та перспективи розвитку освіти*. Київ, 17-18 квітня 2015 р. С.11-16.

38. Карабаєва І.І., Терещенко Л. А. Розвивальне освітнє середовище ЗДО: основні компоненти, етапи формування та критерії його оцінювання. *Актуальні проблеми психології.* Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2020. Т. 4 (Вип. 16). С. 89–101.

39. Кіндрат І. Р. Управління освітнім процесом у дошкільному навчальному закладі на засадах інтеграції : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Луганськ, 2013. 20 с.

40. Кірик М., Данилова Л. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. Львів : Світ, 2019. 136 с.

41. Коберник О. М. Організація виховного процесу на засадах проєктивної педагогіки. *Педагогіка і психологія.* 2018. № 4. С. 74–81.

42. Коджаспирова Г. М. Педагогічний словник.К. :Академія, 2000. 176 с.

43. Козак Л. В., Бухал Л. Г., Нікітіна Н. Д. Закономірності використання інтеграційних форм організації роботи зі старшими дошкільникам. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 18, 2019. С. 164-168.

44. Козловська І. М. Теоретичні та методичні основи інтеграції знань учнів професійно-технічної школи : дис. … доктора пед. наук : 13.00.04. К., 2011. 460 с.

45. Козловський Ю. М., Козловська І. М., Білик О. С. Розвиток наукових досліджень із проблем освітньої інтеграції в українській педагогіці (кінець XX — початок XXI століття). *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 14, т. 2. С. 55-59.

46. Коменский Я.А., Локк Дж.., Руссо Ж-Ж., Песталоцци И. Г Педагогическое наследие. М, 1987. 416 с.

47. Компанцева Л. В. Педагогические условия формирования выразительности образа человека в рисунках детей старшего дошкольного возраста : дис. … канд. пед. наук. Ростов-н/Д. : РГПИ, 1996. 202 с.

48. Концепція нової української школи https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf

49. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку/ НАПНУ К. : ФОП Ференець В.Б., 2020. 44 с. 198.

50. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2011. 187 с.

51. Котелянець Ю. С. Інтеграція в системі дошкільної освіти. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.* 2020. № 1. С. 146–151.

52. Котелянець Ю. С. Теорія та методика професійної підготовки майбутніх вихователів до формування творчості дітей старшого дошкільного віку засобами інтеграції мовленнєвої та конструктивної діяльності :дис.. докт. пед.. наук :13.00.04, 13.00.08. Кропивницький, 2021. 577с.

53. Кошель В.М., Соболь К.М. Особливості формування освітньо-розвивального середовища в дошкільних навчальних закладах. *Український психолого-педагогічний збірник* : наук. журнал. Львів, 2017. №10 (10). С. 104–108.

54. Кошіль О.П. Освітнє середовище дошкільного навчального закладу: ґенеза та сутнісний зміст поняття. *Освітологічний дискурс*, 2017. № 3–4 (18–19). С. 150–162.

55. Крутій К. Інтеґрація в дошкільній освіті як інноваційне явище, або що треба знати про інтеґрацію?: https://mail.ukr.net/attach/get/15073200133725681655/1/

56. Крутій К. Л. Природничо-наукова освіта дошкільників: блоково-тематичне планування на засадах інтеграції та методичні поради. Запоріжжя, 2017. 124 с.

57. Крутій К. Л. Технологія «Стіни, які говорять», або своєчасне перетворення освітнього простору дошкільного навчального закладу. 2017. URL: http://ukrdeti.com (дата звернення: 20.09. 2020).

58. Крутій К.Л. STRIM-освіта дошкільнят : виховуємо культуру інженерного мислення. *Дошкільне виховання.* № 1. 2016. С. 3-7.

59. Крутій К.Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія: у 2 ч. Ч. І. Концепції, проєктування, технології створення . Запоріжжя: ЛІПС ЛТД, 2009. 320 с.

60. Кулішов В.С. Теоретичні і методичні аспекти проведення інтегрованих занять у закладі професійної освіти на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2021. 68 с.

61. Лазар Т. Види образотворчої діяльності та їхній взаємозв'язок. https://studfile.net/preview/9700879/page:28/

62. Лазарева М.В. Інтеграція навчання дітей в дошкільних навчальних закладах. К.: Знання, 2010 р. 86с.

63. Латишина Д.І. Історія вітчизняної педагогіки і освіти: К. 2018. 134 с.

64. Лесняк Н. Міжпредметні зв'язки мови і образотворчого мистецтва. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка*. Сер. Українська лінгводидактика.1997. Вип. 1(1).С. 59-64.

65. Марусинець М. Формування інтегральної психолого-педагогічної компетентності викладача закладу вищої освіти. *Освітній простір України*. 2018. № 14. С. 81–88.

66. Моргун В. Ф. Інтеграція та диференціація освіти: особистісний та технологічний аспекти. *Постметодика*. 1996. № 4. С. 9-10.

67. Навчальний план підготовки бакалавра за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта»: URL:https://volnu-my.sharepointcom/personal /pedagogical_vnuedu_ua/_Layouts/15/onedrive.aspx?id=%2Fpersonal%2Fpedagogical%5Fvnu%5Fedu%5Fua%2FDocuments%2F%D0%.

68. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу/Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. К.:Генеза, 2019. 256 с.

69. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти /М.Кірик, Л.Данилова. Львів:Світ, 2019. 136 с.

70. Нова українська школа: порадник для вчителя/за заг.ред. Н.М.Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2019. 208 с.

71. Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. URL: https://eenu.edu.ua/sites/ default/ files /Files/ osvitnya_programa_2020_new.pdf.

72. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: Навч. посіб. К.: Академ-видав, 2008. 432 с.

73. Пахомова Н. Інтеграція як провідна тенденція розвитку суспільства та освіти: історико-педагогічний аспект. *Витоки педагогічної майстерності*. 2013. Випуск 11. С. 250-259.

74. Педагогічний словник / [за ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка К.: Педагогічна думка, 2001. 516 с.

75. Пелешок Е. Х., Гордієнко О. А. Розвиток ідеї міжпредметних зв'язків у педагогіці та проблема інтегрованого навчання. 2003. : http://eprints.zu.edu.ua/438/1/03pexpin.pdf

76. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології: [інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти]. К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. 61с.

77. Пірожeнко Т.О. та ін. Методичний посібник до парціальної програми з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей віком від 4 до 6-7 років «Вчимося жити разом». К. : Алатон, 2016. 112 с.

78. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник. К.: Видавництво А. С. К., 2004. 192 с.

79. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник. Вид. 2-ге, доповнене. К.: Академвидав, 2018. 536 с.

80. Пономарьова В. В. Інтеграція теоретичного і практичного навчання в процесі підготовки майбутніх поліграфістів у контексті інноваційної діяльності. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. 2014. Вип. 43. С. 146-155.

81. Пошуки і відкриття Ж.-О. Декролі : https://mybiblioteka.su/11-34489.html.

82. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій України : Постанова Кабінету Міністрів України № 509 від 12.06.2019 р., № 519 від 25.06.2020р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1341-2011-%D0% BF#Tex.

83. Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо впровадження оновленого Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) : Наказ МОН від 31.03.2021 № 397 : https://deponms.carpathia.gov.ua/navchalnii-rik/doshkilna-osvita/ normativni-dokumenti.

84. Про унесення змін до Методичних рекомендацій щодо розроблення Стандартів вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 30 квітня 2020. URL: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-unesennya-zmin-do-metodichnih-rekomendacij-shodo-rozroblennya-standartiv-vishoyi-osviti-1.

85. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» /О.І.Білан ТОВ «Мандрівець», 2017. 256 с.

86. Програми розвитку дітей: https://mon.gov. ua/ ua/ osvita /doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej

87. Прокоф'єва М. Технологія проектування практики в інтегрованій професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів. *Вісник Житомирського державного університету.* Випуск 44. Педагогічні науки, 2009. С. 47-50.

88. Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти», 2021. URL: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti.

89. Рудницька Н., Тарнавська Н. Дидактична суть інтеграції та способи її реалізації в процесі навчання математики в закладі дошкільної освіти та початковій школі. *Молодь і ринок*, №7 (162), 2018. С.46-51.

90. Савенкова Л. Г. Поліхудожня освіта і арт-терапія. К. 2017. 137с.

91. Селевко Г. К Енциклопедія освітніх технологій.К, 2006. Т. 1. 845 с.

92. Семенов О. С. Методологія професійної діяльності педагога закладу позашкільної освіти як суб'єкта формування творчої особистості вихованця. *Професійний розвиток педагогів в умовах освітнього середовища післядипломної освіти (теоретико-прикладний аспект*) : Колективна монографія. Луцьк, 2019. С.50-66.

93. Семенов О. С. Формування творчо спрямованої особистості старшого дошкільника у позашкільному навчальному закладі : монографія. Луцьк : ПВД Твердиня, 2017. 520 с

94. Семенов О. С. Формування творчо спрямованої особистості: перші кроки: навч. посіб. Луцьк: ПВД Твердиня, 2016. 156 с.

95. Соціолого-педагогічний словник / [укл. С.У.Гончаренко, В.В.Радул, М.М.Дубінка та ін.; за ред. В.В.Радула]. К.: «ЕксОб», 2004. 304 с

96. Спенсер Г. Гипотеза развития // Опыты научные, политические и философские ; пер. с англ.; под ред. Н. А. Рубакина. Мн.: Современный литератор, 1988. 148 с.

97. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, спеціальність 012 – «Дошкільна освіта» : наказ Міністерства освіти і науки України від 21.11 2019 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/ 2021 /07/28/012-Doshk.osvita-bakalavr.28.07.pdf

98. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш ; авт. кол.: Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.

99. Теличко Н.В. Теорія і методика формування основ педагогічної майстерності майбутнього учителя початкових класів: монографія. Київ: Кондор, 2014. 522с.

100. Теличко Т.В. Структурні складники фахової компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 29. Т. 2. 2020. С. 111-114.

101. Тестові технології оцінювання компетентностей учнів : посіб. / за ред. О. І. Ляшенка, Ю. О. Жука К. : Педагогічна думка, 2015. 181 с.

102. Толочко С.В. Інтегральна компетентність педагогічного та науково-педагогічного персоналу для системи післядипломної педагогічної освіти. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education*». №1(28). 2019. С. 22-28.

103. Толочко Т.В. Структурні складники фахової компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 29. Т. 2. 2020. С. 111-114.

104. Тьютори, коучи, і едвайзери – хто вони? http://osvita.ua/school/reform/55183/

105. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: У двох томах. Т.2. / Склав і підг. Е. Д. Днєпров. К.: Рад. шк., 1983. 360 с

106. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. 2-е вид., перероб. і доп. К. : Голов. ред. УРЕ, 2006. 800 с.

107. Хмелевська І.О. Структура інтегральної компетентності майбутніх викладачів мистецьких дисциплін. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал.* Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. № 7 (91). С. 304-316.

108. Шиян О. та ін. «Зерно любові». Програма духовно-морального виховання дітей . Львів: ДНЗ Львівське ВПУ ІКТ, 2018. 61 с.

109.Штефан Л. Ділова гра як один із засобів формування інноваційної культури інженера-педагога. *Молодь і ринок*. 2011. № 1. С. 114-119. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_1_26

Додаток А

Вимоги до інтегрованого заняття

1. Чітке визначення цілей та завдань.

2. Виявлення типу заняття, органічний взаємозв'язок усіх його етапів (рис.1).

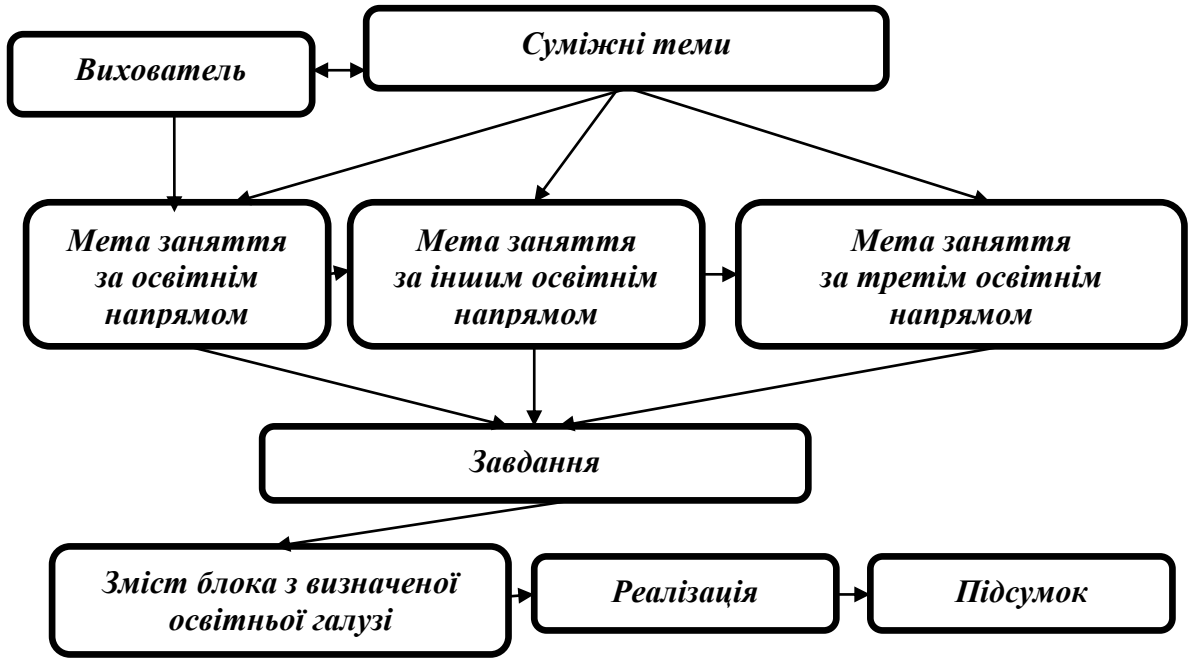

Рис.1 . Концептуальна схема інтегрованого заняття

3. Зв'язок навчального матеріалу з матеріалом попереднього заняття, передбачення перспективи щодо наступного заняття.

4. Вибір оптимальних методів, виходячи із цілей і завдань заняття, вивчення і закріплення нового матеріалу.

5. Створення умов розвитку пізнавальних процесів в дітей (для сприйняття, пам'яті, уваги, мислення, мовлення).

6. Взаємне співробітництво вихователя й дітей, педагогічний такт.

Додаток Б

Рефлексивні методики

Методика виявлення рівня професійного спрямування вчителів до реалізації інтегрованого навчання (методика адаптована за Т. Дубовицькою)

Призначення:

Методика складається з 20 тверджень. На їх основі визначається рівень професійного спрямування вихователів до реалізації інтегрованого навчання дітей, яка розкривається в ступені виявлення їх прагнення до оволодіння цією діяльністю.

Інструкція: Вам пропонується 20 тверджень про Ваш професійний намір впроваджувати інтегроване навчання в закладі дошкільної освіти.

Для кожного твердження оберіть один, найбільш доцільний на Вашу думку варіант:

«правильно», «мабуть правильно», «мабуть неправильно», «неправильно».

Анкета

1. Кожен вихователь повинен мати можливість підвищити фахову кваліфікацію в тій галузі, яка йому подобається, відповідає його інтересам і здібностям.

2. Якби я мав можливість почати вчитися знову, я б обрав підготовку до реалізації інтегрованого навчання.

3. Мій професійний вибір зумовлений не стільки бажанням оволодіти навичками здійснення цього процесу, скільки певними обставинами.

4. Моє бажання отримати нові знання з інтегрованого навчання достатньо обґрунтоване.

5. Я навчаюся перш за все для отримання посвідчення про підвищення кваліфікації, обрана галузь мене мало цікавить.

6. У впровадженні інтегрованого навчання в дошкільній освіті я бачу мало привабливого.

7. Мої заняття у вільний час певним чином пов’язані з підготовкою до реалізації інтегрованого навчання молодших школярів.

8. У педагогіці є багато освітніх галузей, які подобаються мені значно більше, ніж інтегроване навчання.

9. Із власної ініціативи я читаю додаткову літературу про технології реалізації інтегрованого навчання.

10 Після закінчення навчання в закладі вищої освіти я буду самовдосконалюватися в цій освітній галузі, щоб працювати ефективніше.

11. Навряд чи в майбутньому я буду здійснювати реалізацію інтегрованого навчання дітей дошкільного віку у педагогічній діяльності.

12. Я намагатимуся зробити все можливе, щоб не впроваджувати цей вид навчання в ЗДО.

13. Навіть якщо мені буде дуже важко здійснювати цю професійну діяльність, я намагатимуся впровадити її в освітній процес закладу дошкільної освіти.

14. Я б хотів паралельно навчатися й спробувати застосувати деякі нові технології реалізації інтегрованого навчання з дошкільниками.

15. У мене немає бажання в майбутньому впроваджувати інтегроване навчання.

16. При нагоді прагну познайомитися з досвідом реалізації інтегрованого навчання колег.

7 Я спробує впровадити цей вид навчання в своїй практичній діяльності, можливо ненадовго.

18. Реалізація інтегрованого навчання в дошкільній освіті дасть мені змогу в майбутньому цілком проявити себе, свої здібності.

19. Після закінчення навчання в закладі вищої освіти планую не використовувати технології реалізації інтегрованого навчання в своїй професійній діяльності.

20. У житті людини не все залежить від неї самої, їй доводиться інколи миритися з обставинами.

Обробка результатів тесту:

Підрахувати суму набраних балів у відповідності з ключем до тесту.

За кожний збіг із ключем поставте 1 бал. Ключ до тесту: Поставити по 1 балу за відповіді «правильно» або «мабуть, правильно» на твердження: 2, 4, 7, 9, 10, 13, 14, 16, 18. Поставити по 1 балу за відповіді «неправильно» або «мабуть, неправильно» на питання: 3, 5, 6, 8, 11, 12, 15, 17,19. 1 та 20 твердження – не враховуються.

Отримана сума балів переводиться в 100 бальну систему по формулі: *А*З = ∑,балів 18 · 100.

Елементарний рівень діагностується у вихователів з низьким ступенем професійного спрямування до впровадження інтегрованого навчання в початковій школі, які не бажають застосовувати його в практичній *діяльності.*

Репродуктивний рівень притаманний вихователям з недостатньо розвиненим професійним спрямуванням до реалізації інтегрованого навчання дітей. У них є певні сумніви щодо успішного здійснення цієї педагогічної діяльності.

Продуктивний рівень діагностується у вихователів, які спрямовані на впровадження інтегрованого навчання в ЗДО та прагнуть застосовувати його в практичній педагогічній діяльності, але усвідомлюють недостатність знань для успішної реалізації цього процесу. При наполегливій праці такі педагоги зможуть оволодіти професійними навичками його здійснення на досить високому рівні.

Творчий рівень свідчить про те, що вихователі спрямовані на оволодіння професійними навичками здійснення процесу реалізації інтегрованого навчання дітей. Вони прагнуть до самовдосконалення в цій професійній галузі, вільний час присвячують справам, що мають відношення до неї, спілкуються з фахівцями в цій сфері діяльності.

Самоперевірка рівня володіння професійними навичками реалізації інтегрованого навчання

(За О.Габрилович)

Практичне завдання 1. Розробіть комплексну карту уроку з міжпредметними зв'язками з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1 класі за темою «Органи чуття – наші помічники».

Практичне завдання 2. Сплануйте тематичний тиждень освітнього процесу в 2 класі з теми «Способи передавання інформації».

Практичне завдання 3. Розробіть фрагмент уроку-дослідження ролі суфіксів у слові з української мови в 3 класі за темою «Словотворчі вправи та моделювання будови слів».

Практичне завдання 4. Наведіть приклад створення проблемної ситуації на уроці математики в 4 класі з теми «Одиниці вимірювання часу. Розв'язання задач на обчислення тривалості подій» у контексті його проведення за технологією діяльнісного підходу.

Шановні експерти, вам пропонується оцінити балами від 1 до 5 виконання практичних завдань за такими критеріями:

1. Уміння відобразити ідеї інтеграції під час формулювання комплексної мети уроку, досягнення якої сприяє розвитку наскрізних умінь учнів початкової школи на основі практичної діяльності в різних освітніх галузях.

2. Уміння поєднувати зміст різних навчальних предметів на змістовому, процесуальному та організаційному рівні його реалізації.

3. Доцільність та ефективність використання методів та технологій інтегрованого навчання, їх цільова спрямованість та відповідність змісту уроку.

4. Уміння створювати умови для активізації різних видів діяльності молодших школярів у процесі творчого самостійного відкриття нових знань.

5. Уміння розробляти (добирати) завдання, які реалізують інтеграцію різних галузей початкової освіти.

6. Доцільність використання ІКТ.

7. Цілісність структури інтегрованого уроку (фрагменту уроку), логічна взаємодія його елементів.

Отримана сума балів переводиться в 100 бальну систему по формулі:

$A6 = \sum$,балів $35 \cdot 100$

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ РІВНЯ САМООЦІНКИ

Самооцінка – оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей – є однією з базисних якостей особисті. Самооцінка людини залежить від багатьох факторів. Психологи для її визначення користуються «формулою Джеймса», яка має такий вигляд:

Самооцінка = Успіх / Домагання.

Підвищити самооцінку можна, максимізуючи успіх або мінімізуючи невдачі. Студенти повинні розуміти, що розбіжності між домаганнями і реальною поведінкою людини призводять до викривлення самооцінки і, як наслідок, її неадекватності, що загрожує емоційними зривами в поведінці. Дослідження самооцінки корисне і для організації навчального процесу, і для самоусвідомлення студентів, ставлення яких до себе часто можна описати формулою «геній або нікчема».

Виявити рівень загальної самооцінки можна з допомогою психологічного тесту – опитувальника. Він охоплює 32 твердження, згідно з якими можливі п’ять варіантів відповідей, кожен з яких кодується балами за схемою: дуже часто – 4 бали; часто – 3 бали; інколи – 2 бали; рідко – 1 бал; ніколи – 0 балів.

Особливості проведення. Студентам пропонують заповнити опитувальник, що містить 32 судження, з приводу яких можливі п’ять варіантів відповідей. Кожна відповідь кодується балами за схемою: дуже часто – 4, часто – 3, іноді – 2, рідко – 1, ніколи – 0.

Судження

1. Мені хочеться, щоб друзі підбадьорювали мене.
2. Постійно відчуваю свою відповідальність за навчання.
3. Мене хвилює моє майбутнє.
4. Багато хто ненавидить мене.
5. Я менш ініціативний, ніж інші.
6. Мене хвилює мій психічний стан.
7. Я боюсь здатися невігласом.
8. Зовнішність інших набагато привабливіша, ніж моя.
9. Я боюсь виступати з промовою перед незнайомими людьми.
10. Я часто роблю помилки.
11. Шкода, що я не вмію говорити з людьми як слід.
12. Шкода, що мені не вистачає впевненості в собі.
13. Я волів би, щоб інші люди частіше схвалювали мої дії.
14. Я занадто скромний.
15. Моє життя марне.
16. Багато хто неправильно думає про мене.
17. Мені нема з ким поділитися своїми думками.
18. Люди очікують від мене забагато.
19. Люди не дуже цікавляться моїми досягненнями.
20. Я трохи соромлюсь.
21. Я відчуваю, що багато людей не розуміє мене.
22. Я не відчуваю себе в безпеці.
23. Я часто хвилююсь, та даремно.
24. Я почуваюся ніяково, коли входжу до кімнати, де вже сидять люди.
25. Я почуваюся скуто.
26. Я відчуваю, що люди говорять про мене за моєю спиною.
27. Я впевнений, що люди майже все сприймають легше, ніж я.
28. Мені здається, що зі мною має статись якась прикрість.
29. Мене непокоїть думка про те, як люди ставляться до мене.

30. Шкода, що я не надто комунікабельний.
31. У суперечках я висловлююсь тільки тоді, коли впевнений в своїй правоті.
32. Я думаю про те, чого очікує від мене клас.

Оцінювання результатів

Для виявлення рівня самооцінки потрібно підсумувати бали за всіма 32 судженнями.

Від 0 до 25: свідчить про високий рівень самооцінки. Людина, як правило, не обтяжена комплексом неповноцінності, правильно реагує на зауваження і рідко піддає сумніву власні дії.

Від 26 до 45: свідчить про середній рівень самооцінки, коли людина рідко страждає від комплексу неповноцінності й лише іноді намагається підлаштуватись під думку інших.

Від 46 до 128: вказує на низький рівень самооцінки. Людина болісно сприймає критичні зауваження на свою адресу, намагається завжди зважати на думку інших і часто страждає від комплексу неповноцінності.

«МОЯ САМООЦІНКА»

Інструкція: учасникам пропонується заповнити опитувальник, що містить 32 судження, з приводу яких можливі п’ять варіантів відповідей.

Судження	**Дуже часто 4 б.**	**Часто 3 б.**	**Іноді 2 б.**	**Рідко 1 б.**	**Ніколи 0 б.**
Мені хочеться, щоб друзі підбадьорювали мене					
Постійно відчуваю свою відповідальність за навчання					
Мене хвилює моє майбутнє					
Багато хто ненавидить мене					
Я менш ініціативний, ніж інші					
Мене хвилює мій психічний стан					

Я боюся здатися невігласом					
Зовнішність інших набагато привабливіша, ніж моя					
Я боюся виступати з промовою перед незнайомими людьми					
Я часто роблю помилки					
Шкода, що я не вмію говорити з людьми як слід					
Шкода, що мені не вистачає впевненості у собі					
Я хотів би, щоб інші люди частіше схвалювали мої дії					
Я занадто скромний					
Моє життя марне					
Багато хто неправильно думає про мене					
Мені нема з ким поділитися своїми думками					
Люди чекають від мене забагато					
Люди не дуже цікавляться моїми досягненнями					
Я трохи соромлюсь					
Я відчуваю, що багато людей не розуміють мене					
Я не відчуваю себе у безпеці					
Я часто хвилююсь даремно					
Я почуваю себе ніяково, коли входжу до кімнати, де вже сидять люди					
Я почуваю себе скуто					
Я відчуваю, що люди говорять про мене за моєю спиною					
Я впевнений, що люди майже все сприймають легше, ніж я					
Мені здається, що зі мною має статись якась прикрість					
Мене непокоїть думка про те, як люди ставляться до мене					
Шкода, що я не дуже комунікабельна людина					
У суперечках я висловлююсь тільки тоді, коли впевнений у					

своїй праворті					
Я думаю про те, чого чекає від мене група					

Обробка результатів

Для виявлення рівня самооцінки потрібно підсумувати бали за всіма 32 судженнями:

Від 0 до 25. Свідчить про високий рівень самооцінки, за яким людина, як правило, не обтяжена «комплексом неповноцінності», правильно реагує на зауваження і рідко піддає сумніву власні дії.

Від 26 до 45. Свідчить про середній рівень самооцінки, коли людина рідко страждає від «комплексу неповноцінності» й лише іноді намагається підлаштуватись під думку інших.

Від 46 до 128. Вказує на низький рівень самооцінки, за яким людина болісно сприймає критичні зауваження на свою адресу, намагається завжди зважати на думку інших і часто страждає від «комплексу неповноцінності».

САМООЦІНКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТИВНОСТІ

Інструкція до тесту

Якщо ти погоджуєшся з твердженням, напиши відповідь «так», якщо не згоден, напиши «ні».

Тестовий матеріал

Група А

1. Я часто прагну до чогось нового, до нових вражень.
2. Мені подобається робота, яка вимагає швидкого і частого переключення з однієї справи на іншу.
3. Я можу швидко перейти від спокою (відпочинку) до інтенсивної діяльності.
4. Я швидко знаходжу спільну мову з іншими (новими) людьми.
5. Я швидко засинаю і прокидаюся.

6. Я швидко освоююсь у новому середовищі.

7. Мені подобається, коли з’являються нові люди.

8. Я люблю бувати в новому для себе середовищі.

9. Мені доводиться чути від оточуючих і друзів, що я дуже діяльна і рухлива людина.

10. Новий для мене навчальний матеріал я зазвичай запам’ятовую і засвоюю дуже швидко, хоча іноді здатний так само швидко його й забувати.

Група Б

1. Я не люблю заводити нових знайомств.

2. Мені дуже важко розлучитися з певною думкою, в яку я колись повірив, хоча багато переконливих доказів спростовують її.

3. Нові навички та звички формуються у мене повільно, зате засвоюються дуже міцно.

4. Мене іноді називають флегматичним (або дорікають у повільності).

5. Я не люблю рухливих ігор.

Обробка й інтерпретація результатів тесту

Знайдіть суму позитивних відповідей на твердження групи А *(з 1 по 10).* Далі аналогічним чином знайдіть суму позитивних відповідей на твердження групи Б *(з 11 по 15).* Потім від першої суми потрібно відняти другу. Цей показник і свідчитиме про ступінь вашої психологічної гнучкості в процесі діяльності.

Рівні соціально-психологічної адаптивності: 8-10 балів – високий; *6-7 балів* – вище середнього; *5 балів* – середній; *3-4 бали* – нижче середнього; *2-3 бали* – низький.

ЕКСПРЕС-ДІАГНОСТИКА СОЦІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Методика сприяє виявленню особистих, професійних і соціально-психологічних орієнтацій і переваг, може бути корисна і при виборі професії, і при оцінюванні працівника у процесі найму й атестації кадрів.

Інструкція. Вам запропоновані 16 тверджень. Оцініть значущість кожного з них для себе за схемою: від 10 (неважливо) до 100 (дуже важливо).

Питальник

1. Захоплююча робота, яка приносить задоволення.
2. Високооплачувана робота.
3. Вдале одруження або заміжжя.
4. Знайомство з новими людьми, соціальні заходи.
5. Залучення до суспільної діяльності.
6. Ваша релігія.
7. Спортивні вправи.
8. Інтелектуальний розвиток.
9. Кар'єра.
10. Красиві машини, одяг, будинок тощо.
11. Проведення часу в колі сім'ї.
12. Декілька близьких друзів.
13. Робота на добровільних засадах у некомерційних організаціях.
14. Медитація, роздуми, молитви тощо.
15. Здорова збалансована дієта.
16. Читання освітньої літератури, перегляд освітніх передач, самоудосконалення тощо.

Оцінювання та інтерпретація результатів

Розподіліть бали відповідно до таблиці (цифри в розділах – номери відповідних тверджень).

Професійні	**Фінансові**	**Сімейні**	**Соціальні**	**Суспільні**	**Духовні**	**Фізичні**	**Інтелектуальні**
1	2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15	16
Разом балів:	Разом балів:	Разом балів:	Разом балів:	Разом балів:	Разом балів:	Разом балів:	Разом балів:

Чим вища сумарна кількість балів в кожному розділі, тим більшу цінність має для вас вказаний напрямок. При цьому чим ближчі один до одного значення у всіх восьми розділах, тим більш різнобічною людиною ви є.

МОТИВАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

(К. Земфір у модифікації А. Реана)

Здебільшого внутрішня мотивація виявляється тоді, коли діяльність суб'єкта має для нього першочергове значення. Якщо в основі професійної діяльності лежать інші інтереси, зовнішні відносно змісту самої роботи (наприклад, престижність, умови роботи, зарплата та ін.), то в такому випадку буде зовнішня мотивація, яка має два полюси: позитивний і негативний.

Інструкція. В таблиці показані основні мотиви професійної діяльності. Дайте оцінку їх значущості для вас за п'ятибальною системою.

Шкала мотивації професійної діяльності

№ з/п	Мотиви професійної діяльності	В дуже незначній мірі 1 бал	Не в дуже значній мірі 2 бали	В середній мірі 3 бали	В значній мірі 4 бали	В дуже значній мірі 5 балів
1	Грошовий заробіток					
2	Прагнення до вдосконалення в роботі, можливість продовження навчання					
3	Прагнення уникати критики з боку керівника і співробітників					
4	Прагнення уникати можливих неприємностей і покарань					
5	Потреба в досягненні поваги і авторитету з боку інших на роботі					
6	Задоволення від самого процесу роботи					
7	Можливість якнайповнішої самореалізації в цьому виді діяльності (за обраною професією)					

Обробка результатів тестування

Підраховуються показники внутрішньої мотивації (ВМ), зовнішньої мотивації (ЗМ) та зовнішньої негативної мотивації (ЗНМ) за формулами:

$$ВМ = \frac{п.2 + п.6 + п.7}{2}$$

$$ЗМ = \frac{п.1 + п.7 + п.5}{2}$$

$$ЗНМ = \frac{п.3 + п.4}{2}$$

Інтерпретація результатів тестування

На основі одержаних результатів визначається мотиваційний комплекс особистості, який являє собою певні співвідношення трьох видів мотивації (ВМ, ЗМ, ЗНМ).

До найкращих оптимальних мотиваційних комплексів слід віднести наступні два типи сполучень:

ВМ > ЗПМ > ЗНМ і ВМ = ЗПМ > ЗНМ.

Найширшим мотиваційним комплексом є тип:

ЗНМ > ЗПМ > ВМ.

Між цими типами розміщені проміжні, з точки зору їх ефективності, мотиваційні комплекси.

При інтерпретації слід враховувати не тільки тип мотиваційного комплексу, але й те, наскільки сильно один тип мотивації перевищує другий за ступенем вираженості.

ЯКИЙ ВАШ ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ?

(Н. В. Кіршева, Н. В. Рябчикова)

Виберіть один із запропонованих варіантів відповідей:

1. *Чи вважаєте ви, що оточуючий вас світ можна покращити?*

а) так; б) ні, він і так достатньо гарний; в) так, але тільки в деяких напрямах.

2. Чи думаєте ви, що самі можете брати участь у значних змінах оточуючого світу?

а) так, у більшості випадків; б) ні; в) так, у деяких випадках.

3. Чи вважаєте ви, що деякі ваші ідеї могли би спричинити значний прогрес у тій сфері діяльності, в якій ви їх запропонуєте?

а) так; б) так, але за сприятливих умов; в) тільки в деякій мірі.

4. Чи вважаєте ви, що у майбутньому будете відігравати у суспільстві таку роль, що зможете щось принципово змінити на краще?

а) так; б) це не реально; в) можливо.

5. Коли ви вирішуєте щось зробити, чи думаєте над тим, що обов'язково здійсните свої починання?

а) так; б) часто думаю, що можу не зуміти; в) так, часто думаю над цим.

6. Чи є у вас бажання зайнятися якоюсь справою, про яку ви ще нічого не знаєте?

а) так; б) невідоме мене не цікавить; в) все залежить від змісту і характеру цієї справи.

7. Якщо ви займаєтесь якоюсь справою, чи є у вас бажання виконати її якнайкраще?

а) так; б) задовольняюсь тим, що вдалося зробити; в) так, але тільки у випадках, коли робота мені подобається.

8. Якщо справа, яку ви не знаєте, вам подобається, чи хотіли б ви про неї знати все?

а) так; б) ні, мені достатньо навчитися тільки найголовнішому; в) ні, я хотів би задовольнити тільки свою зацікавленість.

9. Коли ви терпите невдачу, то:

а) якийсь час упираюся, настоюючи на своєму; б) махну рукою на цю затію, розуміючи, що вона нереальна; в) продовжую цю справу, навіть коли стає очевидним, що перешкоди неминучі.

10.На вашу думку, треба вибирати професію, виходячи із:

а) своїх можливостей, подальших перспектив для себе; б) стабільності, значущості, потреби в цій професії у суспільстві; в) переваг, які вона здатна забезпечити.

11.Ви легко орієнтуєтесь у тих місцях, де були хоч один раз?

а) так; б) ні, боюся не знайти дорогу; в) так, але тільки там, де місцевість сподобалась і запам'яталася.

12.Відразу після будь-якої бесіди можете згадати все, про що говорилося?

а) так, легко; б) всього згадати не можу; в) запам'ятовую і можу згадати тільки те, що мене найбільш цікавить.

13.Коли ви чуєте слова на незнайомій вам мові, то можете повторити їх по складах, без помилок, навіть не знаючи їх значення?

а) так, без труднощів; б) так, якщо слова легко запам'ятати; в) повторите, але не зовсім правильно.

14.У вільний час ви віддаєте перевагу:

а) залишатися наодинці, поміркувати; б) знаходитися серед друзів, знайомих; в) вам байдуже, будете ви один чи серед людей.

15.Ви займаєтесь якоюсь справою. Вирішуєте припинити це заняття тільки тоді, коли:

а) справа закінчена і здається вам виконаною відмінно; б) ви більш-менш задоволені; в) вам ще не все вдалося зробити.

16.Коли ви один (одна):

а) любите помріяти про якісь потаємні речі; б) за будь-яку ціну намагаєтеся знайти для себе заняття; в) інколи любите помріяти про речі, пов'язані з вашою роботою.

17.Коли якась ідея захоплює вас, то ви будете думати про неї:

а) незалежно від того, де і з ким ви знаходитеся; б) можете думати про це тільки наодинці; в) тільки там, де не дуже шумно.

18.Коли ви відстоюєте якусь ідею:

а) можете відмовитись від неї, якщо вислухаєте переконливі аргументи опонента; б) залишитесь при своїй думці, які б аргументи не вислухали; в) зміните свою думку, якщо тиск виявиться досить сильним.

Ключ до тесту

Підрахунки проводяться за кількістю набраних балів:

За відповідь «а» – 3 бали; за відповідь «б» – 1 бал; за відповідь «в» – 2 бали.

Запитання 1, 6, 7, 8 визначають межі вашої допитливості; запитання 2, 3, 4, 5 – віру в себе; запитання 9, 15 – стійкість думок; запитання 10 – амбіційність; запитання 14 – намагання бути незалежним; запитання 16, 17 – здатність відволікатися від дрібниць у важливій справі; 18 – рівень зосередженості.

Ці здатності складають основні якості творчого потенціалу.

49 і більше балів – означає, що в людини значний творчий потенціал, широкі творчі можливості у виборі видів діяльності, їй доступні різноманітні форми творчості.

24 – 48 балів – означає, що у людини нормальний рівень творчого потенціалу, вона має певну кількість якостей, які допомагають їй творити, але є й проблеми, які гальмують процес творчості. Якщо людина виявить достатньо сили волі, терпіння і бажання творити, то зможе проявити творчість у вибраних видах діяльності.

23 і менше балів – означає, що творчий потенціал у людини невеликий або людина недооцінює свої здібності й особисті якості. Відсутність віри в себе може призвести до думки, що людина взагалі не здатна до творчості. Якщо вона відмовиться від такої думки і проявить настирливість у творчому ставленні до роботи, то зможе змінити ситуацію на краще.

Тренінг розвитку мотивації досягнення

(за матеріалами В.Жукова)

І. Вступна частина – передбачає знайомство учасників, розкриття очікувань та бажань, створення атмосфери довіри.

1) вправи на знайомство залежать від рівня активності групи, схильності її учасників до взаємодії з незнайомими людьми.

Пропонується дві вправи:

«Повтори»: Мета – знайомство учасників, матеріали – не потрібні, час – 5-7хв.

Процедура: один з учасників називає своє ім'я та вказує твердження, що його характеризує, сусід учасника повинен повторити все почуте та вказати відповідну інформацію про себе.

Наступний учасник повторює все сказане до нього і повідомляє своє ім'я та характеристику.

Таким чином, усі учасники в колі повинні повторити попередньо почуту інформацію та вказати щось про себе.

Останнім повторює ведучий, що дає можливість краще запам'ятати учасників тренінгу.

«Цікаве ім'я»:

Мета – сприяти знайомству за допомогою розповіді про своє ім'я, час – 5 хвилин.

Кількість учасників – без обмежень (за наявності великої групи можна розділити її на підгрупи, які створюватимуть власні невеличкі кола).

Матеріали – не потрібні.

Особливі вимоги до приміщення – відсутні.

Процедура: учасники розміщуються на стільцях по колу.

Тренер пропонує:

1) кожному розповісти щось цікаве, кумедне, незвичайне про своє ім'я, щоб допомогти іншим запам'ятати ім'я промовця та асоціювати це ім'я з конкретною особою члена тренінгу.

2) створення ситуації довіри передбачає глибше розкриття усіх учасників, де кожен зможе відверто вказати на свої переваги або недоліки.

«Інтерв'ю»: Мета – сприяти знайомству учасників. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – не потрібні.

Особливі вимоги до приміщення – достатність простору для роботи в парах.

Процедура: учасники стоять по колу. Тренер пропонує кожному обрати незнайомого партнера (або, якщо всі незнайомі і вагаються обрати пару, проводить вправу «розрахунок на перший-другий»).

Учасники по черзі беруть один у одного інтерв'ю з метою дізнатися про іншого щонайменше три будь-яких факти. Далі кожний учасник пари по черзі представляє іншого учасника всій групі і розповідає, про що зміг дізнатися.

«*Моменти в житті»:* Мета – сприяти знайомству учасників. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень.

Матеріали – аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки. Особливі вимоги до приміщення – відсутні.

Процедура: учасники отримують письмове приладдя і розташовуються на стільцях по колу.

Тренер пропонує кожному сформулювати тему щодо особистого життя (про незвичайний факт біографії, кумедну, дивовижну історію тощо), яку учасник може розповісти іншим членам групи.

Тренер збирає аркуші, зачитує зміст і представляє автора.

3) з'ясування очікувань учасників: знання про очікування та бажання учасників відносно результатів тренінгу дасть можливість оцінити цілі та прагнення учасників, скорегувати за необхідності план тренінгу, здійснити оцінку ефективності проведення тренінгу.

«Незакінчені речення»: Мета – дати можливість учасникам визначити свої очікування. Час – до 10 хвилин. Кількість учасників – без обмежень.

М*атеріали* – аркуші паперу, відповідно до числа учасників, з чотирма незакінченими реченнями, ручки. Особливі вимоги до приміщення – відсутні.

Процедура: тренер роздає кожному учаснику аркуш паперу, на якому написані такі незакінчені речення:

а) від тренера я очікую...;

б) від інших учасників я очікую...;

в) від себе я очікую...;

г) мета, яку я маю намір досягти – ....

Тренер пропонує кожному відповісти на запитання одразу, або після короткого обговорення в парах, малих групах, всією групою, потім збирає заповнені аркуші.

Коли тренінг завершиться, ці аркуші будуть роздані учасникам знову, щоб вони могли вирішити, якою мірою тренінг задовольнив їхні очікування. Це допоможе учасникам у виробленні підсумкової оцінки тренінгу.

«Гора». Необхідно намалювати на великому аркуші паперу гору, а очікування учасників, записані на клейких папірцях, розмістити біля її підніжжя.

По закінченні тренінгу запропонувати учасникам проаналізувати, які сподівання справдилися, і перенести їх на вершину цієї гори.

ІІ. Основна частина – передбачає подачу нових знань, їх закріплення та практичне застосування, визначення рівня засвоєння отриманих знань та умінь.

1) мозковий штурм – інтерактивний метод, що дає можливість повідомити необхідну інформацію за запропонованою проблематикою, визначити рівень знань учасників відносно обраної проблеми та активізувати мозкову діяльність членів групи. Даний метод передбачає подання теоретичної інформації, в процесі якої активно відбувається залучення учасників, шляхом швидких «питання-відповідь».

2)*засвоєння та практичне закріплення отриманих знань*.

«Завершення речення». Мета – забезпечити зворотний зв’язок щодо основних моментів вивченого матеріалу. Час – 15-20 хвилин. Кількість учасників – без обмежень.

Матеріали – приладдя для письма.

Особливі вимоги до приміщення – фліп-чарт або дошка, столи, стільці.

Процедура: тренер демонструє учасникам записані на фліп-чарті 4-5 незавершених речень, наприклад: «Я дізнався, що...», «Мене здивувало, що...», «Мені сподобалося, що...», «Можливо, було б краще, якби...» тощо; пропонує кожному учаснику записати свої відповіді та здати тренеру.

Якщо дозволяє регламент тренінгу, корисно, щоб кожний учасник по черзі повідомив свої записи групі. Так можна обговорити та узагальнити найбільш актуальні відповіді, дізнатися про думки більшості учасників, виявити нез'ясовані питання.

«Оцінювання». Мета – вивільнити творчу енергію групи, оцінити ефективність засвоєння матеріалу силами самих учасників. Час – 15 хвилин.

*Кількість учасник*ів – 15-20 осіб.

Матеріали – приладдя для письма, ресурсні матеріали (роздаткова інформація, підручники, книги, документи тощо) за темою пройденого матеріалу.

Особливі вимоги до приміщення – столи, стільці.

Процедура: тренер розподіляє учасників на три малі групи, присвоює кожній групі власний символ (номери – від 1 до 3; літери – від А до В; назви, які групи самі собі оберуть тощо); пропонує кожній малій групі сформулювати два запитання за тематикою заняття, яке пройшло раніше, користуючись розданими ресурсними матеріалами.

Коли запитання підготовлено, всі ресурсні матеріали «закриваються» (здаються тренеру, відкладаються далеко від учасників тощо).

Вправа починається з того, що перша мала група ставить своє перше запитання другій, яка має сформулювати максимально повну відповідь. Третя група після відповіді критикує другу і оцінює її відповідь за десятибальною шкалою, обґрунтовуючи свою оцінку. Далі групи міняються ролями: друга ставить третій своє перше запитання, а перша група оцінює відповідь і пояснює, як її можна поліпшити. Потім своє перше запитання третя група

ставить першій, а друга оцінює відповідь. Процес триває, допоки кожна група поставить по одному запитанню двом іншим групам.

Корисно влаштувати символічний приз для членів групи, яка набере найбільшу загальну кількість балів, виставлених колегами.

Варто зазначити, що надання практичних нових знань під час тренінгу здійснюється не лише під час «мозкової атаки», а й в процесі самого тренінгу, за допомогою допоміжних матеріалів.

III. Завершення – спрямована на підведення підсумків, оцінка реалізації очікувань та бажань учасників, закріплення отриманих умінь, формування позитивного емоційного стану на весь день, налаштування членів групи на повсякденне життя.

Вправа «Очікування»: Мета – визначити, наскільки справдилися очікування кожного учасника семінару.

Матеріали – стікери, ручки.

Процедура – тренер малює гору на дошці, а учасникам семінару пропонується на стікерах записати, наскільки виправдались їхні очікування, проаналізувати власні очікування і по черзі висловитися, чи справдилися вони (повною мірою, частково), чи не справдилися, чи взагалі виявилися недоречними і ці стікери перенести на вершину гори.

«Минуле – сьогодення – майбутнє»: Мета – дати можливість учасникам відпочити. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень.

Матеріали – приладдя для письма та малювання.

Особливі вимоги до приміщення – столи, стільці.

Процедура: тренер пропонує кожному учаснику намалювати відрізок прямої лінії та розділити його на три частини, що відповідатимуть минулому, сьогоденню й майбутньому; позначити, де учасник перебуває в цей час (яка частина життя вже пройдена, яка – попереду); поділитися своїми думками з групою, написавши коротко (умовно) або намалювавши символічно під відрізками відповідних частин, де корені людини, що відбувалося в дитинстві,

юності, що відбувається в сьогоденні, що займає, захоплює. Важливим моментом тренінгу є проведення рухових вправ.

Існує кілька загальних порад щодо проведення рухавок.

Дуже небажано, коли рухавки виконує лише кілька учасників, а інші виступають у ролі спостерігачів.

Корисно кожний черговий блок (частину) тренінгу (заняття) починати й завершувати руховими вправами.

Рухавки допомагають, коли група стомлена або малоактивна.

Не варто одразу після рухової вправи пропонувати міні□лекцію – учасникам потрібен деякий час, щоб заспокоїтися, налаштуватися на інтелектуальну працю.

Краще після рухавки влаштувати групову дискусію або іншу вправу, яка не вимагає фізичної активності.

Орієнтовні рухавки: «*Шикуймося за зростом*»: Мета – дати можливість учасникам розі□м'яти м'язи та відпочити. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – не потрібні.

Особливі вимоги до приміщення – достатньо простору для виконання рухавки.

Процедура: тренер розміщує учасників колом і пропонує заплющити очі. Не розплющуючи очей учасники мають вишикуватися за зростом. Можна робити кілька спроб.

«Порадуй мене»: Мета – дати можливість учасникам розім'яти м'язи та відпочити. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – не потрібні.

Особливі вимоги до приміщення – достатньо простору для виконання рухавки.

Процедура: тренер розміщує учасників на стільцях колом, до центру якого запрошує одного члена групи; пропонує решті учасників уявити, що в цієї людини сьогодні день народження.

Завдання групи – створити позитивну атмосферу. Один з членів кола мовчки презентує свій подарунок протягом 5-10 секунд, користуючись рухами, мімікою, позами тіла тощо. Потім називає, що він хотів зобразити, міняється місцями з «іменинником». Далі кожний учасник по черзі повторює вправу, останнім виступає той, хто був «іменинником» спочатку.

Якщо подарунок учасника виявився зрозумілим іншим членам групи, вони нагороджують цього учасника бурхливими гучними оплесками. Якщо ні – оплески лунають тихо, ледве-ледве.

МЕТОДИКА ОЦІНКИ РІВНЯ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ
(за опитувальником А. Шострома)

Самоактуалізація – це потреба людини стати тим, ким вона здатна стати. Людина, що досягла вищого рівня своїх потреб, добивається повного використовування своїх особистих талантів, здібностей і потенціалу.

А. Маслоу

Тест в адаптованому варіанті включає 14 шкал і 126 пунктів. Кожен пункт містить дві альтернативні думки, одна з яких повинна бути обов’язково вибрана випробовуваним як найбільшою мірою відповідна його поглядам і переконанням.

Тестовий матеріал

1. а) Я вірю в себе тільки тоді, коли відчуваю, що можу справитися зі всіма завданнями, що стоять переді мною.

б) Я не вірю в себе навіть тоді, коли припускаю, що можу справитися зі всіма завданнями, що стоять переді мною.

2. а) Я часто внутрішньо бентежусь, коли мені говорять компліменти.

б) Я рідко бентежуся, коли мені говорять компліменти.

3. а) Мені здається, що людина може прожити своє життя так, як їй хочеться.

б) Мені здається, що людина має мало шансів прожити своє життя так, як

їй хочеться.

4. а) Я завжди відчуваю в собі сили для подолання життєвих негараздів.

б) Я далеко не завжди відчуваю в собі сили для подолання життєвих негараздів.

5. а) Я відчуваю муки совісті, коли серджуся на тих, кого люблю.

б) Я не відчуваю муки совісті, коли серджуся на тих, кого люблю.

6. а) У складних ситуаціях треба діяти вже випробуваними способами, оскільки це гарантує успіх.

б) У складних ситуаціях завжди треба шукати принципово нові рішення.

7. а) Для мене важливо, чи розділяють інші люди мою точку зору.

б) Для мене не дуже важливо, чи розділяють інші люди мою точку зору.

8. а) Мені здається, що людина повинна спокійно ставитися до того неприємного, що може почути про себе від інших.

б) Мені зрозуміло, коли люди ображаються, почувши щось неприємне про себе.

9. а) Я можу без жодних мук совісті відкласти на завтра те, що повинен зробити сьогодні.

б) Мене мучить совість, якщо я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні.

10. а) Я іноді буваю такий злий, що мені хочеться накинутися на людей.

б) Я ніколи не буваю злий настільки, щоб мені хотілося накинутися на людей.

11. а) Мені здається, що в майбутньому мене чекає багато хорошого.

б) Мені здається, що моє майбутнє обіцяє мало хорошого.

12. а) Людина повинна залишатися чесною у всьому і завжди.

б) Бувають ситуації, коли людина має право бути нечесною.

13. а) Дорослі ніколи не повинні стримувати допитливість дитини, навіть якщо її задоволення може спричинити негативні наслідки.

б) Не варто заохочувати зайву цікавість дитини, якщо вона може призвести до небажаних наслідків.

14. а) У мене часто виникає потреба знайти обґрунтування тим своїм діям, які скоюю тільки тому, що мені цього хочеться.

б) У мене ніколи не виникає потреби в обґрунтуванні тих своїх дій, які скоюю просто тому, що мені цього хочеться.

15. а) Я всіляко прагну уникати засмучень.

б) Я не вважаю потрібним уникати засмучень.

16. а) Я часто переживаю почуття занепокоєння, думаючи про майбутнє.

б) Я рідко переживаю почуття занепокоєння, думаючи про майбутнє.

17. а) Я не хотів би відступати від своїх принципів навіть заради того, щоб зробити щось корисне, за що люди були би вдячні мені.

б) Я хотів би зробити щось корисне, за що люди були би вдячні мені, навіть якщо заради цього потрібно було б відійти від своїх принципів.

18. а) Мені здається, що велику частину часу я не живу, а ніби готуюся до того, щоб почати жити в майбутньому.

б) Мені здається, що велику частину часу я живу по-справжньому вже зараз, а не готуюся до майбутнього справжнього життя.

19. а) Звичайно я виказую і роблю те, що вважаю потрібним, навіть якщо це загрожує ускладненнями у відносинах з близькими.

б) Я прагну не говорити і не робити того, що може загрожувати ускладненнями у відносинах з близькими.

20. а) Люди, які виявляють цікавість до всього на світі, іноді мене дратують.

б) Люди, які виявляють цікавість до всього на світі, завжди викликають у мене симпатію.

21. а) Мені не подобається, коли люди проводять багато часу в безплідних мріяннях.

б) Мені здається, немає нічого поганого в тому, що люди витрачають багато часу на безплідні мріяння.

22. а) Я часто замислююся про те, чи правильно я поводився в тих або інших випадках.

б) Я рідко замислююся про те, чи правильно я поводився в якійсь ситуації.

23. а) Мені здається, що будь-яка людина за своєю природою здатна долати ті труднощі, які ставить перед нею життя.

б) Я не думаю, що будь-яка людина за своєю природою здатна долати ті труднощі, які ставить перед нею життя.

24. а) Головне в нашому житті – творити, створювати щось нове,

б) Головне в нашому житті – приносити користь.

25. а) Мені здається, що було б кращим, якби у більшості чоловіків переважали традиційно чоловічі риси вдачі, а у жінок – традиційно жіночі.

б) Мені здається, що було б кращим, якби і чоловіки, і жінки суміщали в собі і традиційно чоловічі, і традиційно жіночі риси вдачі.

26. а) Дві людини краще лагодять між собою, коли кожен з них прагне, перш за все, принести задоволення іншому, на противагу вільному вияву своїх почуттів.

б) Дві людини краще лагодять між собою, якщо кожен з них прагне, перш за все, виразити свої відчуття на противагу прагненню принести задоволення іншому.

27. а) Жорстокі й егоїстичні вчинки, які скоюють люди, є природними проявами їх людської природи.

б) Жорстокі й егоїстичні вчинки, які скоюють люди, не є природними проявами їх людської природи.

28. а) Я впевнений у собі.

б) Я не впевнений у собі.

29. а) Здійснення моїх планів в майбутньому багато в чому залежить від того, чи будуть у мене близькі друзі.

б) Здійснення моїх планів в майбутньому лише трохи залежить від того, чи будуть у мене близькі друзі.

30. а) Мені здається, що найціннішим для людини є її улюблена робота.

б) Мені здається, що найціннішим для людини є її сімейне життя.

31. а) Я ніколи не розпускаю плітки.

б) Іноді мені приємно попліткувати.

32. а) Я мирюся із суперечностями в самому собі.

б) Я не можу миритися із суперечностями в самому собі.

33. а) Якщо незнайома людина надасть мені послугу, то я відчую себе зобов'язаним їй;

б) Якщо незнайома людина надасть мені послугу, то я не відчую себе зобов'язаним їй.

34. а) Іноді мені важко бути щирим, навіть якщо цього хочеться.

б) Мені завжди вдається бути щирим, навіть якщо мені цього не хочеться.

35. а) Мене іноді (рідко) турбує відчуття вини.

б) Мене часто турбує відчуття вини.

36. а) Я відчуваю себе відповідальним за те, щоб у тих, з ким я спілкуюся, був гарний настрій.

б) Я не відчуваю себе відповідальним за те, щоб у тих, з ким я спілкуюся, був гарний настрій.

37. а) Мені здається, що кожній людині необхідно мати уявлення про основні закони фізики.

б) Мені здається, що багато людей можуть обійтися без знання законів фізики.

38. а) Я вважаю необхідним слідувати правилу не «витрачай час дарма».

б) Я не вважаю необхідним слідувати правилу не «витрачай час дарма».

39. а) Критичні зауваження на мою адресу знижують мою самооцінку.

б) Критичні зауваження на мою адресу не знижують моєї самооцінки.

40. а) Я часто переживаю через те, що зараз не роблю нічого примітного, видатного.

б) Я рідко переживаю через те, що зараз не роблю нічого примітного, видатного.

41. а) Я вважаю, краще залишати приємне «на потім».

б) Я не залишаю приємне «на потім».

42. а) Я часто приймаю спонтанні рішення,

б) Я рідко приймаю спонтанні рішення.

43. а) Я прагну виражати відкрито свої відчуття, навіть якщо це може призвести до неприємностей.

б) Я прагну не виражати відкрито свої відчуття, якщо це може призвести до неприємностей.

44. а) Я не можу сказати, що я собі подобаюся.

б) Я можу сказати, що я собі подобаюся.

45. а) Я часто згадую про неприємні для мене речі.

б) Я рідко згадую про неприємні для мене речі.

46. а) Мені здається, що люди повинні відкрито проявляти у відносинах з іншими свою незадоволеність ними.

б) Мені здається, що в спілкуванні з іншими людьми потрібно приховувати свою незадоволеність ними.

47. а) Мені здається, що я можу судити про те, як повинні поводитися інші люди.

б) Мені здається, що я не можу судити про те, як повинні поводитися інші люди.

48. а) Мені здається, що заглиблення у вузьку спеціалізацію є необхідним для справжнього вченого,

б) Мені здається, що заглиблення у вузьку спеціалізацію робить людину обмеженою.

49. а) При визначенні доброго і поганого для мене важлива думка інших людей.

б) Я прагну сам визначити, що добре, а що погано.

50. а) Мені буває важко відрізнити любов від простого сексуального вабления.

б) Я легко відрізняю любов від простого сексуального вабления.

51. а) Я постійно прагну до самовдосконалення.

б) Мене мало хвилює проблема самовдосконалення.

52. а) Досягнення щастя не може бути метою людських взаємин.

б) Досягнення щастя – це головна мета людських взаємин.

53. а) Мені здається, що я цілком можу довіряти власним оцінкам.

б) Мені здається, що я не можу повною мірою довіряти власним оцінкам.

54. а) При необхідності людина може достатньо легко звільнитися від своїх звичок.

б) Людині вкрай важко звільнитися від своїх звичок.

55. а) Мої відчуття іноді дивують мене самого.

б) Мої відчуття ніколи не дивують мене.

56. а) У деяких випадках я вважаю, що маю право натякнути людині на те, що вона здається мені нерозумною та нецікавою.

б) У деяких випадках я не вважаю, що маю право натякати людині на те, що вона здається мені нерозумною і нецікавою.

57. а) Про те, наскільки щасливо складаються відносини між людьми, можна судити, спостерігаючи за ними зі сторони.

б) Спостерігаючи зі сторони, не можна сказати, наскільки щасливо складаються відносини між людьми.

58. а) Я часто перечитую цікаві мені книги по декілька разів.

б) Я думаю, що краще прочитати яку-небудь нову книгу, ніж повертатися до вже прочитаного.

59. а) Я дуже захоплений своїм навчанням.

б) Я не можу сказати, що захоплений своїм навчанням.

60. а) Я незадоволений своїм минулим.

б) Я задоволений своїм минулим.

61. а) Я відчуваю себе зобов’язаним завжди говорити правду.

б) Я не відчуваю себе зобов’язаним завжди говорити правду.

62. а) Існує дуже мало ситуацій, в яких я можу дозволити обдурювати себе.

б) Існує безліч ситуацій, в яких я можу дозволити обдурювати себе.

63. а) Прагнучи розібратися в характері і відчуттях оточуючих, люди

часто бувають нетактовні.

б) Прагнення розібратися в характері і відчуттях оточуючих природне для людини і тому може виправдати нетактовність.

64. а) Звичайно я турбуюся через втрату або поломку речі, що подобалася мені.

б) Звичайно я не турбуюся через втрату або поломку речей, що подобалися мені.

65. а) По можливості я прагну робити те, що від мене чекають оточуючі.

б) Звичайно я не замислююся над тим, чи відповідає моя поведінка очікуванням оточуючих.

66. а) Інтерес до самого себе завжди необхідний людині.

б) Зайве самокопання іноді має погані наслідки.

67. а) Іноді я боюся бути самим собою.

б) Я ніколи не боюся бути самим собою.

68. а) Велика частина того, що я роблю, приносить мені задоволення.

б) Лише небагато з того, що я роблю, приносить мені задоволення.

69. а) Лише марнославні люди думають про свої достоїнства, а не про недоліки.

б) Не тільки марнославні люди не думають про свої недоліки.

70. а) Я можу робити що-небудь для інших, не вимагаючи, щоб вони це оцінили.

б) Я маю право чекати від інших оцінки того, що я роблю для них.

71. а) Людина повинна шкодувати про вчинене.

б) Людина не обов’язково повинна шкодувати про вчинене.

72. а) Мені необхідні обґрунтування для ухвалення моїх вчинків.

б) Звичайно мені не потрібні ніякі обґрунтування для ухвалення моїх вчинків.

73. а) У більшості ситуацій я перш за все прагну зрозуміти, чого хочу я сам.

б) У більшості ситуацій я перш за все прагну зрозуміти, чого хочуть

оточуючі.

74. а) Я прагну ніколи не бути «білою вороною»,

б) Я дозволяю собі іноді бути «білою вороною».

75. а) Коли я подобаюся сам собі, мені здається, що я подобаюся всім оточуючим.

б) Навіть коли я подобаюся сам собі, я розумію, що є люди, яким я неприємний.

76. а) Моє минуле значною мірою визначає моє майбутнє.

б) Моє минуле дуже слабо визначає моє майбутнє.

77. а) Часто буває так, що виразити свої відчуття важливіше, ніж обдумувати ситуацію.

б) Досить рідко буває так, що виразити свої відчуття важливіше, ніж обдумувати ситуацію.

78. а) Зусилля і витрати, яких вимагає пізнання істини, коштують того, оскільки приносять користь людям.

б) Зусилля і витрати, яких вимагає пізнання істини, коштують того, оскільки приносять людині задоволення.

79. а) Мені завжди необхідне схвалення того, що я роблю.

б) Мені не завжди необхідне схвалення того, що я роблю.

80. а) Я не довіряю тим рішенням, які приймаю спонтанно.

б) Я довіряю тим рішенням, які приймаю спонтанно.

81. а) Мабуть, я можу сказати, що живу з відчуттям щастя.

б) Мабуть, я не можу сказати, що живу з відчуттям щастя.

82. а) Досить часто мені буває нудно.

б) Мені ніколи не буває нудно.

83. а) Я часто проявляю свою прихильність до людини, незалежно від того, чи взаємна вона.

б) Я рідко проявляю свою прихильність до людини, не будучи впевненим, що вона взаємна.

84. а) Я легко ухвалюю ризиковані рішення.

б) Звичайно мені буває важко ухвалити ризиковані рішення.

85. а) Я стараюся у всьому і завжди поступати чесно.

б) Іноді я вважаю за можливе шахраювати.

86. а) Я готовий примиритися зі своїми помилками.

б) Мені буває важко примиритися зі своїми помилками.

87. а) Якщо я роблю щось виключно в своїх інтересах, то це звичайно викликає у мене відчуття провини, навіть якщо мої дії нікому не шкодять.

б) Я ніколи не переживаю почуття провини, якщо роблю щось виключно для себе.

88. а) Діти повинні розуміти, що у них немає тих прав і привілеїв, які є в дорослих.

б) Дітям не обов'язково усвідомлювати, що у них немає прав і привілеїв дорослих людей.

89. а) Я добре розумію, які відчуття здатний випробовувати, а які – ні.

б) Я ще не зрозумів до кінця, які відчуття здатний випробовувати, а які – ні.

90. а) Я думаю, що більшості людей можна довіряти.

б) Я думаю, що без крайньої необхідності не треба довіряти людям.

91. а) Минуле, теперішній час і майбутнє уявляється мені єдиним цілим.

б) Теперішній час я уявляю слабо пов'язаним з минулим і майбутнім.

92. а) Я вважаю, краще проводити відпустку подорожуючи, навіть якщо це пов'язано з великими витратами і незручностями.

б) Я вважаю, краще проводити відпустку спокійно, в комфортних умовах.

93. а) Буває, що мені подобаються люди, чию поведінку я не схвалюю.

б) Мені ніколи не подобаються люди, чию поведінку я не схвалюю.

94. а) Людям від природи властиво розуміти один одного.

б) За своєю природою людині властиво піклуватися про власні інтереси.

95. а) Мені ніколи не подобаються жарти.

б) Мені іноді подобаються жарти.

96. а) Мене люблять тому, що я сам здатний любити.

б) Моя поведінка викликає любов до мене.

97. а) Мені здається, що емоційне і раціональне в людині не суперечать один одному.

б) Мені здається, що емоційне і раціональне в людині суперечать один одному.

98. а) Я відчуваю себе впевнено у відносинах з іншими людьми.

б) Я відчуваю себе невпевнено у відносинах з іншими людьми.

99. а) Захищаючи власні інтереси, люди часто ігнорують інтереси оточуючих.

б) Захищаючи власні інтереси, люди часто зважають на інтереси оточуючих.

100. а) Я завжди можу покластися на свої здібності орієнтуватися в ситуації.

б) Я далеко не завжди можу покластися на свої здібності орієнтуватися в ситуації.

101. а) Я вважаю, що здібність до творчості – природна властивість усіх людей.

б) Я вважаю, що далеко не всі люди обдаровані здатністю до творчості.

102. а) Звичайно я не турбуюся, якщо мені не вдається досягти досконалості в тому, що я роблю.

б) Я часто турбуюся, якщо мені не вдається досягти досконалості в тому, що я роблю.

103. а) Іноді я боюся видатися дуже ніжним.

б) Я ніколи не боюся видатися дуже ніжним.

104. а) Мені легко змиритися із своїми слабкостями.

б) Мені важко змиритися із своїми слабкостями.

105. а) Мені здається, що я повинен досягати досконалості у всьому, що роблю.

б) Мені здається, що я не повинен досягати досконалості у всьому, що роблю.

106. а) Мені часто доводиться виправдовувати перед самим собою власні вчинки.

б) Мені рідко доводиться виправдовувати перед самим собою власні вчинки.

107. а) Вибираючи для себе яке-небудь заняття, людина повинна зважати на те, наскільки воно необхідне.

б) Людина повинна займатися тільки тим, що їй цікаво.

108. а) Мені подобається більшість людей, яких я знаю.

б) Я не можу сказати, що мені подобається більшість людей, яких я знаю.

109. а) Іноді я не проти того, що мною командують.

б) Мені ніколи не подобається, коли мною командують.

110. а) Я не соромлюся проявляти свої слабкості перед друзями.

б) Мені нелегко проявляти свої слабкості навіть перед друзями.

111. а) Я часто боюся зробити якусь помилку.

б) Я не боюся зробити якусь помилку.

112. а) Найбільше задоволення людина одержує, досягнувши бажаного результату в роботі.

б) Найбільше задоволення людина одержує в процесі роботи.

113. а) Про людину ніколи не можна з упевненістю сказати, добра вона чи зла.

б) Звичайно про людину можна сказати, добра вона чи зла.

114. а) Я майже завжди відчуваю в собі сили вчинити так, як вважаю потрібним, не дивлячись на наслідки.

б) Я далеко не завжди відчуваю в собі сили вчинити так, як вважаю потрібним, не дивлячись на наслідки.

116. а) Люди іноді дратують мене.

б) Люди рідко дратують мене.

116. а) Моє відчуття самоповаги багато в чому залежить від того, чого я досяг.

б) Моє відчуття самоповаги в невеликому ступені залежить від того, чого

я досяг.

117. а) Зріла людина повинна завжди усвідомлювати причини кожного свого вчинку.

б) Зрілій людині зовсім не обов'язково усвідомлювати причини кожного свого вчинку.

118. а) Я сприймаю себе таким, яким мене бачать оточуючі.

б) Я бачу себе зовсім не таким, яким мене бачать оточуючі.

119. а) Буває, що я соромлюся своїх відчуттів.

б) Я ніколи не соромлюся своїх відчуттів.

120. а) Мені подобається брати участь у запеклих суперечках.

б) Я ніколи не любив брати участь у запеклих суперечках.

121. а) У мене не вистачає часу, щоб стежити за новими подіями в світі мистецтва і літератури.

б) Я постійно стежу за новими подіями в світі мистецтва і літератури.

122. а) Мені завжди вдається керуватися в житті власними відчуттями і бажаннями.

б) Мені нечасто вдається керуватися в житті власними відчуттями і бажаннями.

123. а) Я часто керуюся загальноприйнятими уявленнями в рішенні особистих проблем.

б) Я рідко керуюся загальноприйнятими уявленнями в рішенні особистих проблем.

124. а) Мені здається, для того, щоб займатися якою-небудь творчою діяльністю, людина повинна володіти певними знаннями в цій галузі.

б) Мені здається, для того, щоб займатися якою-небудь творчою діяльністю, людині не обов'язково володіти певними знаннями в цій галузі.

125. а) Я боюся невдач.

б) Я не боюся невдач.

126. а) Мене часто турбує питання про те, що відбудеться в майбутньому.

б) Мене ніколи не турбує питання про те, що відбудеться в майбутньому.

Обробка та інтерпретація результатів

За кожну думку, вибрану випробовуваним, і відповідну самоактуалізацію, нараховується 1 бал. Потім необхідно підрахувати бали за всіма шкалами тесту. Після цього підраховується значення двох основних коефіцієнтів: «Орієнтація в часі» і «Підтримка». На основі цих даних виробляється основна інтерпретація результатів.

Коефіцієнт «Орієнтація в часі» складається з кількості балів, набраних випробовуваним за шкалою «Орієнтація в часі». Коефіцієнт є відношенням кількості пунктів, де випробовуваний вибрав думку, властиву для несамоактуалізованної особи, до кількості пунктів, де він вибрав думку, характерну для особи, що самоактуалізується.

Треба пам'ятати, що особа, яка самоактуалізується, недосконала, що психологічне здоров'я, яке пов'язують із самореалізацією особи, не абсолютне. Людина не завжди поводиться однаково, тобто не завжди є компетентною відносно часу. Коефіцієнт «Орієнтація в часі» є співвідношенням компетентності (КЧ) і некомпетентності відносно часу (НЧ) і є постійним для конкретної людини. Передбачається, що цей коефіцієнт для особи, що самоактуалізується, є співвідношенням КЧ : НЧ = 8 : 1. Це означає, що одну годину з кожних дев'яти особа, що самоактуалізується, існує в часі некомпетентним чином. Для середньої, «нормальної» особи співвідношення КЧ : НЧ = 6 : 1, а для несамоактуалізованої – КЧ : НЧ = 3 : 1.

Аналогічно на основі даних, одержаних за другою основною шкалою, можна обчислити коефіцієнт «Підтримка». Для особи, що самоактуалізується, цей коефіцієнт рівний відповідно 1 : 3, для «нормальної» людини – 1 : 2, а в несамоактуалізованої особи – 1 : 1. Таким чином, самоактуалізована особа в трьох випадках з чотирьох керується своєю власною внутрішньою мотивацією, не схильна до зовнішнього впливу, вільна у своєму виборі.

Пункти опитувальника, що відносяться до тієї або іншої шкали, вказані в таблиці. За кожен вибір (відповідь) присуджується 1 бал. Питання, що

залишилися без відповіді, а також ті, в яких відмічені обидві альтернативи, при обробці не враховуються. Якщо випробовуваний не відповів на 10 % питань і більше, дослідження вважається недійсним.

Шкала «Орієнтація в часі» включає 17 пунктів. Вона визначає ступінь правильності орієнтації людини в часі. Людина, що володіє низьким рівнем самоактуалізації (низький бал за шкалою), орієнтується в часі неправильно. Вона або живе минулим (її мучить розкаяння за вчинки, турбують спогади про завдані образи, відчуває постійні муки сумління), або живе майбутнім (будує нездійсненні плани, сподівається на неможливе, ставить перед собою нереальні цілі). Така людина вважає, що ідеали і цілі можуть бути засобами, за допомогою яких задовольняються потреби в прихильності, любові, визнанні, захопленні. Людина тішить свою пихатість, задовольняючи бажання і цілі тільки в уяві. Вважається, що нереальні цілі виникають у людини, коли вона не здатна прийняти себе такою, якою є насправді. Це затримує природний розвиток особи і сприяє виникненню в людини відчуття неповноцінності. Прагнучи до нездійсненних цілей, індивід перетворює своє життя на пекло. Людям, що живуть в основному майбутнім, властивий страх за своє життя. Особа з низьким рівнем самоактуалізації не співвідносить минуле і майбутнє з теперішнім часом. Така людина може орієнтуватися тільки на майбутнє або тільки на теперішній час, тобто її цілі не пов’язані з поточною діяльністю, а минулий досвід мало впливає на поведінку.

Самоактуалізуюча особа (високий бал за шкалою) правильно орієнтована в часі, розглядає його в єдності минулого, теперішнього і майбутнього. Така людина не відкладає життя на завтра, не застрягає у минулому, а живе в сучасному, сприймаючи його, проте, в єдності з минулим і майбутнім. Людина, компетентна в часі, відрізняється від несамоактуалізованої особи тим, що менш обтяжена відчуттями провини, жалю, образи, які йдуть з минулого. Її надії розумно пов’язані з поставленою в даний час метою. Її віра в майбутнє позбавлена нездійсненних надій.

Шкала «Підтримка», або «Опора на себе» включає 90 пунктів і є другим

основним параметром особи, що самоактуалізується. Цей параметр визначає спрямованість особи на себе і її спрямованість на інших, тобто чи керується людина своїми власними цілями, переконаннями, установками і принципами, або вона схильна до впливу зовнішніх сил, конформна.

Самоактуалізована особа (високий бал за шкалою) – це «із середини спрямована особа», що володіє внутрішньою підтримкою, керується в основному інтеріоризованними принципами і мотивацією. Така людина майже не схильна до зовнішнього впливу, вільна у виборі, не конформна. Для особи, що самоактуалізується, характерне певне співвідношення орієнтації на себе і орієнтації на інших. У деякій мірі ця людина чутлива до схвалення, прихильності, хорошого ставлення людей набагато менше, ніж особа, спрямована тільки на інших. Вона вільна, але її свобода не є результатом боротьби з іншими. Особа, що самоактуалізується, у своїх вчинках спирається на власні відчуття і думки, критично сприймає дію зовнішніх сил і творчо розширює нечисленні первинні принципи, які є для неї керівними.

Несамоактуалізована особа (низький бал за шкалою) «прямує із середини», тобто володіє зовнішньою підтримкою, більшою мірою схильна до впливу зовнішніх сил. Її поведінка більше орієнтована на думку інших, а не власну, схвалення інших людей для неї стає вищою метою. Таку людину характеризує нав’язлива, ненаситна потреба в прихильності, в упевненості, що її люблять.

Шкала «Ціннісні орієнтації» включає 20 пунктів, за якими вимірюється ступінь того, наскільки людина керується цінностями, властивими особі, що самоактуалізується. Високий бал за шкалою означає, що людина дотримується тих ідеалів, цінностей, за якими живуть особи, що самоактуалізуються. Низький бал означає, що людина відкидає ці принципи. Твердження, за допомогою яких оцінюється цей параметр, використовуються і при визначенні інших характеристик самоактуалізації особистості. Найпоказовішими думками для цієї шкали є наступні: «Я чиню згідно зі своїми поглядами, бажаннями, вабленнями, згідно тому, що мені подобається або не подобається».

Шкала «Гнучкість поведінки». За цією шкалою, що включає 24 пункти, оцінюється гнучкість поведінки в різних ситуаціях, гнучкість застосування стандартних оцінок, принципів. Високий бал відображає здатність людини швидко реагувати на ситуацію, що змінюється, її розумність при застосуванні деяких стандартних принципів. Низький бал означає догматизм, що виявляється у тому, що несамоактуалізована особа дуже жорстко дотримується загальних принципів.

Шкала «Сензитивність». Складається з 13 пунктів, по ній вимірюється ступінь того, наскільки глибоко і тонко людина відчуває себе, власні переживання і потреби. Висока оцінка означає високу, порівняно з іншими, чутливість до власних переживань і потреб. Низька оцінка припускає бездушність.

Шкала «Спонтанність». Включає 14 пунктів. Шкала вимірює здатність спонтанно виражати свої відчуття, бути самим собою. Висока оцінка говорить про те, що людина схильна виражати свої відчуття в непродуманих наперед діях. Низький бал означає, що людина побоюється відкрито проявляти свої відчуття.

Шкала «Самоповага». Складається з 15 пунктів. За нею вимірюють здатність людини поважати себе. Висока оцінка означає, що людина високо цінує себе, подобається собі за умови, що для цього є об'єктивні підстави. Низька оцінка говорить про низьку самоповагу.

Шкала «Самоприйняття». Ця шкала включає 21 пункт, вимірює здатність людини приймати себе всупереч своїй слабкості. Висока оцінка означає, що особа, котра самоактуалізується, приймає себе такою, якою вона є, зі всіма своїми недоліками і слабкостями. Самоприйняття досягти важче, ніж самоповаги. Актуалізація власної особи вимагає і того, й іншого. Ці дві характеристики можна вважати «самовідношенням».

Шкала «Погляд на природу людини». Шкала оцінює розуміння людської природи, мужності і жіночності, включає 10 пунктів. Особа, яка самоактуалізується (високий бал за цією шкалою), вважає, що в природі

людини співіснують добро і зло, безкорисливість і користолюбство, бездушність і чутливість. Низький бал за цією шкалою означає, що випробовуваний вважає людину поганою, що зло – це найхарактерніша риса для природи людини.

Шкала «Синергетичність». Включає 7 пунктів, вимірює здатність до цілісного сприйняття світу і людей, здатність знаходити закономірні зв'язки у всіх явищах життя, розуміти, що такі протилежності, як робота і гра, егоїзм і безкорисливість, не є антагоністичними. Висока оцінка означає здатність людини осмислено зв'язувати суперечливі життєві явища. Низький результат означає, що життєві суперечності сприймаються як антагоністичні.

Шкала «Ухвалення агресії». Складається з 16 пунктів, вимірює здатність людини приймати свою агресивність як природну властивість. При низькому рівні самоактуалізації людина звичайно прагне приховати цю якість, відмовитися від агресії, заглушити її в собі. При високому рівні самоактуалізації особистість розуміє, що агресивність і гнів властиві природі людини і можуть виявлятися в міжособистісних контактах.

Шкала «Контактність». По 20 пунктах цієї шкали вимірюють здатність людини встановлювати глибокі і тісні контакти з оточуючими. Особа, що самоактуалізується, може легко і швидко вступати в контакт, при цьому її стосунки з людьми не є поверхневими. Вона виконує значущу роль в житті своїх друзів і близьких, її відносини з людьми повні значення і доброзичливості. Низький загальний бал за цією шкалою означає труднощі в спілкуванні.

Шкала «Пізнавальні потреби». Включає 11 пунктів, встановлює ступінь вираженості в людини прагнення до придбання знань про навколишній світ. Високий бал означає, що в особи, що самоактуалізується, такі потреби розвинені. У несамоактуалізованої особи вони виражені дуже слабо.

Школа «Креативність». У неї включені 14 пунктів. Шкала вимірює вираженість спрямованості особи. Високим балам відповідає розвинена творча спрямованість особи, низьким – слабкий творчий потенціал.

Ключ опитувальника

1. Шкала «Орієнтація в часі»: 11а, 16б, 21а, 29б, 38б, 40б, 41б, 45б, 60б, 71б, 76б, 82б, 91б, 106б, 126б.

2. Шкала «Підтримка»: 1б, 2б, 3а, 4а, 5б, 7б, 8а, 9а, 10а, 12б, 14б, 15б, 17а, 19а, 22б, 23а, 25б, 26б, 27б, 28а, 31б, 32а, 33б, 84а, 85б, 36б, 39б, 42а, 43а, 44б, 46а, 47б, 49б, 50б, 51б, 52а, 53а, 55а, 56а, 57а, 59а, 61б, 62б, 65б, 66а, 67б, 68а, 69б, 70а, 72б, 73а, 74б, 75б, 77а, 80а, 81а, 83а, 85б, 86а, 87б, 88б, 89б, 90а, 93а, 94а, 95б, 96а, 97а, 98а, 99б, 100а, 102а, 103б, 104а, 105б, 108б, 109а, 110а, 111б, 113а, 114а, 115а, 116б, 117б, 118а, 119б, 120а, 122а, 123б, 125б.

3. Шкала «Ціннісні орієнтації»: 17а, 28а, 42а, 49б, 50б, 53а, 56а, 59а, 67б, 68а, 69б, 80а, 81а, 90а, 93а, 97а, 99б, 113а, 114а, 122а.

4. Шкала «Гнучкість поведінки»: 3а, 9а, 12б, 33б, 36б, 38б, 40б, 47б, 50б, 51б, 61б, 62б, 65б, 68б, 70а, 74б, 82б, 85б, 95б, 97а, 99б, 102а, 105б, 123б.

5. Шкала «Сензитивність»: 2б, 5б, 10а, 43а, 46а, 55а, 73а, 77а, 83а, 89б, 103б, 119б, 122а.

6. Шкала «Спонтанність»: 5б, 14б, 15б, 26б, 42а, 62б, 67б, 74б, 77а, 80а, 81а, 83а, 95б, 114а.

7. Шкала «Самоповага». 2б, 3а, 7б, 23а, 28а, 44б, 53а, 68а, 69б, 98а, 100а, 102а, 106б, 114а, 122а.

8. Шкала «Самоприйняття»: 1б, 8а, 14б, 22б, 31б, 32а, 34а, 39б, 53а, 61б, 71б, 75б, 86а, 87б, 104а, 105б, 106б, 110а, 111б, 116б, 125б.

9. Шкала «Погляд на природу людини»: 23а, 25б, 21б, 50б, 66а, 90а, 94а, 97а, 99б, 113а.

10. Шкала «Синергетичність»: 50б, 68а, 91б, 93а, 97а, 99б, 113а.

11. Шкала «Ухвалення агресії»; 5б, 8а, 10а, 15б, 19а, 28а, 39б, 48а, 46а, 56а, 57а, 67б, 85б, 93а, 94а, 115а.

12. Шкала «Контактність»: 5б, 7б, 17а, 23а, 26б, 36б, 46а, 65б, 70а, 73а, 74б, 75б, 79б, 96а, 99б, 103б, 108б, 109а, 120а, 123б.

13. Шкала «Пізнавальні потреби»: 13а, 20б, 37а, 48а, 63б, 66а, 78б, 62б, 92а, 107б, 121б.

14. Шкала «Креативність»: 6б, 24а, 30а, 42а, 54а, 58а, 59а, 68а, 84а, 101а, 105б, 112б, 123б, 124б.

УДК 373.2.091.313(072)
Б26

Навчально-методичний посібник

Автори
Бартків Оксана Степанівна
Семенов Олександр Сергійович

За науковою редакцією доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Семенова О.С.

Інтегроване навчання дітей дошкільного віку

Навчально-методичний посібник

Рекомендовано науково-методичною радою
Волинського національного університету
імені Лесі Українки